

Н. А. Кагітіна, О. П. Мокрогуз

ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ

6

Книга скачана с сайта <http://e-kniga.in.ua>

Издательская группа «Основа» —
«Электронные книги»

Харків
Видавнича група «Основа»
2009

УДК 37.016
ББК 74.266.3
К12

Серія «Мій конспект»
Заснована 2008 року

Автори:

Н. А. Кагітіна, вчитель історії ЗОШ № 34 м. Чернігова;
О. П. Мокрогуз, завідувачий відділом суспільно-гуманітарних дисциплін
Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Кагітіна Н. А.
К12 Історія стародавнього світу. 6 клас / Н. А. Кагітіна,
О. П. Мокрогуз. — Х. : Вид. група «Основа», 2009. —
144 с. — (Серія «Мій конспект»).

ISBN 978-611-00-0042-0.

Видання «Мій конспект» — це серія посібників, які ставлять на меті надати допомогу вчителю при підготовці до уроку. Автори пропонують базову основу, використовуючи яку кожен вчитель може створити свій власний конспект уроку.

Посібник розрахований на вчителів, методистів і студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК 37.016
ББК 74.266.7

Навчальне видання

Серія «Мій конспект»

КАГІТІНА Наталія Анатоліївна
МОКРОГУЗ Олександр Петрович
ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ
6 клас

Головний редактор *Н. І. Харківська*
Редактор *О. О. Івакін*
Відповідальний за видання *Ю. М. Афанасенко*
Технічний редактор *О. В. Лебедєва*
Коректор *О. М. Журенко*

Підписано до друку 16.01.2009. Формат 60×90/8.
Папір офсет. Друк офсет. Гарнітура Шкільна.
Ум. друк. арк. 18,0. Замовлення № 9-01/19-05.

ТОВ «Видавнична група «Основа»
61001, м. Харків, вул. Плеханівська, 66
тел. (057) 731-96-33
e-mail: office@osnova.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2911 від 25.07.2007 р.

ISBN 978-611-00-0042-0

© Кагітіна Н. А., Мокрогуз О. П., 2009
© ТОВ «Видавнична група «Основа»», 2009

ЗМІСТ

Урок 1.	Вступ. Відлік часу в історії	5
Тема 1. Життя людини у первісні часи		
Урок 2.	Виникнення людини. Залюднення Європи	7
Урок 3.	Освоєння давньою людиною теренів Європи	9
Урок 4.	Поява людини сучасного типу	11
Урок 5.	Виникнення рільництва і скотарства	13
Урок 6.	Перші землероби та скотарі на території України	15
Урок 7.	Культура та вірування людей за первісних часів	17
Урок 8.	Узагальнення знань за темою «Життя людини у первісні часи»	19
Урок 9.	Тематичне оцінювання з теми «Життя людей за первісних часів»	21
Тема 2. Давній Єгипет		
Урок 10.	Природно-географічні умови Давнього Єгипту	23
Урок 11.	Утворення Єгипетської держави. Господарське життя єгиптян	25
Урок 12.	Розквіт та занепад Давньоєгипетської держави	27
Урок 13.	Релігія, міфологія Давнього Єгипту	29
Урок 14.	Культура Давнього Єгипту	31
Урок 15.	Узагальнення знань за темою «Давній Єгипет»	33
Урок 16.	Тематичне оцінювання з теми «Давній Єгипет»	35
Тема 3. Передня Азія в давнину		
Урок 17.	Найдавніші держави Дворіччя. Давній Вавилон	37
Урок 18.	Ассирія. Фінікія	39
Урок 19.	Давньоєврейське царство. Халдейське царство	41
Урок 20.	Перська держава	43
Урок 21.	Кіммерійці та скіфи на території сучасної України	45
Урок 22.	Узагальнення знань за темою «Передня Азія в давнину»	47
Урок 23.	Тематичне оцінювання з теми «Передня Азія в давнину»	49
Тема 4. Давні Індія та Китай		
Урок 24.	Давня Індія	51
Урок 25.	Релігія та культура Давньої Індії	53
Урок 26.	Давній Китай	55
Урок 27.	Релігія та культура Давнього Китаю	57
Урок 28.	Узагальнення знань за темою «Давні Індія та Китай»	59
Урок 29.	Тематичне оцінювання з теми «Давні Індія та Китай»	61
Тема 5. Греція в II — першій половині I тис. до н. е.		
Урок 30.	Природа і населення Давньої Греції	63
Урок 31.	Ахейська палацова цивілізація	65
Урок 32.	Греція в XI–VI ст. до н. е.	67
Урок 33.	Давня Спарта	69
Урок 34.	Утворення Афінської держави	71
Урок 35.	Узагальнення знань за темою «Греція в II — першій половині I тис. до н. е.»	73
Урок 36.	Тематичне оцінювання з теми «Греція в II — першій половині I тис. до н. е.»	75

Тема 6. Греція у V–IV ст. до н. е.	
Урок 37. Греко-перські війни	77
Урок 38. Розквіт афінської демократії	79
Урок 39. Релігія стародавніх греків	81
Урок 40. Грецька культура	83
Урок 41. Античні міста-держави в Північному Причорномор'ї	85
Урок 42. Узагальнення знань за темою «Греція в V–IV ст. до н. е.»	87
Тема 7. Еллінізм	
Урок 43. Криза грецької державності та піднесення Македонії	89
Урок 44. Східний похід Александра Македонського	91
Урок 45. Елліністичні держави в IV–II ст. до н. е. Елліністична культура	93
Урок 46. Узагальнення знань за темою «Еллінізм»	95
Урок 47. Тематичне оцінювання за темами «Греція в V–IV ст. до н. е.» та «Еллінізм»	97
Тема 8. Давній Рим у VIII–I ст. до н. е.	
Урок 48. Природні умови Італії та виникнення Риму	99
Урок 49. Римська республіка V — середини III ст. до н. е.	101
Урок 50. Римська республіка у II–I ст. до н. е.	103
Урок 51. Узагальнення знань за темою «Давній Рим у VIII–I ст. до н. е.»	105
Тема 9. Падіння республіки та рання Римська імперія	
Урок 52. Диктатура Гая Юлія Цезаря	107
Урок 53. Римська імперія в I–II ст. н. е.	109
Урок 54. Римська релігія та культура	111
Урок 55. Місто Рим і життя його мешканців	113
Урок 56. Виникнення християнства	115
Урок 57. Узагальнення знань за темою «Падіння республіки та рання Римська імперія»	117
Урок 58. Тематичне оцінювання за темами «Давній Рим у VIII–I ст. до н. е.» та «Падіння республіки та рання Римська імперія»	119
Тема 10. Пізня Римська імперія	
Урок 59. Римська імперія у III ст. н. е.	121
Урок 60. Пізня Римська імперія IV–V ст. н. е.	123
Урок 61. Християнська церква	125
Урок 62. Падіння Західної Римської імперії	127
Урок 63. Узагальнення знань за темою «Пізня Римська імперія»	129
Тема 11. Давні слов'яни та їх сусіди	
Урок 64. Слов'яни напередодні Великого переселення народів	131
Урок 65. Сусіди давніх слов'ян	133
Урок 66. Слов'яни під час Великого переселення народів	135
Урок 67. Узагальнення знань за темою «Давні слов'яни та їх сусіди»	137
Урок 68. Тематичне оцінювання за темами «Пізня Римська імперія» та «Давні слов'яни та їх сусіди»	139
Уроки 69, Урок повторного узагальнення 70 «Історія Стародавнього світу»	141
Література	143

ТЕМА. ВСТУП. ВІДЛІК ЧАСУ В ІСТОРІЇ

Мета: дати уявлення про місце історії стародавнього світу у всесвітній історії; розглянути періодизацію історії людства; дати визначення понять «цивілізація», «археологія», «антропологія», «етнографія»; розвивати хронологічні вміння; виховувати в учнів зацікавленість до історії людства.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, політична карта світу.

Поняття: «історія стародавнього світу», «цивілізація», «етнографія», «антропологія», «археологія».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

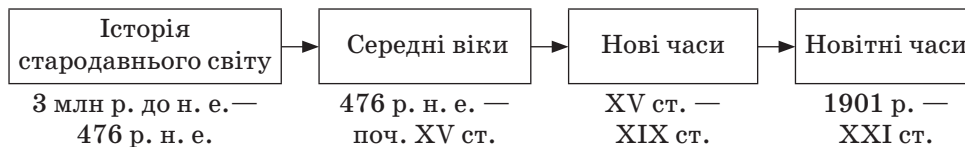
II. Мотивація навчальної діяльності

Учитель. У 5-му класі ви познайомилися з минулим нашої країни. А нині ми вирушаємо в ті часи, коли на нашій планеті з'явилися найдавніші люди, почало формуватися людське суспільство, виникли перші держави. Цей період історії вивчає особлива наука — історія стародавнього світу, яка досліджує початки всесвітньої історії і, відповідно, є її складовою.

III. Вивчення нового матеріалу

Учитель розповідає про будову підручника, умовні позначки, правила роботи з ним.

Працюємо зі схемою «Періодизація всесвітньої історії»

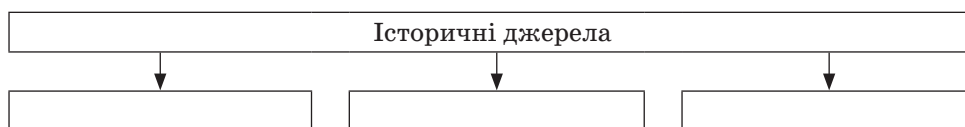
(Періодизація всесвітньої історії записується в зошит.)

Учитель. Важливим під час вивчення історії стародавнього світу є розуміння поняття «цивілізація».

Формуємо поняття

Цивілізація — це рівень розвитку суспільства, коли в суспільстві виникає нерівність між людьми й утворюється держава, з'являються міста, писемність.

Працюємо зі схемою

(Речові, писемні, усні)

Завдання

1. Наведіть приклади речових, писемних та усних історичних джерел.
2. Яка наука вивчає матеріальні історичні джерела? (*Археологія*)
3. Які ще допоміжні історичні науки ви знаєте? (*Геральдика, сфрагістика, нумізматики, хронологія*)

Учитель. Допоміжними історичними науками є також етнографія та антропологія. (*Визначення понять записується в зошиті.*)

Етнографія — наука, що вивчає особливості життя, побуту, господарства, культури і вірувань різних народів.

Антропологія — наука, що вивчає походження і розвиток людини, залишки викопних істот.

Працюємо в парах

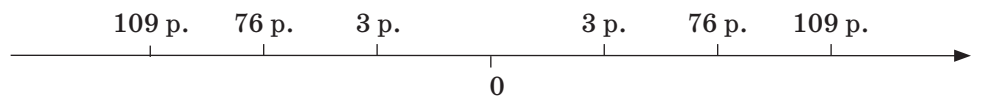
Для закріплення та кращого запам'ятовування матеріалу учні мають співвіднести поняття та їх визначення.

1) Етнографія	А) Наука, що вивчає системи літочислення і календарі, встановлює дати створення речових і писемних пам'яток
2) Антропологія	Б) Наука про походження і розвиток людини
3) Хронологія	В) Найбільш тривалий період всесвітньої історії
4) Археологія	Г) Наука, що вивчає історичне минуле людства за речовими джерелами
5) Історія стародавнього світу	Д) Рівень розвитку суспільства, коли між людьми виникає нерівність й утворюється держава; з'являються міста, писемність
6) Цивілізація	Е) Наука, що вивчає звичаї, традиції, вірування і побут народів

Відповідь: 1 Е, 2 Б, 3 А, 4 Г, 5 В, 6 Д.

Формуємо хронологічні вміння

Учитель будує лінію часу і пропонує учням відповісти на запитання.

1. Яка подія вважається початком нашого літочислення?
2. Яку дату прийнято вважати роком народження Ісуса Христа?
3. Яку назву отримав період історії після народження Ісуса Христа?

Учитель має пояснити дітям, що відлік років до нашої ери ведеться у зворотному напрямі.

1. Філософ Аристотель жив у 384–322 рр. до н. е., математик і фізик Архімед — у 285–212 рр. до н. е. Хто з цих славетних людей жив раніше? (*Аристотель*)
2. Повстання Спартака відбулося у 76 р. до н. е. В якому столітті й тисячолітті це сталося?

IV. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 1, С. 8–15; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 1, С. 3–9) і нові поняття.

ТЕМА 1. ЖИТТЯ ЛЮДИНИ У ПЕРВІСНІ ЧАСИ

УРОК 2

ТЕМА. ВИНИКНЕННЯ ЛЮДИНИ. ЗАЛЮДНЕННЯ ЄВРОПИ

Мета: сформуванати уявлення про основні теорії походження людини, про появу людей, їх розселення на території Європи; зіставляти тип прадавньої людини з археологічною добою та розвитком знарядь праці; показувати по карті місця найбільш відомі стоянки та шляхи заселення Європи, зокрема й України; визначити основні заняття людей у давнину; висловлювати власну думку; виховувати толерантне ставлення до думок інших.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), набір апікацій з історії стародавнього світу, схема «Еволюція людиноподібної мавпи», роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: «еволюція», «австралопітек», «палеоліт», «мезоліт», «неоліт», «енеоліт».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності

Учитель. Як виникло і розвивалося життя? Можливо, вам здається, що це не важливо? Але людина тим і відрізняється від тварини, що мислить, прагне пізнати те, що приховане чи в глибині століть, чи в безмежжі Всесвіту.

Відтоді, коли виникло суспільство, завжди поставали питання, на які люди й досі не знайшли однозначної відповіді. Звідки ми з'явилися?

III. Вивчення нового матеріалу

Учитель формулює проблему: «Як виникла людина?»

Евристична бесіда

Учні з'ясовують основні теорії походження людини. Результати обговорення записуються в зошиті.

Основні теорії походження людини

1. Релігійна. (Людину створив Бог.)
2. Еволюційна. (Людина сформувалась внаслідок поступового, дуже повільного розвитку живих організмів від найпростіших форм до сучасного вигляду.)
3. Космічна. (Людина створена космічними прибульцями.)

Завдання

Визначте, якій теорії походження людини відповідають наведені висловлювання.

1. «Людину створила праця». (Ф. Енгельс)
2. «Тож сказав Бог: «Сотворімо людину за нашим образом і подобою»... Господь Бог створив людину із земного порошу, йому

в ніздрі вдихнув життя, і людина стала живою істотою». (*Старий Заповіт*)

3. «Люди, як і всі живі істоти, зародилися спочатку у воді, а потім почали заселяти і землю». (*Анаксимандр, давньогрецький філософ*)

На дошці перед уроком була намальована схема еволюції людиноподібної мавпи.

Працюємо в парах

Користуючись текстом підручника та ілюстраціями, учні мають визначити риси, які відрізняли пралюдину від сучасної людини.

Учитель узагальнює надані учнями відповіді. Висновки учні мають записати в зошит.

Працюємо з історичною картою

1. Знайти на карті місце винайдення решток найдавнішої людиноподібної істоти.
2. Показати шляхи їх розселення в Європі, зокрема в Україну.
3. Знайти й показати найперші відомі стоянки біля с. Королевого на Закарпатті; пізніше на Десні (Мізин, Пушкарі, Мулатів), на Дніпрі (Круглик, Кирилівка).

Учитель розповідає про залежність життя прадавніх людей від природи, про їх основні заняття. За допомогою ілюстрацій учні знайомляться з найдавнішими знаряддями праці. Знайомство з матеріалами, з яких вони виготовлялися, дозволяє зрозуміти періодизацію історії первісного часу.

Формуємо поняття

За допомогою пояснень учителя, визначень, наведених у підручнику, учні з'ясовують зміст і записують у зошит визначення понять: «еволюція», «австралопітек», «палеоліт», «мезоліт», «неоліт», «енеоліт».

Працюємо зі схемою

У запропоновану таблицю учні мають вписати хронологічні межі кожного з наведених етапів.

Палеоліт	Мезоліт	Неоліт	Енеоліт	Бронзовий вік	Залізний вік

IV. Перевірка знань учнів

1. Назвіть основні теорії походження людини.
2. Як ви розумієте поняття «еволюція»? Поясніть на прикладі.
3. Складіть розповідь про життя прадавніх людей, використовуючи опорні слова: загострений камінь, палка-копачка, палиця, збиральництво, полювання, стадо людей. Перевірте себе: «А чи могло так бути?»
4. Прадавні люди жили, об'єднавшись у групи. Як ви вважаєте, чи здатна була людина вижити поодиночі? Як називався найдавніший колектив людей?

V. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 2, С. 20–24; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 2, С. 11–14).

ТЕМА. ОСВОЄННЯ ДАВНЬОЮ ЛЮДИНОЮ ТЕРЕНІВ ЄВРОПИ

Мета: дослідити, як зміна природних умов та похолодання впливали на життя людей; охарактеризувати спосіб життя неандертальців та їх заняття; розвивати навички критичного мислення, вміння порівнювати історичну інформацію, працювати з картою, складати розповідь, робити узагальнення.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас», ілюстрації до теми.

Поняття: «льодовиковий період», «неандерталець», «людина уміла», «рід».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Перевірка домашнього завдання

Історичний диктант

Дайте визначення поняттям.

1. Еволюція — ___ .
2. Палеоліт — ___ .
3. Мезоліт — ___ .
4. Неоліт — ___ .
5. Енеоліт — ___ .
6. Первісний колектив людей називався ___ .
7. Рештки найдавніших людей було знайдено в ___ .

III. Вивчення нового матеріалу

Розповідь вчителя про зміни клімату, які сталися на землі близько 600 тисяч років тому, про те, яких змін зазнало життя первісних людей у зв'язку із різким похолоданням, що відбулося в рослинному й тваринному світі.

Завдання учням

Уявіть, яких змін зазнало життя первісної людини в умовах різкого похолодання, зникнення рослинного світу, втрати необхідності полювати на величезних тварин — мамонтів.

Працюємо методом «Мозкового штурму». Цей метод роботи передбачає висловлення учнями різних точок зору, сприяє виявленню їх ініціативи, уяви; допомагає у разі потреби знайти кілька розв'язань проблеми.

Методика проведення

1. Учитель формулює проблему.
2. Учні висловлюють свої ідеї.
3. Учитель записує їх на дошці, не вносячи коректив і не пропускаючи жодної.
4. Учитель активізує висування учнями ідей, пропонуючи власні.
5. Слід заохочувати учнів, які прагнуть розвивати або змінювати ідеї однокласників.
6. Підсумком роботи має стати обговорення та оцінка ідей.

Прогнозовані відповіді: вогонь, теплий одяг, житло, колективне полювання.

У ч и т е л ь. Людина, присвоюючись до нових умов життя, також змінювалась. Щоб вижити, ці люди об'єднувалися у сталий колектив, що складався з кровноспоріднених родичів, — *рід* (*визначення записується в зошит*). Близько ста тисяч років тому на Землі з'явився новий різновид первісної людини, яку названо неандерталець, — за назвою долини Неандерталь, де протікає річка Неандер (у Німеччині). Там уперше було знайдено викопні рештки цього різновиду первісної людини.

Запитання

Неандерталець отримав визначення як «людина уміла». Як ви вважаєте чому?

Працюємо з картою

За допомогою карти в історичному атласі знайдіть:

- а) стоянки неандертальців в Європі;
- б) стоянки неандертальців в Україні.

Працюємо з таблицею

Розподіли твердження, що характеризують життя людиноподібних істот, вписавши в таблицю відповідну літеру.

Пралюдина	Неандерталець

- А) Використовували вогонь, проте не вміли його видобувати.
- Б) Жител не будували, постійно пересувались у пошуках їжі.
- В) Виготовляли примітивні знаряддя, оббиваючи каміння.
- Г) Користувалися одягом із шкур тварин.
- Д) Навчилися видобувати вогонь.
- Ж) Широко використовували гостроконечники та скребла.
- З) Селилися в печерах або споруджували житла з кісток мамонтів, вкритих шкурами.
- І) Збирали їстівні рослини, плоди та корінці.
- К) Полювали за допомогою списів, влаштовуючи для тварин пастки у вигляді ям.

Відповідь: пралюдина — А, Б, В, І; неандерталець: Г, Д, Ж, З, К.

IV. Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 3, С. 25–28; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 3, С. 14–18).
2. Скласти розповідь про життя неандертальця, використовуючи слова: «льодовик», «печера», «рід», «мамонт», «вогонь», «колективне полювання».

ТЕМА. ПОЯВА ЛЮДИНИ СУЧАСНОГО ТИПУ

Мета: ознайомити учнів зі змінами, яких зазнала первісна людина в процесі її розвитку, з'ясувати особливості нової форми людської спільноти; з'ясувати та закріпити поняття «кроманьйонець», «людина розумна», «родова община», «плем'я», «матріархат», «патріархат»; виховувати інтерес до минулого людства.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас», аплікації до теми.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Перевірка домашнього завдання

Учитель вибірково заслуховує та коментує оповідання, підготовлені учнями про життя неандертальців.

Бесіда за запитаннями

1. Яке відкриття неандертальців прискорило розвиток людства?
2. Розкажіть про значення цього відкриття.

III. Вивчення нового матеріалу

Учитель. Неандерталець був не єдиним типом людини в Європі, що жила в льодовиковий період. Вона була набагато більш розвиненою. Щоправда, з'явилися вона вже тоді, коли історія неандертальців добігала свого кінця, — близько 40 тис. років тому. Через певний час неандертальці безслідно зникли — це стало ще однією поки що нерозв'язаною загадкою для істориків.

Сліди нової людини було знайдено в печері Кро-Маньйон, на півдні Франції. Звідси й умовна назва людини — «кроманьйонець». Кроманьйонець жив у Європі, в тому числі й на території сучасної України.

Працюємо з підручником

Прочитайте текст підручника з описом кроманьйонця, порівняйте його з пралюдиною.

Порівняння можна зробити у такий спосіб: в першу колонку записати характерні особливості пралюдини, а в третю — кроманьйонця. Можна використати ілюстрації.

Завдання

Порівняти поняття і спільні риси вписати в колонку.

Особливості пралюдини	Спільні риси	Особливості кроманьйонців

Формуємо хронологічні вміння

1. Пригадайте, чим зумовлений розподіл первісної історії на палеоліт, мезоліт, неоліт, енеоліт, бронзовий та залізний віки.

2. До якого з цих періодів належить поява типів первісних людей, з якими ми познайомилися на попередніх уроках?
3. На який з цих періодів припадає поява кроманьйонців?

Висновок: вони з'явилися і жили в період палеоліту — давньокам'яного віці, найдовшого періоду в історії людства.

Працюємо з історичним атласом

Знайдіть стоянки кроманьйонців в Європі та в Україні, з'ясуйте, де переважно вони були розташовані.

Учитель. Поява людини сучасного типу була пов'язана з подальшим розвитком знарядь праці. Насамперед вдосконалювалися старі та з'являлися нові знаряддя праці.

Запитання

1. Які основні заняття людей дольдовикового періоду ви знаєте?
2. Як змінюються заняття людей з приходом льдовика?
3. Який вид заняття втрачає своє значення?

Учитель. Виробляти продукти харчування люди ще не вміли. Вони знаходили їх у довкіллі в готовому вигляді. Такий спосіб господарювання називається привласнювальним. З початком потепління, появою численних тварин і птахів люди мали вдосконалювати засоби полювання. Приблизно 10 тис. років тому люди винайшли лук і стріли, які давали змогу полювати на дичину на значній відстані.

Розповідь учителя

Учитель розповідає про основні ознаки родової общини й розподіл праці між чоловіками і жінками. (*Визначення понять учні записують у зошити.*)

Рід — колектив кровних родичів. Це більш стійка форма об'єднання людей, на відміну від стада. Подальше об'єднання родів призводить до появи *родових общин*, а союз декількох родових общин утворює *плем'я*.

Родовий лад — форма організації суспільства у вигляді родових об'єднань.

Запитання

1. Як розподілялася праця в общині? (*Треба звернути увагу учнів на те, що в людському стаді поділу праці не було.*)
2. Як ви вважаєте, хто керував полюванням, збиральництвом, розподілом здобичі, виготовленням знарядь праці, збереженням вогню? (*Старійшина*)
3. Хто ж міг стати старійшиною?

Учитель. Праця жінок давала можливість пережити важкі часи в разі невдач на полюванні. Усі члени роду добре усвідомлювали, хто його мати. Жінки відігравали виняткову роль у догляді за дітьми, підтриманні домашнього вогнища. За цих умов жінка відігравала провідну роль в людських колективах. Така форма суспільства отримує назву *матріархат*. (*Визначення записати в зошити*)

IV. Підбиття підсумків

Кроманьйонців вважають «людиною розумною». Як вважаєте чому?

V. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С.29–32; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 18–21, 26–27, 31–32).

ТЕМА. **ВИНИКНЕННЯ РІЛЬНИЦТВА І СКОТАРСТВА**

Мета: з'ясувати причини переходу людини до відтворювального господарства, розкрити роль землеробства і скотарства в житті людини, сформулювати уявлення про ремесло, тогочасні форми організації людського суспільства; працювати з історичними схемами; виховувати стійкий інтерес до знання минулого людства.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, історичні аплікації, схеми та ілюстрації.

Поняття: «патріархат», «відтворююче господарство», «неолітична революція», «землеробство», «скотарство», «ремесло», «суспільство».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Актуалізація знань учнів

1. Запишіть у хронологічній послідовності наведені терміни.

1) Серп, 2) дубина, 3) лук і стріли, 4) проколка, 5) палка-копачка, 6) спис, 7) ручне рубило, 8) гарпун, 9) скребло, 10) риболовний гачок.

Відповідь: 5, 2, 7, 9, 4, 8, 10, 3, 6, 1.

2. Розкажіть про життя первісних людей, використовуючи словосполучення: *працювали всі члени громади; розподіл праці; розподіл здобичі; роль старійшини.*

III. Вивчення нового матеріалу

Учитель розповідає про виникнення землеробства, скотарства та ремесла, про приручення тварин.

Учитель. З появою землеробства людина перейшла до осілого способу життя. Невдовзі люди почалися займатися ремеслом — робити більш досконалі знаряддя праці, одяг, виготовляти глиняний посуд, прясти.

Прядіння, яке розпочиналося з плетіння рослин, перетворилося на ткання вовняних ниток і вироблення тканин. Процес значно прискорився після винайдення ткацького верстата.

Важливим у житті стало відкриття металів: спочатку це була мідь, відповідно цей період увійшов в історію під назвою міднокам'яний, або енеоліт.

Відкриття металів змінило роль чоловіка у розподілі праці суспільства й зумовило перехід до *патріархату*.

Суспільство, яке навчилося забезпечувати себе продовольством, також здійснило перехід від привласнювального способу ведення господарства до відтворювального. Це було докорінним переворотом у розвитку трудової діяльності людей, тому вчені назвали цю подію *неолітичною революцією*.

Формуємо поняття

Учні записують у зошити визначення понять «патріархат», «привласнювальне господарство» «відтворювальне господарство», «неолітична революція».

Працюємо з таблицею «Наслідки неолітичної революції»

Землеробство	Скотарство	Ремесло
Мотичне Орне Підсічно-вогневе	Домашнє Відгінне	Обробка металів Гончарство Ткацтво

Евристична бесіда

1. Чому члени роду почали об'єднуватися для спільної роботи?
2. Чи зберігалася необхідність у колективному веденні господарства із збільшенням запасів продовольства?
3. З появою більш досконалих знарядь для обробки землі чи могла кожна родина господарювати самостійно?
4. Як це впливало на стан родинних стосунків?

Учитель. Так із розпадом родової общини суспільство переходить до сусідської.

Працюємо з порівняльною таблицею

Питання для порівняння	Родова община	Сусідська община
Кому належить земля?		
Кому належить врожай?		
Хто керує?		

Евристична бесіда

1. Чи існував в умовах сусідської общини рівний розподіл результатів праці?
2. Як люди могли скористатися надлишками продовольства?
3. Як змінилися стосунки між людьми в умовах сусідської общини?

Учитель. Так виникла експлуатація, тобто життя одних людей за рахунок інших, що свідчило про розшарування людей і появу нерівності.

Самостійно опрацювати питання «Міста доби неоліту».

IV. Підбиття підсумків

Опрацювати запитання 1–10 за підручником (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 38).

V. Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 5, С. 33–38; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 5, С. 27–33).
2. Дайте письмову відповідь на запитання: «Як на ваш розсуд, яку тварину людина приручила наступною після собаки і чому саме її?»

ТЕМА. ПЕРШІ ЗЕМЛЕРОБИ ТА СКОТАРІ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Мета: сформувати уявлення про життя і культуру трипільців, ознайомитися з їхніми релігійними віруваннями; продовжити роботу над поняттями, формувати навички роботи з картою, хронологічні вміння; скласти порівняльні таблиці та розповідь за планом, здобувати історичну інформацію, працюючи з ілюстраціями; висловлювати власні думки; робити висновки; виховувати в учнів повагу до минулого.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, ілюстрації, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: «Трипілля», «археологічна культура», «кочове скотарство».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Перевірка домашнього завдання

Історичний диктант

Учні мають дати відповідь на запитання «так» чи «ні».

1. Неоліт — це середній кам'яний вік.
2. З часом народи, що обрали для себе головним видом господарювання землеробство, стають кочовиками.
3. Народи, які обрали для себе головним заняттям скотарство, стають кочовиками.
4. Землеробство і скотарство належать до привласнювального типу господарства.
5. Час, коли людство перейшло від привласнювального до відтворювального господарства, називається льодовиковим часом.
6. Першим металом, який почала обробляти людина, була мідь.
7. Енеоліт — це пізньокам'яний вік.
8. Види ремесла:
  - гончарство;
  - ткацтво;
  - мотичне землеробство;
  - відгінне скотарство;
  - торгівля.
9. У період енеоліту:
  - виникає нерівність між людьми;
  - з'являються знать і заможні верстви населення.

III. Актуалізація опорних знань

Учитель. У листопаді 2008 р. в історичному музеї м. Торонто (Канада) було відкрито виставку «Невідома трипільська культура». Чим же пояснити ту цікавість, що її виявили жителі Канади до такого надзвичайного явища в нашій історії, як трипільська культура?

IV. Вивчення нового матеріалу

Учитель розповідає про відкриття трипільської культури Вікентієм Хвойкою, характеризує основні заняття трипільців.

Працюємо з підручником

Поділити клас на групи. Кожна група отримує завдання: прочитати необхідний текст у підручнику, скласти розповідь за допомогою опорних слів.

Група 1. «Трипільська культура на теренах України»

Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (С. 39–40); Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (С. 37–38).

Опорні слова: «експедиція Вікентія Хвойки»; «село Трипільля на Київщині»; «культура землеробів», «6–2 тис. до н. е.»; «Майданецьке, Доброводи, Тальянки — поселення трипільців»; «трипільські міста-гіганти».

Група 2. «Житло трипільців»

Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (С. 40–41); Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (С. 40).

Опорні слова: «планування поселень у формі сонця»; «протоміста», «дерево і глина — основний будівельний матеріал»; «інтер'єр»; «залишені селища».

Група 3. «Основні заняття»

Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (С. 42); Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (С. 39–40).

Опорні слова: «основне заняття — землеробство»; «ячмінь, жито, пшениця, горох»; «свійські тварини — кози, вівці, свині, корови, бики»; «культура мальованої кераміки».

Група 4. «Вірування трипільців»

Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (С. 42); Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (С. 41).

Опорні слова: «обоження сил природи»; «богиня — Матір — Земля»; «шанування сім'ї та роду»; «змія — символ весни, води».

Група 5. «Скотарі степу»

Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (С. 42–44); Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (С. 44).

Опорні слова: «скотарі-кочовики»; «примітивні ремісництво і побут»; «кургани — пам'ятки скотарів»; «Маріупольський могильник»; «Азово-Дніпровська, нижньомихайлівська, середньостогівська, хвалівська археологічні культури скотарів».

Перед роботою в групах слід нагадати правила роботи в групах: початок і закінчення роботи за сигналом учителя, повага одне до одного; увага; активність. У групах повинні бути: організатор, таймер, доповідач, доповнював — всі вони є активними учасниками роботи.

V. Підбиття підсумків

Можна використати завдання з робочого зошита В. Власова «Історія стародавнього світу. 6 клас» (С. 7–8).

Запитання

Як на ваш розсуд, у чому ж полягає неповторність трипільської культури?

VI. Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 6, С.39–44; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 6, 7; С. 37–45).
2. Користуючись зображеннями трипільської «мальованої кераміки», спробуйте «прочитати» зміст малюнка.

ТЕМА. КУЛЬТУРА ТА ВІРУВАННЯ ЛЮДЕЙ ЗА ПЕРВІСНИХ ЧАСІВ

Мета: ознайомити учнів із розвитком знань, мистецтва та релігійних вірувань первісних людей; порівнювати різні уявлення та вірування людей; працювати з поняттями «тотемізм», «анімізм», «фетишизм», «магія», «релігія»; розвивати вміння висловлювати власну думку, працювати з текстом; виховувати толерантне ставлення до думок інших людей.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, аплікації до теми.

Поняття: «тотемізм», «анімізм», «фетишизм», «магія», «релігія».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Вивчення нового матеріалу

Працюємо з підручником

Учні мають прочитати відповідний матеріал підручника і дати відповіді на питання, що записані на дошці (вправа «Чиста дошка»). Якщо на запитання надається правильна відповідь, воно витирається. У разі, якщо на всі запитання будуть надані правильні відповіді, дошка буде чистою.

1. Яких знань поступово набували первісні люди?
2. Що спонукало людей постійно поповнювати свої знання про навколишній світ?
3. На основі прочитаного тексту скажіть, які види мистецтва розвинулися у первісному суспільстві.
4. Для чого суспільству потрібна писемність?
5. Чому люди ніколи не зупинялись у пізнанні світу?
6. Навіщо людям потрібно мистецтво?
7. Чому у творчості стародавніх народів основними персонажами є здебільшого тварини?
8. Чи можна назвати первісних художників талановитими?

Вправа «Мозковий штурм» (Див. урок 3)

Вам необхідно спробувати дати визначення поняття «релігія».

(Учні на уроках в 5-му класі знайомились з цим поняттям, воно для них не буде новим. Учитель звертає увагу на те, що до прийняття християнства наші предки шанувували багатьох богів, що символізували сили природи.)

Вислухавши та обговоривши відповіді учнів, учитель формулює визначення поняття «релігія». *(Визначення записати в зошити.)*

Завдання

Мандрівник, що вивчав життя відсталих народів, писав: «Вони бояться негоди, голоду, хвороб, мертвих людей, злиднів — всього, чого вони не знають».

1. Чи можна на підставі цього висловлювання визначити причини появи у людей релігійних вірувань?
2. В які надприродні сили вірили первісні люди?

Учитель. Первісна людина не могла одразу пізнати навколишній світ, зрозуміти суть явищ природи. Їй здавалося, що над нею панують грізні, ворожі сили, перед якими вона відчувала свою безпорадність.

Працюємо з поняттями

Прочитати підручник (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (С. 47); Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (С. 33, 22, 24–25) і виписати визначення понять «тотемізм», «анімізм», «фетишизм», «магія».

Завдання

1. Визначте, про яку форму релігійних уявлень ідеться у наведених прикладах.
  - а) Орнамент на посуді, вишивка на рушнику — все це речі, яким стародавня людина приписувала захисні властивості. Для захисту від злих чар на тіло колись наносили татуювання, а обличчя розмальовували. Так виникла традиція наносити на обличчя косметику.
  - б) Яюсь під час спекотного літа водоїма, в якій жили черепахи, висохла. Тоді черепахи вирішили знайти собі нове місце для житла й вирушили в путь. Найтовстіша черепаха, щоб полегшити собі дорогу, зняла панцир. Так і йшла без панцира доти, доки не перетворилася на людину — предка роду Черепахи.
  - в) Майже всі місця на світі — небо, повітря, земля, гори і ліси — населені, за уявленням роду, різними духами, яких бояться і поважають.
2. Археологи знайшли стародавню могилу, в якій були залишки поховання. Небіжчика поклали на бік, поряд була зброя, посуд, залишки їжі.
  - а) Про які вірування первісних людей свідчать ці знахідки?
  - б) Чи можна визначити, коли було зроблено це поховання — до чи після виникнення релігії?

III. Перевірка знань

Гра «Оплески»

Учитель називає поняття, терміни, прізвища. Якщо поняття або термін використовувались на уроці, учні підтверджують це оплесками, якщо ні — мовчать.

«Малюнкове письмо», «азбука», «петрогліфи», «фетишизм», «ієрогліфи», «анімізм», «буддизм», «ідол», «релігія», «тотемізм», «жерці», «магія».

IV. Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 7, С. 45–48; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 22, 24–25, 33–37).
2. Повторити матеріал та основні поняття теми «Життя людини у первісні часи».

УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАНЬ ЗА ТЕМОЮ «ЖИТТЯ ЛЮДИНИ У ПЕРВІСНІ ЧАСИ»

Мета: узагальнити уявлення учнів про суспільне, господарське та духовне життя людей у первісні часи; перевірити здатність учнів проводити порівняння, узагальнювати й порівнювати історичну інформацію, висловлювати власну думку.

Тип уроку: узагальнення та систематизація знань.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення основної цілі уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності

Учитель. Назвіть основні проблеми, які розглядалися в процесі вивчення теми «Життя людей за первісних часів».

Робота в групах

Учні класу умовно об'єднуються у дві групи (за варіантами).

Перша група формулює положення, що розкривають зміст тієї чи іншої теорії походження людини, не називаючи її. Учні другої групи мають назвати, про яку з теорій йдеться, та обґрунтувати свою точку зору. Доцільно групи міняти ролями.

III. Узагальнення та систематизація знань

Учитель. Ми вирушаємо в археологічну експедицію. Для цього ми скористаємось історичними атласами. Наша експедиція прямує до Південно-Східної Африки. Саме тут було винайдено рештки викопних людей, яких вважають безпосередніми предками людини. Їх назвали австралопітеками, що значить «південна мавпа». Час існування цього виду — від 6 до 2 млн років тому. У цьому ж регіоні згодом (понад 1 млн 750 тис. р. тому) виникла й перша розумна істота — презинджантроп.

Запитання до членів експедиції

1. Чому саме австралопітеків вважають предками людей?
2. В якому ще регіоні були знайдені рештки австралопітеків?
3. Поясніть значення назви *Homo habilis*, або презинджантроп?
4. Коли з'явився цей вид?
5. Які знаряддя праці вміли використовувати «люди вмілі»?
6. Чи можна назвати презинджантропа справжньою людиною? Чому?

Учитель. З часом діяльність людей ставала дедалі більш свідомою, їх зовнішній вигляд втрачав тваринні ознаки. Близько 1,5–1 млн років тому в південних районах Азії та Європи з'являється наступний вид — людина прямоходяча.

Під час льодовикового періоду, близько 100 тисяч років тому, на Землі утворився різновид первісної людини — неандерталець.

Запитання до членів експедиції

1. Як зміна природно-кліматичних умов вплинула на спосіб життя неандертальців?

2. Як полювали ці люди?
3. Як називався колектив неандертальців?

Учитель. Близько 40 тис. років тому, в епоху пізнього палеоліту, з'являється кроманьйонська людина, яку вчені відносять до «людини розумної», тобто Homo sapiens.

Запитання до членів експедиції

1. Які території освоїли кроманьйонці?
2. Що дозволило науковцям віднести кроманьйонців до Homo sapiens?
3. Як в історії називається перша форма родових відносин?
4. Яка форма відносин змінила матриархат?

Учитель. У період енеоліту у IV–III тис. до н. е. на території України, Молдови та Румунії виникає високорозвинена скотарсько-землеробська культура, яка отримала назву трипільської.

Запитання до членів експедиції

1. Поясніть походження назви цієї культури.
2. Як ще називають трипільську культуру?
3. Ким і коли вона була вперше досліджена?
4. Як науковці пояснюють причини занепаду трипільської культури?

Учитель. В епоху неоліту відбувається перехід від привласнювальних форм господарства (збиральництво та мисливство) до відтворювальних (рільництво та скотарство). Цей процес називається неолітичною революцією. З появою нових знарядь значно зростає продуктивність праці, вона стає індивідуальною, і це призводить до розпаду родових общин. Люди починають займатися ремеслом та обмінюватися продуктами праці. Центри ремесла та обміну зростають і перетворюються на міста. В одному з них — Єрихоні (Близький Схід) — ми зараз і перебуваємо.

Запитання до членів експедиції

1. Якими видами рільництва та скотарства займалися первісні люди?
2. Які види ремесла освоїли первісні люди?
3. Як називався новий тип общини, що виник після розпаду родових общин?
4. Де і коли були засновані перші міста?

Учитель. А зараз ми потрапили з вами до печери Альтаміра — визначної пам'ятки первісного мистецтва. Досконалі зображення тварин засвідчили, наскільки розвинулося й збагатилося духовне життя тогочасної людини.

Запитання до членів експедиції

1. Які знання було започатковано у найдавніші часи?
2. Для чого первісні люди малювали картинки на скелях?
3. Назвіть первісні форми релігії.
4. Який вид писемності виник у стародавню епоху?

IV. Підбиття підсумків

V. Домашнє завдання

Повторити матеріал теми «Життя людини у первісні часи», підготуватися до тематичного оцінювання.

**ТЕМАТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ
З ТЕМИ «ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ ЗА ПЕРВІСНИХ ЧАСІВ»**

Мета: перевірити рівень засвоєння учнями матеріалу теми, а також вміння застосовувати отримані знання, працювати в команді, виховувати почуття колективізму, толерантного ставлення одне до одного.

Тип уроку: перевірки та корекції знань.

Обладнання: картки із словами, пісочний годинник, облікові картки.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення основної цілі уроку.

II. Основна частина уроку

«Поле чудес» (особисто-командна гра)

У грі бере участь клас у складі 28 чоловік (27 гравців та один помічник ведучого). Гравці розділені на 3 команди по 9 чоловік у кожній, відповідно у грі відбуваються 9 попередніх турів, в яких беруть участь по 1 гравцю від команди. Переможці турів (9 чол.) виходять у півфінали (3 гри), переможці півфіналів (3 чол.) — у фінал. У грі використано 13 слів.

Завдання учасникам гри

- а) Відгадай слово (за кожну правильну відповідь — 1 бал).
- б) Дай йому визначення (за кожну правильну відповідь — 2 бали, гравець може сам дати визначення, а може звернутися до своєї команди, тоді зароблені бали йдуть у залік гравцю, що відповідає, й команді в цілому). У фіналі за правильне визначення — 3 бали.

Оцінювання учасників

Переможець — 11–12 балів. Два фіналісти — 9–10 балів.

Півфіналісти, що не вийшли у фінал, — 7–8 балів.

Крім того, гарні оцінки можуть одержати найбільш активні гравці, що не вийшли в наступне коло (наприклад, за правильне визначення понять). Щоб не пропустити жодної правильної відповіді, помічник складає спеціальні облікові картки, де фіксуються бали всієї команди й окремих учасників.

Слова, які пропонуються для гри в попередніх турах

1. Землеробство.
2. Археологія.
3. Жертвоприношення.
4. Старійшина.
5. Мотика.
6. Скотарство.
7. Релігія.
8. Ремесло.
9. Святилище.

Слова для півфіналу

1. Матріархат — домінуюче становище жінки за часів кам'яного віку, коли родовід вівся за материнською лінією.

ТЕМА 2. ДАВНІЙ ЄГИПЕТ

УРОК 10

ТЕМА. ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНІ УМОВИ ДАВНЬОГО ЄГИПТУ

Мета: познайомити учнів з географічними і хронологічними межами історії Давнього Сходу; розповісти про природні умови та розташування давнього Єгипту, основні заняття його населення; дати уявлення про владу фараона; опрацювати терміни: «фараон», «жерці», «ном», «піраміди».

Тип уроку: засвоєння нового навчального матеріалу.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, аплікації, історичний атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас», ілюстрації до теми.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності учнів

У ч и т е л ь. Мабуть, усі чули про існування Єгипту. Як виникла і як розвивалася Єгипетська держава? Як вдавалося давнім людям побудувати такі величні піраміди, що збереглися до наших днів?

III. Вивчення нового матеріалу

Розповідь учитель про географічне положення Єгипту.

Працюємо з картою

1. Порівняйте географічне положення Давнього Єгипту з Україною.
2. Назвіть річку, вздовж якої розташувалася держава Давній Єгипет.
3. Назвіть притоки Нілу.
4. Як називається пустеля, крізь яку тече Ніл?

Формуємо поняття

У тесті підручника учні знаходять визначення понять «бархан», «дельта», «хамсін» і записують їх у зошит.

Працюємо з підручником

Прочитати текст (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 53–54; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 50) і дати відповіді на запитання.

1. Єгиптяни пояснювали причини розливу Нілу тим, що десь на півдні, за річковими порогами, в печері сидить бог Хапі. У руках у нього два жбани з водою, з яких він виливає воду. Влітку бог виливає води більше, тому Ніл виходить з берегів. Чи правильно стародавні єгиптяни пояснювали причини розливу Нілу?
2. Яке значення для єгиптян мали розливи Нілу?
3. Єгиптяни назвали свою країну «Чорна земля». Як ця назва була пов'язана з розливом Нілу?
4. «Єгипет — дарунок Нілу». Поясніть цей вислів.
5. На основі тексту зробіть припущення, яке основне заняття було в єгиптян.

6. Які умови необхідні для швидкого росту рослин? (*Сонячне світло і тепло, родючі ґрунти і вода*) Чи існували ці умови в долині Нілу? Доведіть.

Учитель розповідає про те, як єгиптяни вживали запобіжних заходів, щоб уникнути негативних наслідків розливів, що вони робили, щоб зберегти воду для поливу.

Як ви вважаєте, чому розливи Нілу відбувалися влітку, а не так, як у нас, — навесні?

Розповідь учителя

Учитель наголошує, що в Єгипті почали виникати класи рабів, рабовласників і селян.

Учитель розповідає про виникнення держави в Єгипту: появу нерівності, боротьбу між номами за владу, про перемогу в 3100 р. до н. е. Верхнього Єгипту на чолі з царем Міною.

IV. Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 8, С. 53–57; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 8, С. 49–52, 54, 61–62).
2. Використовуючи додаткові джерела інформації, скласти письмові оповідання:
  - «Життя фараона у Давньому Єгипті».
  - «Життя вельможі у Давньому Єгипті».
  - «Життя селян Давнього Єгипту».
  - «Життя ремісників у Давньому Єгипті».
  - «Життя воїна у Давньому Єгипті».

ТЕМА. УТВОРЕННЯ ЄГИПЕТСЬКОЇ ДЕРЖАВИ. ГОСПОДАРСЬКЕ ЖИТТЯ ЄГИПТЯН

Мета: характеризувати Давньоєгипетську державу, її структуру; визначити особливості життя різних верств в Єгипті, розвивати вміння працювати з різними історичними джерелами, робити висновки, розвивати навички критичного мислення.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: «держава», «суспільство», «фараон», «вельможа», «раб», «чиновники».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Перевірка домашнього завдання

Історичний диктант

Вставте пропуски в тексті.

Єгипет розташований на __ сході Африки. Переважна частина річки Ніл тече через пустелю __ . Ніл впадає у __ море, а у місці впадіння річка розпадається на декілька рукавів — __ . Боротьба між Півднем і Північчю Єгипту закінчилася в 3100 р. до н. е. перемогою __ . За допомогою дамби єгиптяни __ воду.

III. Вивчення нового матеріалу

Учні отримують роздавальний матеріал, на якому зображена структура єгипетського суспільства.

Запитання і завдання

1. Яка з груп населення була найбільш численною?
2. Назвіть групи населення, які сплачували податки.
3. Назвіть групи населення, які утримувалися за рахунок зібраних податків.
4. Чому серед будівельників пірамід для фараонів працювало переважно вільне населення?
5. Чому, здійснивши успішний військовий похід, фараони значну частину здобичі передавали храмам?

Учитель узагальнює матеріал про причини виникнення держави та її роль у суспільстві.

Працюємо в групах

Клас ділиться на домашні групи: «Фараон», «Вельможі», «Чиновники», «Селяни», «Ремісники», «Раби».

Завдання кожній групі

Використовуючи текст підручника, додаткові матеріали, скласти відповідну розповідь «Один день із життя...». Розповідь подається від імені першої особи. Її також можна проілюструвати малюнками.

IV. Перевірка знань і підбиття підсумків

Вправа «Хвилинка»

Учень за бажанням починає говорити протягом 1 хвилини на тему сьогоднішнього уроку, не повторюючись і не зупиняючись. Час фіксується секундоміром. Як тільки учень починає повторюватись або переривається, його зупиняють. Той, хто кидає виклик, має підняти руку, і виступаючий повинен зупинитись. Секундомір також зупиняється. Людину, яка піднімає руку, просять пояснити, чому вона це зробила. Якщо виклик має право на існування і є справедливим, то ця людина стає виступаючим і секундомір запускається спочатку. Промова учня, якому вдалося говорити 1 хвилину без перерви, вважається переможною.

V. Домашнє завдання

Опрацювати відповідний матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 9, С. 58–60; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 52–55).

ТЕМА. **РОЗКВІТ ТА ЗАНЕПАД ДАВНЬОЄГИПЕТСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**

Мета: ознайомити учнів з історією Давнього Єгипту часів розквіту, з'ясувати причини його занепаду; розвивати вміння працювати з картою, сприяти формуванню навичок самостійної роботи та критичного мислення учнів.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, ілюстрації до теми, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: «релігійна реформа».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Актуалізація знань учнів

Бесіда з учнями

1. Дайте визначення поняттю «держава».
2. Коли і чому утворилася держава в Давньому Єгипті?
3. Кому належала влада у Давньому Єгипті?

III. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Сьогодні на уроці ми продовжимо з вами вивчення історії стародавнього Єгипту. Єгипет у часи свого найбільшого розквіту. Цей період був пов'язаний з іменами Тутмоса III, Ехнатона, Нефертіті, Рамзеса II.

IV. Вивчення нового матеріалу

Учитель. Історія Давнього Єгипту нараховує кілька тисячоліть. Вона поділяється на декілька періодів: Давнє, Середнє, Нове, Пізнє царства. Наприкінці XVIII ст. до н. е. Єгипет було завойовано гіксосами, які володіли країною понад 130 років. У XVI ст. до н. е. єгиптяни розбили гіксосів і звільнили країну. Відтоді в історії Єгипетської держави розпочався період Нового царства (1080–1085 рр. до н. е.) Це були часи останнього піднесення Єгипту. Держава відновила свою могутність.

Працюємо з підручником

Прочитати текст підручника, скласти текстову таблицю «Діяльність єгипетських фараонів».

Тутмос III	Аменхотеп IV–Ехнатон	Рамзес II
<ul style="list-style-type: none"> • Збільшив територію Єгипту втричі: завойовував Палестину і Сирію, Фінікію, досяг ріки Євфрат, приєднав Нубію та ін.; • перетворив Єгипет на могутню світову державу 	<ul style="list-style-type: none"> • Провів релігійну реформу, встановивши культ бога сонця Атона; • заснував нову столицю Ахетатон; • вів боротьбу із жерцями; • занепад держави, втрата підкорених територій 	<ul style="list-style-type: none"> • Повернув втрачені землі; • будував нові храми; • почав походи проти хетів; • сприяв зміцненню держави, піднесенню міжнародного авторитету

Запитання

1. Чому Єгипет проводив загарбницьку зовнішню політику?
2. Поміркуйте, у чому полягала сила єгипетського війська.

Працюємо з картою

1. Використовуючи карту в історичному атласі «Передня Азія та Єгипет», назвіть:
  - напрямки, у яких здійснював свої походи Тутмос III;
  - місто в Передній Азії, яке тривалий час тримали в облозі війська Тутмоса III;
  - держави, з якими воював Рамзес II.
2. Звідки до Єгипту вторглися гіксоси?
3. Знайдіть на карті міста, які в різні часи виконували роль столиці Давнього Єгипту.

Учитель розповідає про те, як впливали тривалі війни на життя різних верств населення країни, зупиняючись на причинах послаблення Єгипту:

- а) постійні завойовницькі походи виснажували державу;
- б) через тривалу відсутність селян руйнувалися їхні господарства;
- в) загострилася ворожнеча між Верхнім і Нижнім Єгиптом;
- г) послабилася влада фараона;
- д) вторгнення лівійців і «народів моря».

Запитання

1. Як змінилась кількість рабів внаслідок завойовницьких війн?
2. Хто міг стати рабом в Єгипті?

Розповідь учителя про причини і наслідки здійснення Ехнатомом релігійної реформи.

V. Перевірка й закріплення знань учнів

Завдання

Встановіть, про кого йдеться.

1. Цей фараон був наймолодшим правителем. При владі перебував всього вісім років. Помер за загадкових обставин, не доживши до 20 років. Повернув столицю Давнього Єгипту до Фів, скасував усі релігійні реформи Аменхотепа IV. (*Тутанхамон*)
2. Він володарював у Єгипті з 1372 по 1354 р. до н. е. Був одружений на красуні Нефертіті. Провів релігійну реформу та оголосив бога сонця Атона єдиним божеством. (*Аменхотеп IV*)

VI. Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 10, С. 61–64; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 10, С. 56–58).
2. Підготувати повідомлення за темами: «Боги Давнього Єгипту», «Наукові досягнення єгиптян», «Мистецтво Давнього Єгипту».

ТЕМА. РЕЛІГІЯ, МІФОЛОГІЯ ДАВНЬОГО ЄГИПТУ

Мета: розкрити роль релігії в житті єгиптян та ознайомити учнів з давньо-єгипетськими міфами; аналізувати фрагменти давньоєгипетських міфів; розвивати вміння критичного мислення; підвищувати культурний рівень школярів.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, аплікації та ілюстрації до теми, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: «політеїзм», «міфи», «культ», «мумія», «жерці», «храм».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Єгиптяни винайшли геометрію, математику, знали астрономію і в усьому полюбляли точність. Але ніяк не могли навести лад серед власних богів. Скласти уявлення про релігійні вірування стародавніх єгиптян допомагають міфи, перекази про богів, героїв, демонів. Саме розглядом релігійних вірувань, міфів ми з вами сьогодні і будемо займатися.

III. Вивчення нового матеріалу

Учитель характеризує релігійні уявлення єгиптян (зооморфізм, політеїзм).

Учитель. Нам відомо, що за допомогою релігії в первісні часи люди намагалися пояснити, явища природи, хвороби, кліматичні зміни.

Запитання

1. Які явища природи намагалися пояснити за допомогою релігії в Єгипті?
2. Як на ваш розсуд, чому найбільш шанованим серед богів Єгипті був бог сонця?

Розповідь учителя

Учитель розповідає про богів Ра, Хапі, Сета, Озіріса.

Запитання

1. Чи можна з вірувань єгиптян дізнатися:
  - а) про їх природне середовище?
  - б) про основні заняття?
2. Як у релігійних уявленнях єгиптян відбилося ставлення до фараона?

Учитель. Єгиптяни склали чарівні оповідання про богів — міфи. Міф про розливи Нілу ви вже знаєте. А зараз познайомтеся із ще одним міфом — про бога Озіріса. (Учні можуть підготувати інсценування на цей сюжет.) Також учням треба запропонувати прочитати матеріал про уявлення єгиптян про потойбічне життя, муміфікацію у підручнику.

ТЕМА. КУЛЬТУРА ДАВНЬОГО ЄГИПТУ

Мета: розглянути культурну спадщину Давнього Єгипту, умови та особливості розвитку єгипетської культури, щоб усвідомити її значення в історії Давнього Сходу, дати уявлення про основні галузі культури; характеризувати давньоєгипетську писемність, освіту, архітектуру та мистецтво; розвивати вміння самостійно працювати з різними історичними джерелами.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас», ілюстрації.

Поняття: «папірус», «ієрогліф».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності учнів

Тема і план уроку записані на дошці. Вчитель ставить перед учнями завдання: «Знайдіть ключове слово в темі уроку й поставте до нього запитання». (*Культура*)

Що означає культура?

III. Вивчення нового матеріалу

Робота в групах

Для подальшої роботи формуються 5 груп: «Писемність і освіта», «Наукові знання», «Література», «Архітектура», «Мистецтво».

Учні повинні були підготувати відповідний матеріал удома. На уроці вони захищатимуть свої роботи. Можна використовувати малюнки чи будь-які ілюстрації до теми. Інші учні мають ставити питання. Доцільні й цікаві питання оцінюються учителем. Інформацію для підготовки учні можуть взяти з підручників, іншої літератури. Група, яка готувала інформацію про розвиток літератури, повинна була ознайомитися з таким твором давньоєгипетської літератури, як «Розповідь єгиптянина Сінухета». Цю розповідь можна прочитати в «Книге для читання по історії древнього мира».

Після захисту групи «Писемність і освіта» учні повинні знати, що таке ієрогліфи. Учитель може дати приклади ієрогліфів і запропонувати учням написати ієрогліфами свої імена.

Завдання до питання «Писемність і освіта»

1. Батько повчав сина: «Зверни своє серце до книжок. Якщо у писаря є посада в столиці, він буде мати все. Посада писаря краща за всі інші посади. Дивись: нема посади, де не було б керівника. Тільки у писаря нема начальника, він сам начальник над іншими людьми».
  - а) Чого навчає батько сина?
  - б) Чому, на думку батька, посада писаря вважалася дуже важливою?

УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАТЬ ЗА ТЕМОЮ «ДАВНІЙ ЄГИПЕТ»

Мета: узагальнити та систематизувати знання з теми «Давній Єгипет», проаналізувати стан рівня засвоєних знань та умінь їх застосування; повторити основні поняття, події; сприяти формуванню навичок самостійної роботи та розвитку критичного мислення.

Тип уроку: узагальнення та систематизації знань.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас», ілюстрації, аплікації до теми.

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент**

Повідомлення теми та мети уроку.

Учитель. Сьогодні на уроці ми з вами будемо узагальнювати знання з теми, визначимо, що засвоїли добре, а над чим ще потрібно попрацювати, закріпимо вміння працювати зі стрічкою часу, скласти розповідь, працювати в групах.

II. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель пропонує назвати основні питання, які розглядалися в ході вивчення теми «Давній Єгипет».

III. Узагальнення та систематизація знань

Учитель. На північному сході Африки, біля Середземного моря, де тече річка Ніл, розташувалась одна з найбільших країн стародавнього світу — Єгипет.

Запитання до учнів

1. Завдяки чому було можливим життя в Давньому Єгипті?
2. Якби ми з вами потрапили в Давній Єгипет і запитали у єгиптянина про причини розливу Нілу, що б він нам розповів?
3. Чому насправді розливався Ніл?
4. Назвіть основні заняття населення. Чому саме ці заняття були поширені в Єгипті?
5. Давньогрецький історик Геродот назвав Єгипет «даром Нілу». Чи згодні ви з його словами?

Учитель. У 3100 році до н. е. була створена єдина сильна Єгипетська держава.

Робота зі стрічкою часу

Позначте на стрічці часу дату створення єдиної Єгипетської держави. Скільки років тому відбулася ця подія?

Завдання

Намалюйте на дошці схему «Єгипетське суспільство», прокоментуйте її.

Робота в групах**Сюжетна вистава**

Клас поділити на 6 груп: «Фараон», «Писар», «Селянин», «Ремісник», «Раб», «Жрець». На основі вже набутих знань учні за 5 хв. повинні представити невелику сюжетну розповідь «Один день із життя...», починаючи словами: «Я — раб (фараон, писар і т. ін.)...».

Учитель. Отже, ми дійшли до тих часів, коли в Єгипті відбулося розшарування суспільства. Для регулювання відносин між ними потрібна держава.

Завдання

1. Назвіть ознаки, притаманні державі.
2. Наведіть факти, які підтверджують, що в Єгипті утворилася держава.
3. Наведіть факти, які свідчать, що Давній Єгипет був однією з наймогутніших держав того часу.

Працюємо з таблицею

Розподіліть наведені твердження, вписавши в таблицю відповідні цифри.

Тутмос III	Аменхотеп IV-Ехнатон	Рамзес II

1. Воював з могутнім Хеттським царством.
2. Утричі збільшив територію своєї держави.
3. Після його смерті всі нововведення було скасовано; ім'я цього фараона пішло в небуття.
4. Реалізував ідею світової держави, здійснив 17 військових походів в Азію, зокрема завоював Сирію.
5. Прагнути послабити позиції єгипетського жрецтва, здійснив релігійну реформу, проголосивши єдиним вселенським божеством сонячний диск Атона.
6. Уславився як будівничий, зокрема розбудував Карнакський храм у Фівах, а в Нубії спорудив печерний храм, перед входом якого височать 20-метрові статуї фараона.

IV. Підбиття підсумків уроку

1. Назвіть причини занепаду Єгипетської держави.
2. Єгиптяни зробили великий внесок у розвиток світової культури. Назвіть найбільші досягнення єгиптян.

Відповіді учнів записуються на аркушах клейкого паперу і прикріплюються на імпровізовану піраміду на дошці.

V. Домашнє завдання

Повторити матеріал теми «Давній Єгипет», основні поняття, дати події, підготуватися до тематичного оцінювання.

ТЕМАТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ З ТЕМИ «ДАВНІЙ ЄГИПЕТ»

Мета: систематизувати, узагальнити та закріпити знання учнів з даної теми, визначити якість засвоєння знань, перевірити вміння систематизувати матеріал, скласти розповідь, висловлювати власну думку, застосовувати набуті знання; виділити й актуалізувати в пам'яті учнів найважливіші явища і процеси; виховувати зацікавленість історією.

Обладнання: картки із завданнями двох варіантів.

Тип уроку: контролю й корекції.

ПЕРШИЙ ВАРІАНТ**I. Організаційна частина уроку****II. Виконання завдань**

Учні виконують один з варіантів завдань.

Варіант 1

1. Доповніть речення.
- 1) Держава Стародавній Єгипет виникла в долині річки ___ .
- 2) Єдина держава в Єгипті виникла ___ року.
- 3) Служителями богів були ___ .
2. Назвіть основні верстви населення Давнього Єгипту.
3. Рабство в Єгипті з'явилося, коли основними заняттями людей було полювання і збиральництво. Так чи ні?
4. Чому утворилася держава в Єгипті?
5. Які сили природи уособлювали боги Озіріс та Ізіда?
6. Уявіть, що ви опинилися в Давньому Єгипті на будівництві пірамід. Складіть міні-твір на цю тему.

Варіант 2

1. Доповніть речення.
- 1) Єгипетський цар звався ___ .
- 2) Єгипет був завойований гіксосами у ___ .
- 3) У Давньому Єгипті писали на ___ .
2. Назвіть ремесла, які набули поширення в Єгипті.
3. Тутмос III здійснив чимало завойовницьких походів, приєднав до Єгипту Сирію, Нубію, Фінікію. Так чи ні?
4. Назвіть причини занепаду могутності Єгипту.
5. Які сили природи уособлювали боги Ра, Сет?
6. Уявіть, що ви опинилися в Давньому Єгипті на уроці в школі. Складіть міні-твір на тему «Школа в Єгипті».

ДРУГИЙ ВАРІАНТ**I. Організаційна частина уроку****II. Виконання завдань**

Клас ділиться на 3–4 команди. Якщо команда не впоралася із завданням, право відповіді переходить до наступної команди.

I конкурс — «Текст з пропущками»

По ___ Африці тягнуться величезні пустелі. Червонуваті піски лише іноді перетинають суворі скелі. Цією землею несе свої води одна з найбільших річок у світі — ___. Долина річки вкрита зеленню, берегами ростуть фінікові пальми, запашні акації і високий очерет — ___. У водах Нілу мешкали ___ і безліч риби. По берегах у заростях чагарників можна було побачити бегемота, дику кішку, качок, гусаків, пеліканів. Де вода, там і життя.

Лише іноді течію Нілу перетинали __ — небезпечні кам'яністі перешкоди. Впадаючи в __ море, річка ділилася на декілька __, створюючи величезний трикутник — __. Неподалік від Нілу серед пісків пустелі лише зрідка зустрічалися острівці зелені — __. Там росли пальми і чагарник навкруги води, що б'є ключем з-під землі.

Витоки Нілу знаходяться в __ Африці. На початку літа там йдуть проливні дощі і починається танення снігу на вершинах гір. Бурхливі потоки води прямують до річки, підмиваючи ґрунт і несучи з собою __ — частки напівзгнилих рослин і червонуватих гірських порід. Щороку в липні починався __ Нілу.

__ — так називалася країна, що розташовувалася по берегах Нілу північніше першого порогу і до його впадіння у Середземне море.

II конкурс — «Боги Давнього Єгипту»

Для цього конкурсу необхідні зображення єгипетських богів. Після того як команди, вставивши пропущені букви у слово, визначають ім'я бога, вони повинні співвіднести бога з його зображенням.

А __ н — бог сонця;

А __ п — бог півночі;

Г __ б — бог землі;

Н __ т — богиня неба;

Т __ т — бог мудрості;

Б __ т — покровителька жінок та їхньої краси;

А __ с — священний бик;

С __ к — священний крокодил;

С __ т — бог пустелі;

О __ с — фараон і суддя в царстві мертвих;

Г __ р — бог-покровитель правлячого в Єгипті фараона;

І __ а — богиня, дружина Осіріса;

М __ т — богиня правди.

III конкурс — «Про що йдеться»

1. Цього єгипетського бога постійно мучили заздрість та злість. Той, кому він заздрив, був красивий, добрий, керував тисячами людей. Щоб захопити владу, він був готовий піти на все, навіть на убивство. (*Сет*)
2. Цей пристрій був необхідний землеробу. За його допомогою вони зрошували сади та городи, до яких не доходила вода під час розливів Нілу. (*Шадуф*)
3. У правій руці у них тростинка для письма, а запасна «ручка» — за вухом. Вони перерахують і запишуть усе, що їм накажуть: і скільки зерна в казні, і скільки днів знадобиться, щоб побудувати палац або канал. (*Писарі*)
4. Вони виконували найважчу роботу — рили канали, працювали на рудниках і каменоломнях, були веслярами на кораблях. Їх називали «живі убиті». (*Раби*)
5. Лікар, астроном, жрець бога мудрості Тота, архітектор, який побудував першу піраміду. (*Імхотеп*)
6. Назва цієї рослини, заростями якої густо вкрита долина Нілу, перекладається з давньоєгипетської як «царська». Якби єгиптяни не навчилися її так використовувати, то частина відомостей з історії цієї країни б була остаточно втрачена для нащадків. (*Панірус*)

IV конкурс — «Шкільний»

Командам пропонується вирішити задачу, яку свого часу розв'язували єгипетські школярі.

«Було 7 будинків, у кожному 7 кішок, кожна кішка з'їла 7 мишей, кожна миша з'їла 7 колосків, кожний колос може дати 7 мір зерна. Знайдіть суму загального числа будинків, кішок, мишей, колосів і мір зерна». (19607)

ТЕМА 3. ПЕРЕДНЯ АЗІЯ В ДАВНИНУ

УРОК 17

ТЕМА. НАЙДАВНІШІ ДЕРЖАВИ ДВОРІЧЧЯ. ДАВНІЙ ВАВИЛОН

Мета: охарактеризувати природу і населення Дворіччя, сформуванати уявлення про міста-держави 3 тис. до н. е.; розкрити причини піднесення Вавилону, значення законів Хаммурапі; розвивати вміння порівнювати, аналізувати, працювати з картою та стрічкою часу, сприяти формуванню навичок самостійної роботи та критичного мислення.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас», ілюстрації до теми.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Вивчення нового матеріалу

Розповідь вчителя про мандрівку з Єгипту до Дворіччя супроводжується показом по карті.

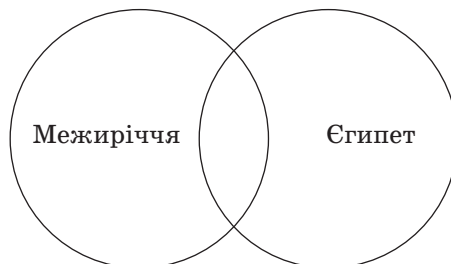
Завдання й запитання учням

1. Визначте географічне положення Дворіччя відносно Єгипту.
2. Через які держави проходив наш шлях?

Працюємо зі схемою

Бажано накреслити схему на дошці кольоровою крейдою. На схемі позначити річки, Перську затоку, гори на півночі країни.

Учні мають знайти спільне й відмінне у природних умовах Дворіччя і Єгипту. Завдання виконується учнями самостійно, а результати роботи вони мають відтворити в таблиці «Два кола». В одне коло записуються природні умови Єгипту, в друге — природні умови Межиріччя. У спільний сегмент виписуються спільні риси обох країн.

Зачитати спочатку спільне для обох країн, а потім відмінне, дати відповіді на запитання.

1. Якими могли бути заняття населення Дворіччя?
2. Геродот назвав Єгипет даром Нілу. Чи можна стверджувати, що Дворіччя — дар Тигру та Євфрату? Спрогнозуйте, які труднощі довелося долати населенню.

Розповідь учителя

Розповідь учителя про особливості землеробства в Давньому Дворіччі, відповіді учнів на запитання.

1. Чи створювалися у населення за таких умов надлишки продуктів?
2. Які це мало наслідки?

Працюємо з картою

Знайдіть в історичному атласі і випишіть у зошити назви найбільших міст-держав Месопотамії. (*Урук, Ур, Ларса, Вавилон, Ніневія*)

Розповідь учителя про особливості політичного ладу в містах-державках Месопотамії пояснює причини зростання могутності Вавилону за часів правління царя Хаммурапі (1792–1750 рр. до н. е.), якому вдалося підкорити Ассирію.

Завдання

1. Позначте на лінії часу роки правління царя Хаммурапі.
2. Складіть хронологічні задачі з цими датами.

Працюємо з підручником

Коментоване читання «Хаммурапі та його закони» (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 78, 107; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 78, 79, 80) та відповіді на запитання.

1. Які висновки можна зробити, прочитавши ці закони?
2. Яке покарання можна було отримати за крадіжку бика? А раба? Який висновок можна з цього робити?
3. За законами Хаммурапі, людину, яка потрапила в рабство за борги, потрібно було відпустити через три роки. Чому закон захищає не рабовласника, а раба в даному випадку?

Питання «Господарське життя» і «Суспільство» учні опрацювують самостійно. Необхідно звернути увагу на основні заняття населення, про які вже згадували на уроці, і розвиток торгівлі. Щодо суспільства, то учням варто запропонувати виконати таке завдання: накреслити піраміду-трикутник, розділити її горизонтальними лініями. На цих «сходинах» у відповідному порядку вписати всі категорії населення Давньовавилонської держави.

Учитель знайомить учнів із змістом міфу про Вселенський потоп.

Запитання

1. Чому цей міф виник у Дворіччі?
2. Чи міг він виникнути в Єгипті?

Працюємо з підручником

Учні знайомляться з «Поемою про Гільгамеша» за підручником О. Шалагінової, Б. Шалагінова «Історія стародавнього світу» (С. 82) та відповідають на запитання.

1. З чією думкою ви погоджуєтесь — Уршанабі чи Гільгамеша?
2. Скажіть, чи втратили сьогодні значення слова Гільгамеша?

III. Підбиття підсумків

Учні мають скласти по два запитання за матеріалом теми. Бажаючі ставлять свої запитання класу, учні мають дати правильну відповідь. Той, хто дасть правильну відповідь швидше за інших, має право поставити своє запитання.

IV. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 12, С. 75–79; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 14, С. 74; § 15, С. 78–82).

ТЕМА. АССИРІЯ. ФІНІКІЯ

Мета: сформувати уявлення про утворення і розквіт Ассирійської держави, визначити причини падіння; розглянути особливості розвитку Фінікії, охарактеризувати фінікійські міста-держави, заснування колоній; розвинути вміння порівнювати історичний матеріал, працювати з різними видами джерел, ілюстраціями.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас», ілюстрації до теми.

Поняття: «імперія», «фінікійські міста-держави», «колонія».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Актуалізація знань учнів

1. Що в перекладі означає «Месопотамія»?
2. Як пояснити, що архітектурні споруди Межиріччя, на відміну від споруд Єгипту, не збереглися до нашого часу?
3. Яку рослину вважали в Месопотамії «деревом життя»?

III. Вивчення нового матеріалу

Учитель розповідає про причини піднесення в II–I тис. до н. е. Ассирії, показуючи на карті місце розташування країни, напрямки її завоювань.

Завдання

1. Спрогнозуйте, якими були основні заняття населення Ассирії.
2. Складіть текстову таблицю «Завоювання ассирійців».

Час загарбання	Країни, що були підкорені Ассирією

3. Знайти на карті розташування країн, що були підкорені Ассирією. Визначити кордони Ассирійської держави.

Працюємо над формуванням понять

Вчитель на дошці прикріплює табличку з написом «загарбницька війна» і пропонує учням висловити свою думку одним-двома словами з приводу того, що означає це поняття. Можна використати метод «Мікрофон». Думки записуються на дошці. Вчитель може розставити думки учнів у кращій послідовності для формування поняття, може сам додати якісь твердження (війна, захоплення територій, пограбування, насилля і т. ін.). Далі можна запропонувати учням самим дати визначення поняттю. Сформоване поняття необхідно записати в зошити.

Загарбницька війна — це війна, що ведеться з метою захоплення територій, поневолення населення й пограбування завойованих країн.

Імперія — держава, створена в результаті підкорення інших країн і народів.

Працюємо з підручником

Прочитати текст про ассирійську армію (Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 83–84). Назвати нововведення ассирійців у військовій справі.

Якщо в учнів підручник С. Голованова та С. Костирка, де це питання не висвітлено так широко, то вчитель може замінити метод коментованого читання на розповідь вчителя.

Якщо дозволяє час, можна попрацювати з текстом «Взяття Дамаска», щоб розкрити жорстокість ассирійців.

Розповідь учителя про захоплення Ніневії у 612 р. до н. е.

Запитання

1. Якими були причини падіння Ассирійської імперії?
2. Чому, на відміну від палацу, не згоріла бібліотека Ашшурбанапала, яку було винайдено у 1854 р.?

Учитель розповідає про переваги географічного положення Фінікії, її природу, супроводжуючи свою розповідь показом на карті.

Працюємо з картою

1. Знайти на карті Сирію, її столицю Дамаск; Фінікію.
2. Назвати основні міста Фінікії.
3. Як географічне положення Фінікії мало впливати на заняття населення Фінікії?

Працюємо з поняттями

Колонія — поселення людей, які переселилися на цю територію з іншої країни.

IV. Завдання для закріплення матеріалу

Виберіть з числа наведених слова і словосполучення, що стосуються Ассирійської держави.

Тіглатпаласар I, Тутанхамон, бібліотека глиняних книжок, бойові колісниці, видобуток заліза, ієрогліфічне письмо, імперія, піраміда, Хаммурапі, кіннота, професійні воїни, розливи Нілу, суд Озіріса, цар Ашшурбанапал, пурпурова фарба.

V. Домашнє завдання

1. Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 13, 14, С. 81–85; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 16, С. 83–86; § 18, С. 91–93).
2. Читати, вивчити визначення понять, скласти одне-два запитання до теми.

ТЕМА. **ДАВНЬОЄВРЕЙСЬКЕ ЦАРСТВО. ХАЛДЕЙСЬКЕ ЦАРСТВО**

Мета: розкрити роль і значення Давньоєврейського та Халдейського царства в історії стародавнього світу; визначити роль Старого Заповіту як основного джерела історії єврейського народу; встановлювати хронологічну послідовність найважливіших подій; розвивати навички критичного мислення, самостійної роботи учнів; виховувати почуття толерантності.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, Біблія, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: «Біблія», «пророки», «синагога».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Перевірка домашнього завдання

Учні вдома підготували запитання до теми. Перший учень ставить своє запитання до класу. Той, хто швидше і повніше відповідь на поставлене питання, ставитиме класу своє запитання.

III. Актуалізація знань учнів

1. Що таке історичні джерела?
2. Назвіть види історичних джерел.

IV. Вивчення нового матеріалу

Учитель розповідає про створення та зміст Біблії.

Працюємо з картою

1. Знайти на карті Давньоєврейське царство.
2. Назвати основні міста Ізраїльсько-Іудейського царства, його столицю.

Коментоване читання

Прочитати текст «Заселення євреями Палестини, виникнення Ізраїлю та Іудеї» (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 87; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 94, 96) та дати відповідь на запитання.

1. Що таке Ханаан?
2. Поясніть походження слова «євреї».
3. Як утворилось Ізраїльсько-Іудейське царство?

Самостійна робота по групах

- *1-а група.* Опрацювати текст Біблії і скласти розповідь про Давида. (Книга 2 Самуїла, 5 : 1–12; 8 : 1–4).
- *2-а група.* Скласти розповідь про Соломона. (1 Царів, 5 : 1–15; 3 : 16–28).

У зошит записати роки правління Соломона.

Учитель розповідає про долю Ізраїлю та Іудеї після смерті Соломона. Пояснює зміст поняття «пророки».

Розповідь вчителя про Халдейське царство супроводжується показом по карті.

Працюємо з підручником

Прочитати текст про столицю Халдейського царства — місто Вавилон, його мури, ворота Іштар, про Вавилонську вежу, «сади Семіраміди», наукові знання халдеїв.

Завдання

Уявіть себе мандрівниками, які прибули до Вавилону за часів царя Навуходоносора. Про які відомі споруди ви дізналися? Чим вони вас вразили? *(Під час розповіді можна використовувати ілюстрації підручника і додаткового матеріалу.)*

Учитель. У середині VI ст. до н. е. на Вавилон рушили перські війська на чолі з Кіром II. Жерці-зрадники та вельможі відчинили ворота, і неприступне місто було взяте. Вавилон став столицею Перської держави.

V. Підбиття підсумків

Вправа «Хвилинка»

Учень за бажанням починає говорити протягом 1 хвилини на тему сьогоднішнього уроку. Коли перший виступаючий починає говорити, запускається секундомір. Якщо учень вагається, повторюється або говорить не за темою, його слова можуть бути спростовані, а виступ перерваний. Той, хто кидає виклик, має підняти руку, і виступаючий повинен зупинитись. Секундомір також зупиняється. Людину, яка піднімає руку, просять пояснити, чому вона це зробила. Якщо виклик має право на існування і є справедливим, то ця людина стає виступаючим і секундомір запускається спочатку. Промова учня, якому вдалося говорити 1 хвилину без перерви, є переможною.

VI. Домашнє завдання

Опрацювати текст підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 15, § 16; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 17, § 19).

ТЕМА. ПЕРСЬКА ДЕРЖАВА

Мета: охарактеризувати природні умови та життя населення Персії, устрій Перської держави; визначити особливості правління Дарія I та причини загибелі Перської держави; розвивати вміння працювати з текстом підручника, робити висновки, висловлювати власну думку.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу, 6 клас», ілюстрації до теми.

Поняття: «сатрапії», «сатрапи», «зороастризм».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Вивчення нового матеріалу

Учитель. Сьогодні ми познайомимося із ще однією країною Передньої Азії, розташованою на великому Іранському нагір'ї.

Працюємо з підручником

Опрацювати питання «Природа і населення Іранського нагір'я» (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 93). Якщо у дітей підручник О. Шалагінової, Б. Шалагінова «Історія стародавнього світу», вчитель обмежується розповіддю. Дати відповіді на запитання.

1. На основі тексту доведіть, що землеробство не могло бути основним заняттям цього населення.
2. Як ви думаєте, яке заняття стало основним за цих природних умов?

Працюємо з картою

1. За картою «Ассирія, Нововавилонське і Мідійське царство» атласа визначте, які держави виникли на Іранському нагір'ї.
2. Доведіть, що Персія ще за часів Кіра II стала імперією. Знайдіть на карті завойовані держави.
3. Яку імперію стародавнього світу ви знаєте? Як склалася її доля?

Робота з історичним джерелом

З напису Дарія I

«Великий Бог, що створив землю, небо і людину, який створив благоденство людини, Дарія зробив царем, єдиним над багатьма царями.

Я — Дарій, цар великий, цар багатьох країн, цар землі цієї великої...»

Далі перераховувалися 30 країн і народів, якими керував Дарій.

Запитання

1. Як Дарій пояснював походження своєї влади?
2. Чи можемо ми вірити всьому, що пише Дарій I?
3. Що, на вашу думку, є правдивим у цьому написі?

Самостійна робота

Прочитати текст із роздавального матеріалу і назвати нововведення Дарія I.

У 515 році до н. е. Дарій розділив свою державу на сатрапії (округи). Їхні управителі — сатрапи — мали повну владу в окрузі, відповідали за господарство й торгівлю, мали право карбувати гроші. Сатрапи збирали податки з населення. По всій державі було збудовано чудові дороги, які добре охоронялися. Ними можна було швидко перекинути великі військові з'єднання; з одного кінця держави в інший мчали вершники з царськими наказами та терміновими повідомленнями. Елітою персидського війська було 10 тисяч піхотинців, яких називали «безсмертними». Якщо частина цих воїнів гинула на полі битви, їх місце займала така сама кількість нових воїнів, тому кількість «безсмертних» ніколи не змінювалась. Перед великими походами набирали у військо з усіх областей країни.

...Цар дбав про розвиток торгівлі: про це свідчить те, що за Дарія I почалося карбування грошей. Право карбування золотої монети мав тільки цар, тому вона називалася «дариком». Срібні монети могли карбувати в сатрапіях, а мідні — навіть у містах. Персія, як і інші країни, збирала з населення податки, але Дарій I встановив чітко визначені розміри податків для кожної сатрапії.

(Зверніть увагу учнів на те, що виписувати нововведення вони можуть тільки своїми словами, не переписуючи запропонований текст. Декілька учнів зачитують свої роботи.)

Працюємо в парах

Прочитати в парах свої результати роботи. Виділити 2 найважливіші реформи Дарія I для піднесення могутності держави. Об'єднатися у групи по чотири, відібрати вже з визначених у парах два найбільш важливих нововведення для піднесення Персії. Далі кожна група повинна зачитати результати своєї роботи і переконати, що саме ці реформи виявилися найважливішими для Персії.

Завдання учням

Висловіть припущення, що могло призвести до занепаду Перської держави.

(Учні як приклад можуть згадати причини розпаду Ассирійської держави.)

Припущення записуються на дошці. За потреби учитель їх доповнює.

- Визвольна боротьба підкорених народів послаблювала імперію;
- відбувалися заколоти, тривала боротьба за владу всередині країни;
- спостерігався високий рівень розвитку торгівлі і ремесел великі скарби приваблювали завойовників.

Учитель розповідає про завоювання Персії Александром Македонським.

III. Закріплення матеріалу

1. Як і коли утворилась Перська держава?
2. Чому перси постійно вели загарбницькі походи? Які країни вони завоювали?
3. Що таке імперія? Назвіть відомі вам імперії. Яка їхня доля?
4. Чи хотіли б ви жити в Перській імперії? Чому?

IV. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 17, С. 93–97; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 20, С. 99–102).

ТЕМА. КІММЕРІЙЦІ ТА СКІФИ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Мета: сформувати уявлення в учнів про розселення кіммерійців та скіфів, їхні основні заняття, повсякденне життя та духовний світ; зіставляти хронологічні межі кіммерійської та скіфської історії з історією тогочасних держав Передньої Азії; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, робити висновки; виховувати зацікавленість до історії.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: «кіммерійці», «скіфи-орачі», «скіфи-кочівники», «царські скіфи», «пектораль».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Перевірка домашнього завдання

Фронтальне опитування за питаннями параграфів домашнього завдання.

III. Вивчення нового матеріалу

Учитель розповідає про появу на території України племен кіммерійців та скіфів.

Вправа «Чиста дошка»

Прочитати текст підручника С. Голованова, С. Костирко на С. 101 і відповісти на запитання, що містяться на дошці. Якщо відповідь на запитання знайдена, воно витирається. Так учні відповідають на запитання, поки дошка не стане чистою.

1. Знайдіть та покажіть на карті місце розселення кіммерійців. Знайдіть його і на сучасній карті України.
2. З яких історичних джерел ми можемо дізнатися про кіммерійців?
3. Назвіть основні заняття кіммерійців.
4. Розкажіть про їх державний устрій.

Розповідь учителя про скіфів.

Працюємо з ілюстрацією

Учні мають розглянути зображення пекторалі й виконати завдання.

1. Опишіть, що ви бачите на пекторалі.
2. Опишіть за малюнком заняття скіфів.
3. Які ще висновки можна зробити про життя скіфів з даного малюнка?

Розповідь учителя про державний устрій скіфів, їх війну з персами.

Завдання

1. Наведіть факти, що свідчать про могутність перського війська.
2. Яку тактику виберуть скіфи в боротьбі з персами?

УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАНЬ ЗА ТЕМОЮ «ПЕРЕДНЯ АЗІЯ В ДАВНИНУ»

Мета: узагальнити уявлення учнів про природно-кліматичні та географічні умови Передньої Азії та Близького Сходу, утворення, розквіт та загибель імперій, культуру та релігійні уявлення народів Передньої Азії; розвивати в учнів вміння порівнювати, узагальнювати, аналізувати, виховувати зацікавленість історією.

Тип уроку: узагальнення та систематизації.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, ілюстрації до теми.

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент**

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Узагальнення та систематизація знань**Вправа «Хвилина»**

Необхідно протягом 1 хвилини представити одну з країн Передньої Азії, характеризуючи її географічне положення, природні умови, ресурси.

Отримавши відповідь учня, вчитель прикріплює табличку з її назвою на сучасну політичну карту, на тому місці, де раніше розташовувалась ця країна.

Евристична бесіда

1. Що спільного і відмінного у природі Передньої Азії й Давнього Єгипту.
2. Доведіть або спростуйте твердження, що природні умови впливали на заняття населення.
3. Які наслідки мала поява у населення Двोरіччя надлишків продуктів?
4. Країни Передньої Азії були рабовласницькими країнами. Доведіть або спростуйте це твердження, використовуючи вже відомі вам історичні джерела (закони Хаммурапі, закони асирійських царів).

Будуємо логічний ланцюжок

Учні отримують роздавальний матеріал, де словосполучення розташовані з порушенням логічного зв'язку.

Правильна відповідь

1. Удосконалення знарядь праці.
2. Поява землеробства і скотарства.
3. Поява надлишків продуктів харчування.
4. Поява майнової нерівності.
5. Виникнення класів.
6. Виникнення держави.

Вправа «Упізнай героя»

1. Один із найдавніших законотворців у світі, що перетворив Вавилон на могутню державу Двोरіччя. Його ім'я згадується в Біблії. (*Хаммурапі*)
2. Цар, за часів правління якого Ізраїль перетворився на могутню державу. Він захопив місто Єрусалим і переніс туди свою столицю. (*Давид*)

3. За часів його правління Вавилон перетворився на нездоланну фортецею та одне із найкрасивіших міст стародавнього світу. (*Навуходоносор II*)
4. Він так говорив про себе: «Я — цар великий, цар царів, цар країн, цар землі цієї». Він здійснив кілька реформ, що посилили Перську державу. Здійснив ряд завойовницьких походів, у тому числі і проти скіфів. (*Дарій I*)
5. Про цього правителя Ізраїлю в Біблії записано: «Мудрість свою засвідчував і в управлінні народом, і в усіх інших царських справах. І поширилась про нього слава за межі єврейської країни серед інших сусідніх народів». (*Соломон*)
6. Засновник Перської держави. Захопив Вавилон, звільнив з полону понад 40 тисяч євреїв і дозволив їм повернутися додому. (*Кір II*)

Завдання

1. Кожного із згаданих у попередній вправі правителів розподілити за номінаціями: «Видатні законодавці», «Видатні полководці», «Державні діячі-реформатори».
2. Чим зумовлений той факт, що більшість правителів були великими полководцями? Чи була це необхідність того часу?
3. Назвіть одну–дві найважливіші для Персії реформи Дарія I.
4. Деякі держави Передньої Азії стали імперіями. Назвіть їх.
5. Дайте визначення поняття «імперія».
6. На основі інформації з атласа доведіть або спростуйте думку, що Ассирія та Персія були імперіями.

Вправа «Причина — наслідок»

1. Розташуйте слова у наведених словосполученнях за принципом причина — наслідок.
  - а) Поява землеробства; поява держави;
  - б) поява імперії; загарбницькі війни;
  - в) повстання підкорених народів; послаблення держави;
  - г) занепад імперії; велика кількість підкорених територій, які важко було утримувати в покорі;
  - д) послаблення армії, постійна боротьба за владу; загибель імперії.
2. Визначте на основі даної вправи основні причини загибелі імперії.

Працюємо з підручником

Прочитайте уривок з поеми про Гільгамеша і дайте відповідь на запитання.

Гільгамеш відповів:

Залишається дружба людська.
Залишається пам'ять людська.
Дружба з пам'яттю смерть здолають,
Торжествуючи над вічною пільмою.

- Чи втратили своє значення слова Гільгамеша у наш час?

Завдання «Намісто з перлин»

Учням на початку уроку були роздані кружечки-перлинки з кольорового картону. Кожен учень на своєму кружечку пише важливе для себе досягнення народів Передньої Азії. Наприкінці уроку діти здають ці перлини, а вчитель нанизує їх на нитку, створюючи намисто.

III. Підбиття підсумків уроку

IV. Домашнє завдання

Підготуватися до тематичного оцінювання; повторити матеріал теми «Передня Азія в давнину».

ТЕМАТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ З ТЕМИ «ПЕРЕДНЯ АЗИЯ В ДАВНИНУ»

Мета: оцінити навчальні досягнення учнів з теми; виявити, що засвоїли добре, а над чим ще потрібно попрацювати; виділити та актуалізувати в пам'яті учнів найважливіші явища і процеси; формувати вміння здійснювати самоконтроль та самоаналіз навчальної діяльності.

Тип уроку: контролю й корекції знань.

Обладнання: картки із завданнями двох варіантів.

ПЕРШИЙ ВАРІАНТ

I. Організаційна частина уроку

II. Виконання завдань

Учні виконують письмову контрольну роботу у двох варіантах.

Варіант 1

1. Установіть відповідність між державою та її правителем.

1) Вавилон	А) Навуходоносор II
2) Ассирія	Б) Дарій I
3) Халдейське царство	В) Хаммурапі
4) Персія	Г) Тіглатпаласар III

2. Розмістіть події у хронологічному порядку.

1) Руйнування Єрусалима Навуходоносором II; 2) падіння Ніневії; 3) реформи Дарія I; 4) заснування Карфагена.

Відповідь: 4, 2, 1, 3.

3. Які реформи провів Дарій I?

4. Назвіть держави Дворіччя. Коли вони існували?

5. Назвіть причини загибелі Ассирії.

6. Складіть план екскурсії «Вавилон — столиця квітучого й могутнього царства».

Варіант 2

1. Установіть відповідність між назвою держави та її столицею.

1) Ассирія	А) Єрусалим
2) Халдейське царство	Б) Ніневія
3) Ізраїльсько-Іудейське царство	В) Персеполь
4) Перська держава	Г) Вавилон

2. Розмістіть події у хронологічному порядку.

1) Греко-перські війни; 2) правління Давида; 3) створення збірника законів Хаммурапі; 4) піднесення племені халдеїв.

Відповідь: 3, 2, 4, 1.

3. Розкажіть про закони Хаммурапі.

4. Які міста-держави були в Сирії?

5. Коли і чому загинули царства давніх євреїв?

6. Ви — давній ювелір. Вам потрібно виготовити прикрасу для скіфського царя. Із чого ви виготовите, як прикрасите коштовну річ?

ДРУГИЙ ВАРІАНТ

I. Організаційна частина уроку

II. Виконання завдань

Клас розбивається на 3 команди, кожна з яких бере участь в інтелектуальних іграх.

«Вони були першими»

Колективна гра. Потрібно відповісти, хто у чому був першим. Команди відповідають на спеціальній картці, на роздуми надається не більше 2-х хвилин. Команди обмінюються картками, вчитель читає правильні відповіді, відбувається взаємоперевірка.

Вони перші у Передній Азії	Перси	Фінікійці	Вавилонці	Шумери	Ассирійці
...стали широко застосовувати кавалерію у військовій справі					
...навчилися обробляти залізо					
... відкрили секрет скла					
...створили перші письмові закони					
...створили бібліотеку					
...створили алфавіт					
...навчились виготовляти необпалену цеглу					
...відкрили секрет виготовлення пурпурової краски					
...на колісницях до осей коліс з обох боків закріпили металеві залізні шаблі					
...навчились брати штурмом міста, використовуючи тарани, підкопи та металеві машини					
...вийшли до Середземного моря та заснували колонії					
...винайшли писемність у вигляді клинопису					
...побудували широкі рівні дороги, вимощені каменем					

ТЕМА 4. ДАВНІ ІНДІЯ ТА КИТАЙ

УРОК 24

ТЕМА. ДАВНЯ ІНДІЯ

Мета: познайомити учнів з природно-кліматичними умовами та географічним положенням Індії; дати уявлення про найдавніші цивілізації долини річки Інд; встановити зв'язок між природно-кліматичними умовами та заняттям населення; формувати в учнів навички самостійної роботи та сприяти розвиткові у них критичного мислення.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас», ілюстрації до теми.

Поняття: Інд, Ганг, «джунгли», «Хараппська цивілізація», Мохенджо-Даро, «арії», «раджа», «імперія Маур'їв».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності

Вступне слово вчителя про Індію.

Завдання

Спираючись на досвід вивчення історії інших країн стародавнього світу, поставте запитання до теми сьогоденного уроку.

III. Вивчення нового матеріалу

Працюємо з картою

1. За допомогою історичного атласа назвіть моря, що омивають береги півострова Індостан.
2. Назвіть найбільші річки Індії.
3. Який гірський хребет міститься на півночі Індії?
Розповідь учителя про природно-кліматичні умови Індії.

Працюємо з підручником

Прочитати текст про природні умови Індії та висловити своє припущення про те, які райони і чому були освоєні людиною раніше.

Текст

За природними умовами землі Індії можна поділити на три райони.

Індська область (північно-західна частина півострова) з долиною річки Інд і сусідніми гірськими районами. Тут переважно сухий клімат, дощі випадають рідко, але Інд широко розливається і несе разом із своїми водами на поля родючий мул.

Гангська область (північно-східна частина півострова) простягається вздовж долини річки Ганг. У цій області з червня до вересня йдуть дощі. Розливами Гангу наноситься родючий мул. Жаркий та вологий клімат сприяє розвиткові рослинності: ця область була вкрита джунглями — густими лісами та чагарниками, в яких жили слони, тигри, пантери, велика кількість птахів та змій.

Декан (Південна Індія) має складний рельєф, тут нерегулярно випадають дощі й немає великих річок.

Бажаний результат: розуміння учнями того, що до появи залізних знарядь найбільш сприятливими для життя була Індська область за умови розвитку іригаційного землеробства.

Учитель розповідає про Харапську цивілізацію.

Працюємо з підручником

Прочитати текст за підручником (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 112; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 105) і закінчити наведені речення.

1. Мова арійських племен — __ .
2. Вождя племені називали — __ .
3. Магараджа — це __ .
4. Основне заняття аріїв — __ .

Рольова гра

Один поважний мандрівник, що побував в Індії, повернувся на батьківщину.

— Індія — дивовижна країна, — розповідав він своєму другові. — Там на кущах виростає біла вовна...

— Цього не може бути, ти все вигадав!

— Анітрохи... Індійці зрізують білу вовну з кущів, наче з овець, і роблять з неї тканину... А з тростини вижимають сік, уварюють його на вогнищі, і він стає твердим і таким солодким, наче бджолиний мед.

— Брехня! На світі нема нічого, що могло б зрівнятися з медом.

- Подумайте, чи правду говорив мандрівник, розповідаючи про Індію. Про що він говорив? (*Бавовник, цукор*)

Працюємо з джерелом

У стародавній індійській поемі «Махабхарата» говориться: «Корова, коза, людина, вівця, кінь, осел і мул — ці сім вважаються свійською худобою».

1. Які висновки можна зробити з цих слів?
2. Як на ваш розсуд, чому в Індії виникають класи?
3. Зробіть припущення, чому в Індії виникає держава.

Учитель розповідає про те, як утворилася держава Маур'їв, її видатних правителів — Чандрагупту та Ашоку.

IV. Закріплення вивченого матеріалу

Проводиться за запитаннями, поставленими самими учнями на початку уроку, підбиваються підсумки.

V. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 20, С. 111–114; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 21, 22, С. 104–108).

ТЕМА. РЕЛІГІЯ ТА КУЛЬТУРА ДАВНЬОЇ ІНДІЇ

Мета: дати уявлення про культуру та релігію Індії, наукові досягнення індійців; працювати з поняттями «варни», «касти», «буддизм», «індуїзм»; встановлювати взаємозв'язок між релігією та державою, сприяти розвитку критичного мислення та навичок самостійної роботи на уроках історії.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, аплікації до теми, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: «веди», «індуїзм», «буддизм», «варни», «касти», «нірвана», «сансара», «карма».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності

Евристична бесіда

1. Охарактеризуйте природні умови Стародавньої Індії.
2. Яка цивілізація в Індії була найдавнішою? Який народ її заснував?
3. Охарактеризуйте хараппську цивілізацію.
4. Назвіть найбільш відомих правителів Індії.
5. Поміркуйте, чому найдавніші цивілізації на планеті утворилися в долинах великих річок.

III. Вивчення нового матеріалу

Учитель розповідає про релігійні вірування давніх індійців.

Давньоарійські боги:

Індра — бог грози і блискавки.

Рудра — бог бурі.

Варуна — бог неба.

Сур'я — бог сонця.

Яма — бог мертвих.

Агні — бог вогню.

Найдавнішими джерелами наших знань з історії Давньої Індії є «Веди» — збірка священних гімнів, наспівувань жертвних молитов.

Згодом ведична релігія призвела до виникнення в VI–II ст. до н. е. нової релігії — брахманізму.

Головний бог Брахма поділяв людей на нерівні групи, призначивши кожній з них заняття на все життя.

Працюємо з підручником

Прочитати текст у підручнику (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 115–116; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 110) і скласти текстову схему «Каста Індії».

Касты Індії

- Брахмани — жерці (походять із вуст Брахми);
- кшатрії — воїни (походять із рук Брахми);
- вайші — землероби і ремісники (походять зі стегон Брахми);
- шудри — слуги (походять зі ступень Брахми);
- чандали — «недоторканні».

Формуємо поняття

Визначити поняття «варни» та «касти», записати в зошити.

Варни — замкнені стани, які різняться за своїм місцем у суспільстві.

Касты — групи людей однієї професії з визначеними правами та обов'язками.

Розповідь учителя про індуїзм та буддизм.

Працюємо з таблицею

Скласти порівняльну таблицю «Порівняння релігій Індії».

Релігія	Спільне	Відмінне
Ведизм		
Брахманізм		
Індуїзм		
Буддизм		

Працюємо в групах

Розділити клас на три групи.

- *1-а група.* Перекажіть зміст «Махабхарати». Яка основна ідея твору?
- *2-а група.* Перекажіть зміст «Рамаяни». Яка основна ідея твору?
- *3-я група.* Назвіть основні досягнення індійців. Що вони привнесли у світову культуру, науку, літературу?

У зошитах записати основні досягнення індійців.

IV. Закріплення матеріалу

Учні відповідають на запитання підручника, вміщені в кінці параграфа.

V. Домашнє завдання

1. Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 21; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 23).
2. Випереджальне завдання учням: підготувати повідомлення за темами:
  - «Вирощування рису, чаю та шовківництва у Китаї».
  - «Велика Китайська стіна».

ТЕМА. ДАВНІЙ КИТАЙ

Мета: дати уявлення про природно-географічні й кліматичні умови Китаю та його населення, основні заняття та повсякденне життя; дослідити причини виникнення китайських імперій; розглянути вплив народу на державність на прикладі повстань; розвивати в учнів навички критичного мислення.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: Хуанхе, Янцзи, Велика Китайська стіна, Великий шовковий шлях, повстання «червонобрових» та «жовтих пов'язок».

ХІД УРОКУ

I. Організаційна частина

II. Мотивація навчальної діяльності

Тема уроку і план нового матеріалу записаний на дошці, але запис закрито. Учитель сприяє самостійному цілепокладанню учнів.

Завдання учням

За аналогією з відповідними темами, які розглядалися під час вивчення інших країн стародавнього світу, сформулюйте питання, які мають бути висвітлені під час уроку. Складіть план вивчення теми. Запишіть його в зошити.

Учитель пропонує назвати пункти учнівського плану. Записує їх на дошці. Відкриває власний план вивчення нового матеріалу і пропонує дітям порівняти їх.

Учитель пропонує визначити завдання уроку.

Завдання, сформульовані учнями, учитель записує на дошці й зберігає до кінця уроку, що дасть можливість використати їх під час підбиття підсумків уроку.

III. Вивчення нового навчального матеріалу

Розповідь учителя про природно-кліматичні особливості Китаю супроводжується показом по карті.

Запитання до учнів

Які райони Китаю були найпридатнішими для проживання людини в давнину?

Розповідь учителя про особливості господарського життя населення Китаю.

Повідомлення учнів про вирощування рису, чаю та виготовлення шовку.

Працюємо з підручником

Прочитати текст підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 121 п. 2, С. 122 (три останні абзаци пункту 3);

Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 120) і виписати в зошит реформи, запроваджені Цінь Шіхуанді.

- Запровадив єдину систему грошей.
- Налагодив торгівлю, ввів однакові міри ваги і довжини.
- Поділив свою імперію на 36 областей, якими керували царські чиновники.
- Заборонив видавати й читати письмові праці та книги.
- Проклав нові дороги.
- Побудував Велику Китайську стіну.

Повідомлення учня

Учень розповідає про спорудження Великої Китайської стіни.

Учитель. Жорстока влада Цінь Шіхуанді, яка трималася на силі зброї та залякування, не могла тривати довго. По його смерті повсюдно спалахнули повстання селян, міської бідноти, а також старої, родової знаті, яка втратила свої привілеї і прагнула їх повернути. Ватажок селянського повстання Лю Бан став правителем держави під титулом імператора Гао-цзу (202–195 рр. до н. е.) і проголосив нову династію Хань.

У 1974 р. зовсім випадково було знайдено гробницю імператора Цінь Шіхуанді. Селянин, що орав плугом поле, провалився в якусь яму. Це був хід до могили імператора. Підземна гробниця займала величезну площу — кілька квадратних кілометрів. Її й досі ще повністю не розкопано. Вона була наповнена дивовижними скарбами. У гробниці знаходились глиняні фігури воїнів у людський зріст у повному озброєнні, що мали охороняти свого володаря.

IV. Закріплення нового матеріалу

1. Яких змін зазнала китайська армія за Гао-цзу?
2. Навіщо створювався Великий шовковий шлях? Покажіть його на карті.
3. Які реформи були проведені за часів династії Хань?
4. Коли сталося повстання «червонобрових»? Поясніть походження назви повстання «жовтих пов'язок».
5. На які царства розпалася імперія Хань? Якого року це сталося?
6. Який період в історії Китаю отримав назву «Три царства»?

Повернутися до початку уроку. Визначити, чи всі завдання уроку вирішено. Провести закріплення за завданнями, поставленими на початку уроку.

V. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 22; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 24, 25).

ТЕМА. РЕЛІГІЯ ТА КУЛЬТУРА ДАВНЬОГО КИТАЮ

Мета: дати уявлення учням про релігію та культуру Давнього Китаю, наукові досягнення китайців; розглянути особливості виникнення релігій у Китаї, усвідомити важливість китайських винаходів; розвивати вміння порівнювати історичну інформацію, висловлювати власну думку, розвивати навички критичного мислення.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: конфуціанство, даосизм, папір, порох, компас, сейсмограф.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Учитель. Ні хао! Я з вами привіталась китайською. І тема нашого уроку «Релігія та культура Давнього Китаю»

II. Актуалізація знань учнів

1. Знайдіть ключові терміни у записі теми уроку. (*Культура, релігія*)
2. Дайте визначення понять «релігія», «культура».

III. Мотивація навчальної діяльності

Проблемне запитання

Китай — це держава, що має найдавнішу культуру у світі! Вам треба буде довести або заперечити це твердження наприкінці уроку.

IV. Вивчення нового матеріалу

Розповідь учителя про розвиток філософських знань у Давньому Китаї.

Працюємо з поняттями

Філософія (від грец. — любов до мудрості) — наука про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства та мислення.

Конфуціанство — філософське вчення, згодом — релігія, яка оголошувала владу правителя священною, а розподіл людей на вищих і нижчих — загальним законом справедливості.

Даосизм — філософське вчення, згодом — релігія, яка розглядала світ як єдине ціле. Допомогала імператорові управляти суспільством.

Працюємо з підручником

Прочитати текст підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 126; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 125–126) про конфуціанство та даосизм, відповісти на запитання.

1. Яким чином, на думку Конфуція, люди можуть стати кращими?
2. У чому Конфуцій бачив обов'язок людей? (*Відповідь одним реченням*)
3. З якими ідеями даосизму ви погоджуєтесь, а з якими — ні?

Працюємо з таблицею

Наведені твердження розподілити по відповідних колонках.

Конфуціанство	Даосизм

1. Вчення розвинуло ідею про можливість досягти фізичного безсмертя, злитися з природою.
2. Засновник Кун Цзи.
3. Засновник Лао Цзи.
4. Найвища чеснота — покірність. Молоді мають коритися старшим.
5. Шанувалися традиції у сім'ї, виховання людини.
6. У вченні втілено думки про життя людини відповідно до законів природи.

Розповідь учителя про особливості релігійних вірувань китайців.

Працюємо з таблицею

Заповніть порівняльну таблицю «Виникнення писемності».

Запитання для порівняння	Єгипет	Межиріччя	Фінікія	Китай
Характер писемності	Єрогліфи	Клинопис	Звукове (абетка з 22 приголосних)	Єрогліфи (18 тисяч)
Матеріал, який використовували для письма	Камінь, папірус	Глиняні таблички	Папірус	Кістка, шовк, папір

Працюємо з історичним текстом

Розбившись на пари, учні мають прочитати текст, зробити його маркування, позначивши за текстом першу літеру тієї науки, про яку в ньому йдеться.

Текст

...Китайці вивчали рух сонця, місяця і п'яти планет, створили карту зоряного неба, позначивши на ній близько 2 500 зірок (саме стільки бачить людина неозброєним оком), дали назву 28 сузір'ям, створили календар, описали темні плями на Сонці, польоти комет.

Китайці... винайшли голкотерапію, знеболювання. Вони готували і застосовували 2000 видів ліків. Вони ж винайшли компас.

Сима Цяня називають «батьком китайської історії». Він написав 130-томну історію Китаю.

Уперше в Китаї було обчислено число π , що дорівнює 3,14. У математичному трактаті I ст. до н. е. було наведено приклади з ненатуральними числами.

- Назвіть, яких успіхів досягли китайці в математиці. Астрономії? Медицині? Географії? Історії?

Повернутися до проблемного запитання початку уроку.

V. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 23; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 26).

УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАТЬ ЗА ТЕМОЮ «ДАВНІ ІНДІЯ ТА КИТАЙ»

Мета: узагальнити знання учнів про природно-кліматичні та географічні умови Індії та Китаю, культуру та релігійні уявлення, повторити основні поняття та терміни; розвивати вміння порівнювати, узагальнювати, аналізувати, навички критичного мислення; виховувати повагу до культурних надбань інших народів.

Тип уроку: узагальнення та систематизації знань.

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент**

Повідомлення мети уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності

1. Про цю країну Стародавнього Сходу говорили, що вона має гори і низовини, безводні пустелі і болота, степи і непрохідні джунглі. Що це за країна?
2. На сході ця азійська країна прилягає до моря, з півдня і заходу вона захищена високими горами, а на півночі вона захищена __. Закінчіть фразу, назвіть країну.
3. Поясніть стисло вислови «Піднебесна країна», «блукаюча ріка».

III. Узагальнення та систематизація знань

Працюємо з таблицею

Країна	Географічне розташування	Річки, гори, пустелі	Клімат	Природні ресурси
Єгипет	Північний схід Африки	Річка — Ніл, пустеля Сахара	Спекотне, сухе повітря, гарячі вітри, відсутність дощів	Камінь
Дворіччя	Передня Азія	Річки — Тигр, Євфрат, пустелі	На півночі в Акаді — спека, дощі йшли нерегулярно, температура в затінку — + 50°C; на півдні в Шумері — часті повені	Глина
Індія	Південна Азія, півострів Індостан, що омивається Індійським океаном, Бенгальською затокою, Аравійським морем	Річки — Інд і Ганг, на півночі — гори Гімалаї	Сухий на північному заході. Теплий і вологий — на півдні	Залізна руда, камінь
Китай	На північний схід від Індії, за Гімалаями. Омивається Жовтим морем, Східнокитайським морем	Річки — Хуанхе, Янцзи. Гори — Тибет. Китай — гірська країна	На заході він дуже сухий, чим далі на схід — стає вологішим, м'якшим, тут випадає більше опадів	Камінь, залізна руда, глина

Вправа «Логічні пари»

Поєднайте слова з двох груп у логічні пари.

1. Касти, Індська цивілізація, імперія Хань, Цінь Шихуанді, 184 р. н. е.
2. Лю Бан, варни, імперія Цінь, повстання «жовтих пов'язок», Мо-хенджо-Даро.

Працюємо з джерелом

Прочитайте текст і зробіть не менше трьох висновків.

1. Китайські написи
  - «Дарую тобі лук один, стріл в'язку, рабів п'ять сімей, полів де-сять».
  - «Раби вбили начальника копалень, захопили зброю».
  - «Ван наказав всім обробляти поле».
2. Питання до богів на гадальних кістках
  - «Чи правильно принести в жертву полонених?»
  - «Чи правильно закопати рабів чи ні?»
  - «Принести в жертву 30 чоловік чи 10 биків?»
  - «Якщо голови людей принести в жертву, то чи отримає цар допомогу?»
3. Індійська поема
  - «Ці сім вважаються домашніми тваринами: корова, вівця, коза, кінь, осел, людина, гуска».
4. Зі збірника правил брахманів
  - «Одне заняття вказав бог для шудри — слугувати вищим кастам».

Працюємо з історичним текстом

На полях тексту поставте букву «І» в тих місцях, де розповідається про Індію, і букву «К», якщо йдеться про Китай.

Астрономія

Створили карту зоряного неба із зазначенням 2500 зірок; дали назву 28 сузір'ям; створили календар. На декілька століть раніше за європейців відкрили будову Сонячної системи.

Математика

Запровадили в обіг десяткову систему лічби. Винайшли «нуль», цифрову систему, яку запозичили у них араби. Обчислили число π , писали математичні праці.

Медицина

Розробили вчення йоги, запропонували спеціальні вправи для зміцнення здоров'я.

Винайшли голкотерапію, знеболювання; виготовляли й застосовували близько 2000 ліків.

Писемність

Розробили ієрогліфічне письмо. Матеріалом для письма слугували бамбук, шовк, пізніше папір.

Писемність увібрала в себе досягнення фінікійців. Була складена граматики санскриту. Писали на пальмовому листі, яке попередньо висушували й розгладжували.

Історія

«Батьком історії» цієї країни називають Сима Цяня, який написав велику працю «Історичні записки».

Історія в цій країні не набула значного розвитку. Серед писемних пам'яток цієї країни відсутні історичні твори чи хроніки.

IV. Домашнє завдання

Повторити матеріал з теми й підготуватися до тематичного оцінювання.

ТЕМАТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ З ТЕМИ «ДАВНІ ІНДІЯ ТА КИТАЙ»

Мета: оцінити навчальні досягнення учнів, набуті в ході вивчення теми «Давні Індія та Китай»; розвивати вміння давати письмові відповіді на запитання, працювати самостійно.

Тип уроку: узагальнення та систематизації знань.

ПЕРШИЙ ВАРІАНТ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку. Вчитель розповідає етапи роботи на уроці; критерії оцінювання.

II. Основна частина уроку

Учні дають письмові відповіді на запитання.

Варіант 1

1. Охарактеризуйте природні умови Давньої Індії.
2. Дайте визначення поняття «каста».
3. Поясніть стисло вислови, пов'язані з історією Китаю.
  - «Піднебесна країна» — __ .
  - «Найдовше кладовище у світі» — __ .
  - «Жовті пов'язки» — __ .
4. Оберіть слова і словосполучення, що стосуються Давнього Китаю.
Біблія, Жовта ріка, Євфрат, шовк, папір, Цінь Шіхуанді, цар Соломон, імперія Хань, індуїзм, клинопис, голкотерапія.
5. Назвіть перші дві варни в Індії і вкажіть, з яких частин тіла Брахми вони були створені.
6. Складіть міні-твір на тему «Досягнення давньоіндійської культури».

Варіант 2

1. Охарактеризуйте природні умови Давнього Китаю.
2. Дайте визначення поняття «варна».
3. Поясніть стисло вислови, пов'язані з історією Китаю.
  - «Серединне царство» — __ .
  - «Великий шовковий шлях» — __ .
  - «Блукаюча ріка» — __ .
4. Оберіть слова і словосполучення, що стосуються Давньої Індії.
Біблія, варна, Євфрат, шахи, компас, висячі сади Семіраміди, піраміда Хеопса, буддизм, Шива, Ганг, Чандрагупта.
5. Назвіть останні дві варни в Індії і вкажіть, з яких частин тіла Брахми вони були створені.
6. Складіть міні-твір на тему «Досягнення давньокитайської культури».

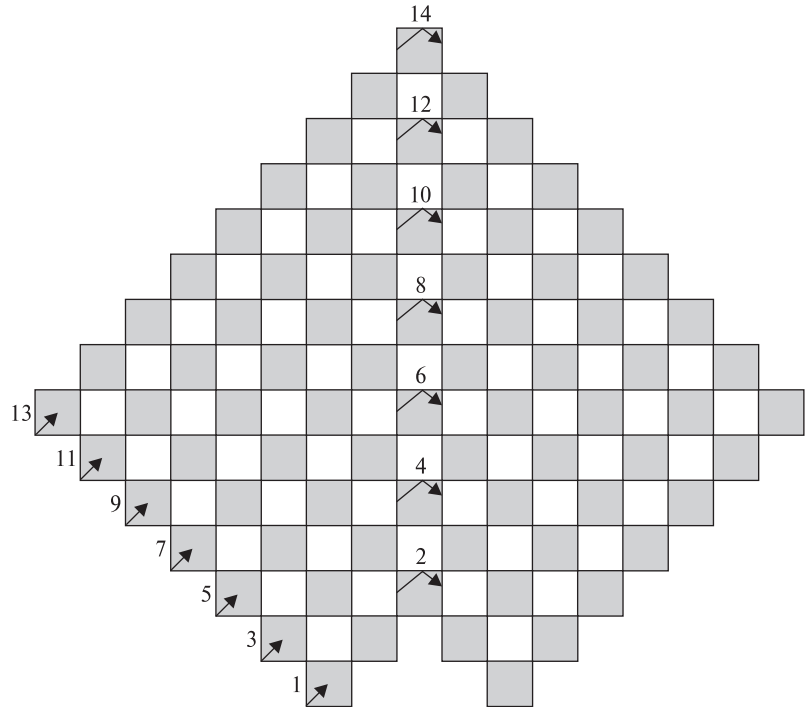
ДРУГИЙ ВАРІАНТ

I. Організаційна частина уроку

II. Виконання завдань

Учні отримують кросворд.

Відповіді в цьому кросворді записуються тільки у виділених клітинках сірого кольору за напрямком стрілок. У кожній парі слів остання літера першого слова є першою літерою наступного слова.

1. Ім'я індійського царя, який бився з Олександром Македонським. (Пор)
2. Основний продукт харчування в китайців. (Рис)
3. Герой, на якого міг обертатися бог Вішна. (Рама)
4. Бог вогню в аріїв. (Агні)
5. Матеріал для письма, винайдений китайцями. (Папір)
6. Арійський бог, ім'я якого означає «Червоний». (Рудра)
7. З цієї трави в Китаї виготовляли матеріал для письма. (Бамбук)
8. Ім'я юнака, в якого також міг втілюватися бог Вішну. (Крішна)
9. Непрохідні тропічні ліси. (Джунгли)
10. Самоназва держави китайців — «Піднебесна __». (Імперія)
11. Чай у перекладі з китайської — «молодий __». (Листочок)
12. Знаменитий філософ Китаю. (Конфуцій)
13. Інша назва фарфору. (Порцеляна)
14. Ім'я відомого завойовника, який вдерся до Індії. (Александр)

ТЕМА 5. ГРЕЦІЯ В II — ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ I ТИС. ДО Н. Е.

УРОК 30

ТЕМА. ПРИРОДА І НАСЕЛЕННЯ ДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Мета: сформувати уявлення про природно-географічні й кліматичні умови Греції та її населення, основні заняття та повсякденне життя, мінойську палацову цивілізацію; розглянути міфи як історичні джерела; установити зв'язок між природно-географічними умовами та заняттями населення, географічними назвами та міфами; розвивати вміння порівнювати, висловлювати власну думку, критично мислити.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу; роздавальний (К., 2006), атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: Балканський півострів, Фермопіли, Олімп, Пелопоннес, Еллада, Крит, «лабіринт», «критська (мінойська) цивілізація».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності

Завдання учням

За аналогією з відповідними темами, які розглядалися раніше, сформулюйте питання, з якими ми маємо познайомитися на цьому уроці. Запишіть їх у зошити.

Учитель відкриває план вивчення нового матеріалу і пропонує порівняти його із записаним на дошці. Завдання, сформульовані учнями, учитель записує на дошці й зберігає до кінця уроку, що дасть можливість використати їх для підбиття підсумків уроку.

Розповідь вчителя про природно-кліматичні особливості Греції супроводжується показом по карті.

Самостійна робота

Прочитати текст підручника. Заповнити текстову таблицю.

Природне та географічне положення Греції	
Півострів, на якому знаходиться	Балканський півострів
Моря, що омивають	Егейське, Іонічне, Критське, Середземне
Рельєф: річки, гори тощо	Гір багато, але невисокі. Найвища гора — Олімп; річки бурхливі восени і взимку, а навесні пересихають; земля кам'яниста, неродюча
Клімат	Спекотний, посушливий
Берегова смуга, острови	Велика кількість великих і маленьких островів, найбільші: Крит, Родос. Берегова смуга створює безліч заток, бух, проток, зручних для стоянок кораблів
Корисні копалини	Залізо, мідь, срібло та глина

Розповідь вчителя про територію Греції супроводжується показом по карті.

ТЕМА. АХЕЙСЬКА ПАЛАЦОВА ЦИВІЛІЗАЦІЯ

Мета: сформувати в учнів уявлення про характерні ознаки ахейської палацової цивілізації, її основні центри, розквіт та занепад; розвивати вміння порівнювати грецькі цивілізації та висловлювати власну думку з приводу причин занепаду ахейської цивілізації.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: Мікени, Мікенська цивілізація, Троянська війна, дорійці.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Яку назву отримала цивілізація, що існувала у давнину на Криті?
2. Чому цивілізацію Криту називають палацовою?
3. Як загинула мінойська палацова цивілізація?

III. Вивчення нового матеріалу

Метод «Мікрофон»

Пригадайте, що ми знаємо про ахейців.

Працюємо з поняттям

Мікенська культура — це культура ахейського народу, що склалася під впливом критської цивілізації.

Робота з картою

Знайти центри мікенської культури: міста Мікени, Аргос, Тірінф, Фліунт.

Працюємо з текстом

Учні за допомогою підручника знайомляться з викладом змісту поем «Іліада» та «Одіссея» та дають відповіді на запитання.

1. В якій поемі змальовуються події Троянської війни?
2. Хто був автором поем «Іліада» та «Одіссея»?
3. Назвіть основних героїв Троянської війни.
4. Хто переміг у цій війні?
5. Перекажіть міф про Ахілла.
6. Розкрийте суть висловів «ахіллесова п'ята» та «троянський кінь».

Самостійна робота

Прочитати текст підручника про відкриття Трої Генріхом Шліманом (Голованов С. Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 142; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 138–139). Виписати в зошит рік відкриття Трої та ім'я археолога, що здійснив це відкриття.

ТЕМА. ГРЕЦІЯ В XI–VI СТ. ДО Н. Е.

Мета: сформувати уявлення про давньогрецьке суспільство, господарське життя та військову організацію за гомерівських часів; визначити роль законів у державі та причини появи грецької тиранії; розглянути взаємовплив суспільних відносин та організацію влади; охарактеризувати причини грецької колонізації; розвивати вміння порівнювати історичну інформацію.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: «гомерівські часи», «деміурги», «ареопаг», «метеки», «агора», «архонти», «демос», «аристократія», «тиранія», «трієра», «поліс», «колонія», «метрополія», «емпорій», «демократія».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності

Учитель. Пригадайте, яким подіям присвячені події поем Гомера «Іліада» та «Одіссея».

III. Вивчення нового матеріалу

Робота з історичним джерелом по групах

Учні діляться на 2 групи, що мають прочитати історичне джерело й зробити не менше трьох висновків.

1-а група. «Іліада»

Дальше царский участок представил художник искусный.
Острыми жали серпами поденщики спелую ниву.
Трое вязальщиков возле стояли. Им мальчики сзади,
Спешно собирая колосья, охапками их подносили...
Слуги пищу поодаль под тенью готовили дуба.
Сделал потом на щите он и стадо коров пряморогих...
С громким мычанием они из загона на луг выходили...

2-а група. «Одіссея»

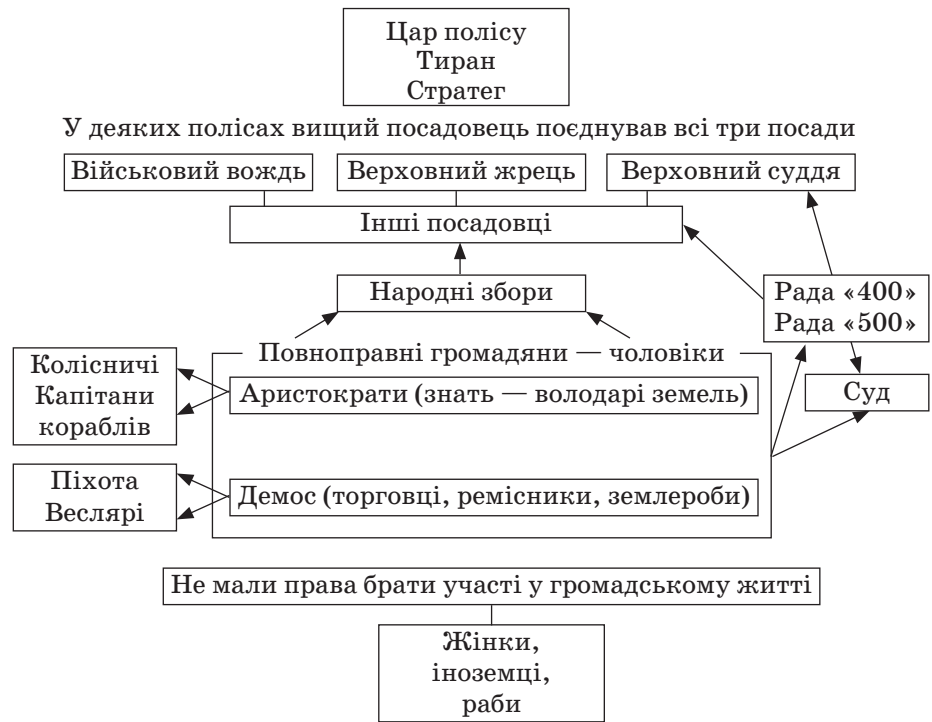
Жило в обширном дворце пятьдесят рукодельниц невольниц.
Зёрна златые мололи одни жерновами ручными,
Нити пряли другие и ткали, сидя за станками.
Был за широким двором...
Сад, обведённый отовсюду высокой оградой, росло там
Много дерев плодоносных, ветвистых, широковершинных...
Саду границей служили красивые гряды, с которых
Овощи, вкусная зелень весь год собирались обильно.

Працюємо з поняттями

Записати в зошити визначення понять «агора», «аристократи», «архонти», «метеки», «ареопаг», «демос».

Працюємо зі схемою

Учитель розповідає про структуру давньогрецького суспільства.

Самостійна робота

Прочитати текст у підручнику, розглянути в атласі карту «Напрямки Великої грецької колонізації» й визначити причини, напрямки і наслідки грецької колонізації (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 149; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 144–145).

Працюємо з поняттями

Поліс — місто-держава, тобто держава в межах однієї общини. Центром полісу було головне місто, навколо якого розташовувалося кілька селищ — демів.

Емпорій — торговельний пункт у вигляді поселення на нових землях.

Метрополія — місто-засновник колонії.

Колонії — поселення, засновані прибульцями з інших країн.

IV. Закріплення вивченого матеріалу

Встановіть відповідність між поняттями й визначеннями.

1) Поліс	А) Поселення, засновані переселенцями з інших країн
2) Зовнішня торгівля	Б) Місце оптової торгівлі на узбережжі, де надавалися податкові пільги
3) Аристократія	В) Місто-держава
4) Метрополія	Г) Місто — засновник колоній
5) Емпорій	Д) Суспільна верства, що посідає найвище становище
6) Демократія	Е) Народовладдя
7) Тиранія	Ж) Одноосібне правління
8) Колонії	З) Торгівля за межами країни

Відповідь: 1 В; 2 З; 3 Д; 4 Г; 5 Б; 6 Е; 7 Ж; 8 А.

V. Домашнє завдання

- Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 27, С. 144–149; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 30, С. 144–146).
- Засвоїти нові поняття.

ТЕМА. ДАВНЯ СПАРТА

Мета: сформувати уявлення про природно-географічні та кліматичні умови Лаконіки та її населення, про основні заняття та повсякденне життя; розкрити причини виникнення Спартанської держави та державного устрою; удосконалити навички порівняння однотипних явищ, установлення причинно-наслідкових зв'язків, формувати вміння висловлювати власну думку.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: «спартіати», «ілоти», «періеки», «герусія», «ефори», «апела», «олігархія», «спартанське виховання», «лаконічна мова».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Повторення вивченого матеріалу

Історичний диктант

- Аристократія — __ ;
- деміурги — __ ;
- тиранія — __ ;
- емпорія — __ ;
- агора — __ .

Учні працюють у парах. У кожного учня аркуш з даними поняттями і визначеннями, які він самостійно поєднує. Після виконання роботи учні обмінюються роботами, перевіряють їх за правильними відповідями, які надає вчитель, виставляють бал, який можна підвищити або понизити за роботу на уроці.

III. Вивчення нового матеріалу

Розповідь вчителя про географічне положення Спарти, Мессенські війни, що супроводжується показом по карті.

Працюємо зі схемою

Слухаючи розповідь учителя, учні заповнюють схему «Суспільний устрій Спарти».

Працюємо з поняттями

Ефори — 5 вищих урядових осіб у Спарті, які контролювали виконання законів Лікурга та мали право контролю над усіма спартіатами, навіть царями.

Герусія — вищий державний орган у Спарті. Складалася з геронтів (урядовців, за віком не молодших 60 років), яких обирали довічно.

Апелла — назва народних зборів у Спарті, куди входили всі воїни після 30 років.

Запитання

Чи справді у Спарті реальна влада належала меншості? Доведіть або спростуйте цю думку.

Вправа «Займи позицію»

Визначити умовну лінію, де один кінець означав би лише негативне ставлення до спартанської системи виховання, а другий — повністю позитивне. Вибрати декількох учнів, яким запропонувати продемонструвати своє ставлення до спартанської системи виховання, зайнявши відповідне місце вздовж лінії.

Учні займають місця від чіткого «так» до чіткого «ні» залежно від того, до чого вони більше схиляються. Спитати в учнів, чому вони посіли саме таку позицію.

Складання плану або тез до питання

«Посилення Спарти в другій половині VI ст. до н. е.»

Учні опрацьовують це питання за текстом підручника. Роботу можна проводити як самостійну або як колективну.

Орієнтовний план матиме такий вигляд:

1. Утворення Пелопоннеського союзу під головуванням Спарти.
2. Вирішення всіх питань в інтересах Спарти.
3. Грошові внески в руках Спарти.
4. II пол. VI ст. до н. е. — гегемонія Спарти над Елладою.
5. Спарта — оплот олігархів, союзниця родової знаті.
6. Спарта — ворог Афіньської держави.

Запитання

Як на ваш розсуд, до чого така політика Спарти могла привести в майбутньому?

IV. Закріплення вивченого матеріалу

Чому серед спартанців не було видатних митців?

V. Домашнє завдання

1. Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 28, С. 150–153; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 31, С. 146–149).
2. Уявіть, що ви — спартанський учень. Опишіть свій день від ранку до вечора.

ТЕМА. УТВОРЕННЯ АФІНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Мета: ознайомити учнів з природно-географічними та кліматичними умовами Аттики; формувати уявлення про її населення та основні заняття, систему влади, етапи формування Афінської держави; розглянути реформи Солона, Пісістрата та Клісфена, визначити, в чиїх інтересах вони проводилися; розвивати вміння порівнювати історичну інформацію, висловлювати своє ставлення до тиранії, розвивати навички критичного мислення.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: Аттика, Афіни, «акрополь», «агора», «метеки», «ареопаг», «архонт», «реформа», «демократія», «боргове рабство», «громадянин», «тиранія», «остракізм», «стратег».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Актуалізація опорних знань учнів

Накресліть схеми «Суспільство Спарти» та «Органи державної влади в Спарті».

III. Вивчення нового матеріалу

Розповідь учителя про географічне положення Аттики супроводжується показом на карті.

Працюємо з картою

1. Знайдіть на карті територію Аттики, визначте, в якій частині Греції вона знаходиться,
2. В якій частині Середньої Греції знаходиться Аттика?

Коментоване читання

Учні знайомляться за текстом підручника з описом Афін та дають відповідь на запитання.

- Якби ви зараз опинилися в Афінах, які б місця ви відвідали в першу чергу?

Працюємо з текстом

Прочитати текст про афінську агору в ринковий день. На полях позначте літерами основні заняття греків, дайте відповіді на запитання.

1. Якими були основні заняття населення Аттики?
2. Що продавалося на афінському ринку?
3. Якого продукту бракувало Атиці? Чому?
4. Пригадайте, що продавали на афінському ринку, і спрогнозуйте:
  - а) з якого району Аттики привезений названий вами товар (можливо, він був виготовлений на місці);
  - б) що купить кожний торговець на виручені кошти.

Працюємо зі схемою «Реформа Солона»

Завдання

1. Порівняйте склад населення Спарти та Афіні.
2. Який державний устрій вам більше подобається — Спарти чи Афіні? Свою точку зору обґрунтуйте.

Працюємо з поняттями

Ареопаг — головний державний орган в Афінах, рада, що складалася з родової аристократії.

Архонт — аристократ-урядовець в Афінах.

Завдання

1. У чий інтересах проводилися реформи Солона?
2. Чи можна стверджувати, що реформи Солона підірвали основи влади родової знаті?

Коментоване читання

Прочитати текст підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 157–158; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 154–155) про реформи Пісістрата і Клісфена, дати відповіді на запитання.

1. Що таке тиранія? З якою метою Пісістрат захопив владу?
2. Що зробив Пісістрат для Афініської держави?
3. Який зв'язок між Пісістратом і театральними виставами?
4. Перерахуйте реформи Клісфена.
5. Чим був вигідний остракізм демосу?
6. Чи можна вважати остракізм справедливим заходом?

IV. Закріплення вивченого матеріалу

1. Коли було проведено реформи Солона?
2. Розподіліть наведені поняття між Спартою та Афінами.

Лаконіка, Мессенія, буле, ареопаг, олігархія, демократія, агора, еклесія, герусія, метеки, ілоти, Пісістрат, Солон, Лікурґ, Клісфен, театр, остракізм, архонт, ефори, апелла, акрополь, Лакедемон, Атика, Пелопоннес, зевґіти, фети, переіки, вершники, криптії.

Відповідь

Спарта — Лаконіка, Мессенія, олігархія; герусія, метки, ілоти, Лікурґ, ефори, апелла, Лакедемон, Пелопоннес, переіки, криптії.

Афіни — буле, ареопаг, демократія, агора, еклесія, метки, Пісістрат, Солон, Клісфен, театр, остракізм, архонт, акрополь, Атика, зевґіти, фети, вершники.

V. Домашнє завдання

1. Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 29, С. 154–158; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 32, 33, С. 153, 156).
2. Засвоїти зміст нових понять.

УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАТЬ ЗА ТЕМОЮ «ГРЕЦІЯ В II – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ I ТИС. ДО Н. Е.»

Мета: узагальнити та систематизувати уявлення учнів про природно-кліматичні та географічні умови Давньої Греції, про особливості системи влади грецьких полісів; дати історичну характеристику історичним особам; формувати вміння порівнювати, висловлювати власну думку.

Тип уроку: узагальнення та систематизації знань.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, карта Давньої Греції.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Узагальнення та систематизація знань

Завдання учням

- Покажіть на карті Давню Грецію. Визначте її географічне розташування та природні умови.
- Назвіть основні заняття населення Давньої Греції. Доведіть їх зв'язок із природними умовами (виконання завдання може бути поєднане із заповненням таблиці).

Заняття населення	Якими природними умовами зумовлювалося

Запитання

- Автором яких поем був Гомер?
- Звідки ми дізналися про Троянську війну?
- Чому твір Гомера називається «Іліада»?
- Які народи брали участь у Троянській війні?
- Назвіть причини та результати цієї війни?
- Чи існувала Троя насправді? Хто і як довів це першим?

Робота в групах

Поділити клас на групи по 4–6 чоловік (4–6 груп).

- 1, 3, 5-а групи працюють над питанням «Мінойська палацова цивілізація».
- 2, 4, 6-а групи працюють над питанням «Ахейська палацова цивілізація».

Учні повинні в групах скласти повну характеристику своєї цивілізації, план розповіді й презентувати її. Після виступу групи інші можуть доповнити відповідь.

Робота у парах

Встановіть відповідність між поняттями й визначеннями.

1) Мікенська культура	А) Мандрівні ремісники, які виконували роботу на замовлення
2) Демос	Б) Племінна, військова знать
3) Колонії	В) Місто-держави, тобто держави в межах однієї общини
4) Деміурги	Г) Поселення, засновані вихідцями з інших країн

5) Періеки	Д) Вільне не громадянське населення Спарти
6) Олігархія	Е) Форма державного управління за активної участі всього населення
7) Басилеї	Ж) Культура ахейського народу, що склалася під впливом критської цивілізації
8) Демократія	З) Незнатні трудові верстви громадян Греції
9) Поліс	И) Правління вузького кола аристократів
10) Акрополь	К) Ринкова площа міста, центр громадського життя
11) Стратег	Л) Міська фортеця. Від грец. «верхнє місто»
12) Агора	М) Воєначальник з широкими військовими і політичними правами

Відповідь: 1 Ж, 2 З, 3 Г, 4 А, 5 Д, 6 И, 7 Б, 8 Е, 9 В, 10 Л, 11 М, 12 К.

Помінятися роботами в парі, перевірити, виставити кількість балів. Цю кількість балів учитель може додати до загальної оцінки в певному відсотковому значенні.

Будуємо ланцюжок

До слів «Спарта» та «Афіни» добрати якомога більше характерних понять. Біля дошки між двома учнями провести змагання й з'ясувати, чий ланцюжок виявився довшим. Переможець далі змагається з учнями класу, у яких виписані ще не названі слова.

Завдання

Підтвердьте конкретними фактами твердження:

1. В Афінах була встановлена демократична система правління.
2. Спартанська держава втручалася в особисте життя громадян.

III. Домашнє завдання

Підготуватися до тематичного оцінювання; повторити (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, §§ 24–29; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, §§ 27–28, 30–33).

**ТЕМАТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ З ТЕМИ
«ГРЕЦІЯ В II — ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ I ТИС. ДО Н. Е.»**

Мета: оцінити навчальні досягнення учнів, набуті в ході вивчення теми «Греція в II — першій половині I тис. до н. е.».

Тип уроку: урок контролю й корекції знань.

Обладнання: картки із завданнями.

ПЕРШИЙ ВАРІАНТ

I. Організаційний момент

Учитель знайомить учнів із формою та умовами проведення тематичного оцінювання.

II. Основна частина уроку

Варіант I

1. Греція розташована на __ півострові.
2. Найвища гора Греції __.
3. Стародавні греки називали свою країну __.
4. Споруда із заплутаними ходами __.
5. Дайте визначення понять: «колонія», «олігархія».
6. У ліву колонку випишіть назви органів державного управління Спарти, у праву — Афінської держави: геліея, герусія, апелла, еклесія, колегія ефорів, ареопаг, буле.

--	--

7. Продовжте речення.
  - а) Населення Афінської держави складалося з __.
  - б) Найважливішою реформою Пісистраата була __.
8. Уявіть, що ви за допомогою машини часу потрапили до Спарти і познайомились з життям її населення. Напишіть про свої враження другові, який ніколи нічого не чув про Спарту.

(У відповіді на це питання будуть відмічатися знання учня про географічне положення країни, заняття її населення, стани населення, форму правління: олігархія, тиранія, демократія; опис міста, найвідоміших діячів, власна думка про те, чи варто тут побувати, що найбільше вразило.)

Варіант II

1. Південну Грецію називали __.
2. Найбільший острів біля Греції __.
3. Фермопіли — це __.
4. Героя міфу, який вбив Мінотавра, звали __.
5. Дайте визначення понять «демократія», «метрополія».
6. У ліву колонку випишіть поняття, що стосуються Спарти, у праву — Афінської держави: буле, ілоти, періеки, метеки, акрополь, апела, агора.

--	--

7. Продовжте речення.
  - а) Населення Спартанської держави складалося з __.
  - б) Найважливішою реформою Солона була __.

8. Уявіть, що ви завдяки машині часу потрапили в Афінську державу й познайомилися з життям її населення. Напишіть листа своєму другові, який ніколи нічого не чув про Афіни.

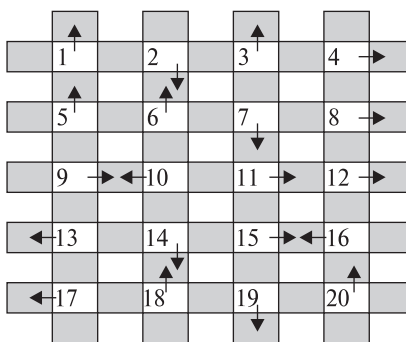
(У відповіді на це питання будуть відмічатися знання учня про географічне розташування даної країни, заняття її населення, стани населення, форму правління: олігархія, тиранія, демократія; опис міста, найвідоміших діячів, власна думка про те, чи варто тут побувати, що найбільше вразило.)

ДРУГИЙ ВАРІАНТ

I. Організаційна частина уроку

II. Виконання завдань

Учні отримують кросворд. Усі слова в цьому кросворді мають по чотири літери й записуються навколо цифри за годинниковою стрілкою у клітинках сірого кольору.

1. Наймогутніший з усіх богів, громовержець ___. (*Зевс*)
2. Ріка забуття. (*Лета*)
3. Дружина Зевса. (*Гера*)
4. Птах, який терзав прикутого Прометея. (*Орел*)
5. Що таке амфора? (*Ваза*)
6. Музичний інструмент Аполлона. (*Ліра*)
7. Інша назва острова Санторин. (*Тіра*)
8. Син Дедала. (*Ікар*)
9. Лідійський цар. (*Крез*)
10. Батько Зевса. (*Крон*)
11. Син Афродіти, веселий, пустотливий хлопчик. (*Ерот*)
12. Житель Греції. (*Грек*)
13. Інша назва міста Іліон. (*Троя*)
14. Восьмий подвиг Геракла — «__ Діомеда». (*Коні*)
15. Вічне Світло. (*Ефір*)
16. Вічний Морок. (*Ереб*)
17. «Ахіллесова __» — вразливе місце. (*П'ята*)
18. Острів в Середземному морі. (*Крит*)
19. Музичний інструмент греків. (*Арфа*)
20. Одне з чудес світу — статуя __ Зевса. (*Бога*)

ТЕМА 6. ГРЕЦІЯ У V–IV СТ. ДО Н. Е.

УРОК 37

ТЕМА. ГРЕКО-ПЕРСЬКІ ВІЙНИ

Мета: сформувані уявлення про греко-перські війни, стратегію й тактику воюючих держав; визначити причини та наслідки греко-перських війн; розглянути перебіг подій; розвивати вміння працювати в групах, виділяти головне, складати текстові таблиці; формувати негативне ставлення до будь-яких проявів насильства.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: Марафонська битва, «тріера», Перший Афі́нський (Делоський) морський союз.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Вивчення нового матеріалу

Працюємо з картою

1. Знайдіть на карті територію Перського царства на початку V ст. до н. е.
2. Які народи були завойовані персами на початок V ст. до н. е.?

Робота в групах

Створити 4 групи. Кожна група має опрацювати питання й виконати завдання.

- *1-а група.* Марафонська битва (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 162–163; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 158).
- *2-а група.* Похід Ксеркса. Битва при Фермопілах (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 163–164; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 159–160).
- *3-я група.* Саламінська битва (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 164; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 161).
- *4-а група.* Остаточна перемога греків та її значення. Перший Афі́нський морський союз (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 165; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 162).

Завдання

1. Прочитати відповідний текст підручника й скласти розповідь за темою.
2. Результатом роботи в групах повинна стати заповнена текстова таблиця.

Дата	Битва	Результати битви
492 р. до н. е.	Початок перського походу проти греків	Внаслідок опору фракійських племен та штурму на морі перська армія вимушена була повернути назад, так і не діставшись материкової Греції
490 р. до н. е.	Марафонська битва	Використовуючи сильні фланги, греки затиснули персів з боків, і ті, побоюючись оточення, вимушені були відступити. Втрати: 6400 персів і 192 грецькі гопліти. Блискуча перемога греків
480 р. до н. е.	Битва при Фермопілах	Героїчна оборона Фермопільського проходу спартанським царем Леонідом з 300 воїнами засвідчила стійкість грецьких воїнів. Загинули через зраду. Перська армія рушила через Фермопіли, зайняла Беотію та вступила до Аттики. Афіни опинилися під загрозою облоги
480 р. до н. е.	Саламінська битва	Морська битва, в якій греки показали перевагу своїх кораблів. Перси повернули назад
479 р. до н. е.	Битва під Платеями та біля мису Мікале	Уперше елліни об'єдналися перед спільним ворогом і перемогли. Залишки перської армії відступили у Фессалію. Біля мису Мікале перський флот зазнав остаточної поразки
449 р. до н. е.	Закінчення греко-перських воєн	Укладення «Калієвого миру». Егейське море стало вільним для грецької торгівлі. Налагодилися торгові зв'язки з колоніями

III. Закріплення вивченого матеріалу

- Один афінянин приніс своїм співгромадянам звістку про перемогу, вигукнувши: «Радійте, афіняни, ми перемогли!»
  - Про яку битву греко-перських воєн йдеться?
  - Коли вона сталася?
  - Яким було її значення?
- Марафонською битвою афіняни пишалися найбільше, вважаючи її найкращою своєю перемогою.
  - Чи згодні ви з цією точкою зору?
  - Чому цій битві греки надавали такого великого значення?

IV. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 30, С. 161–165; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 34, С. 158–163).

ТЕМА. РОЗКВІТ АФІНСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Мета: ознайомити учнів з процесом розквіту афінської демократії; сформулювати уявлення про утвердження демократії в Афінах за Перікла; охарактеризувати суспільно-політичний устрій Афін; розкрити причини, перебіг та наслідки Пелопоннеської війни; розвивати вміння характеризувати історичних осіб, порівнювати та висловлювати власну думку.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу, 6 клас».

Поняття: «золотий вік», «рабовласницька демократія», «еклесія», «буле», «геліея», Пелопоннеська ліга.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Вивчення нового матеріалу

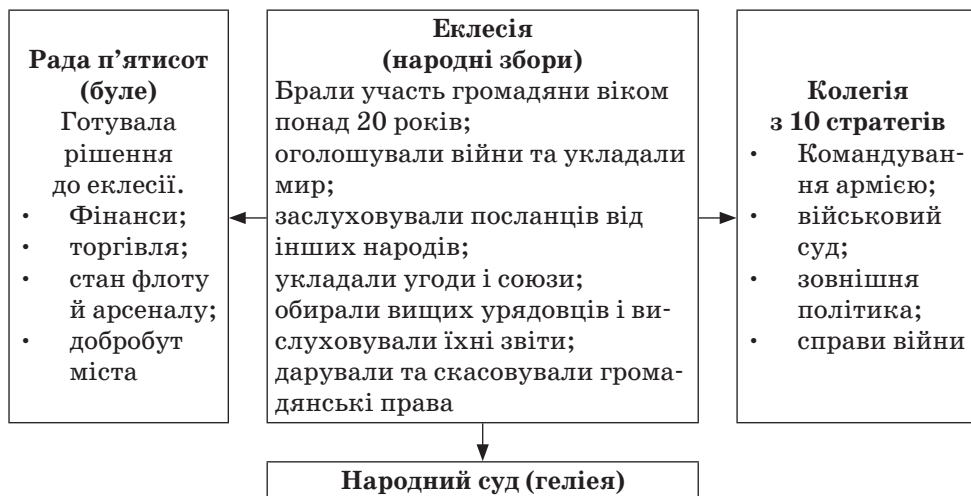
Коментоване читання

Прочитати текст про Перікла (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 166; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 164) і скласти його історичний портрет за планом:

1. Походження Перікла.
2. Відомий оратор.
3. Перший стратег Афінської держави.
4. Діяльність Перікла.

Працюємо з текстовою таблицею

Розповідь учителя про політичний устрій Афін у V ст., по ходу якої учні складають схему.

Завдання

1. Як змінився політичний устрій Афін за часів Перікла порівняно з політичним ладом часів Солона та Пісістрата?
2. Чи можна стверджувати на основі цієї таблиці, що Афіни часів Перікла були демократичними?
3. Яким чином народ брав участь в управлінні полісом?

Працюємо з історичним джерелом

Прочитати уривки з історичних джерел і дати відповідь на запитання.

Давньогрецький історик Фукідід (5 ст. до н. е.)

Наші закони надають однакові права всім. У нас дозволяється людям піклуватися про свої домашні справи й водночас займатися державними справами. Ми самі обговорюємо свої дії й намагаємося дати їм правильну оцінку. Ми не вважаємо різні погляди чимось шкідливим для загальної справи.

З промови Перікла

Наш державний устрій не перейнятий з чужих країн, ми скоріше за все самі є прикладом для інших. Називається цей устрій демократичним... Держава наша гідна подиву... Ми єдині, хто вважає людину, що не бере участі в державних справах, бездіяльною. Говорячи коротко, я стверджую, що вся наша держава — центр просвітництва Еллади.

- Чи насправді такою бездоганною була афінська демократія?

Працюємо з підручником

Прочитайте текст підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 168) і зробіть позначки: «+» — положення, що позитивно характеризують афінську демократію; «-» — положення, що характеризують її негативно; «?» — положення, що вимагають пояснення вчителя; виконайте завдання.

1. Назвіть, на вашу думку, позитивні та негативні моменти афінської демократії.
2. Які можна виділити основні принципи афінської демократії?
3. Які риси афінської демократії можна запозичити нині Україні?
4. Що таке літургія?
5. Чи подобається вам цей обов'язок?
6. Якби ви були п'ятисотмірником, то яку б літургію зробили для України?

Самостійна робота

Прочитати текст підручника про Пелопоннеські війни (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 168–169; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 166) й охарактеризувати її за алгоритмом.

1. Хронологічні рамки війни.
2. Воюючі країни.
3. Причини війни.
4. Хід воєнних дій.
5. Наслідки війни.

III. Закріплення нового матеріалу

Підтвердьте або спростуйте твердження давньогрецького історика Фукідіда, який вважав, що причина Пелопоннеської війни полягає в тому, що «...афіняни своїм зміцненням почали загрожувати безпеці спартанців і тим самим примусили їх розпочати війну».

IV. Домашнє завдання

1. Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 31, С. 166–169; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 35, С. 163–167).
2. Підготувати розповідь про один із міфів Давньої Греції:
  - а) подвиги Геракла;
  - б) про Ікара і Дедала;
  - в) про Прометея;
  - г) міфи Троянського циклу;
  - д) про Деметру та Персефону.

ТЕМА. РЕЛІГІЯ СТАРОДАВНІХ ГРЕКІВ

Мета: сформувати уявлення про релігію та міфологію стародавніх греків; розкрити причини виникнення міфів; розглянути вплив природних умов на релігійні вірування греків; дати характеристику богам та героям; сформувати уявлення про побут, традиції та господарське життя греків; розвивати вміння порівнювати релігійні уявлення різних народів та висловлювати власну думку.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу, 6 клас».

Поняття: «титани», «герої», «німфи», «сатири».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності

Тема та план уроку записані на дошці. Учитель сприяє самостійному цілепокладанню учнів.

Завдання учням

Виходячи з теми та плану уроку, визначте мету уроку.

Завдання, визначені учнями, вчитель записує на дошці й зберігає до кінця уроку, що дасть можливість використати його для підбиття підсумків.

Проблемне запитання

- Чи було схожим життя олімпійських богів на життя греків?

III. Вивчення нового матеріалу

Працюємо з таблицею

У ході розповіді учителя учні заповнюють таблицю «Боги Давньої Греції».

Імена богів	Які сили природи вони відображали	Покровителями яких занять вони вважалися

Працюємо з підручником

Учні працюють з текстом підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 172; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 141) і продовжують заповнення таблиці.

Учні розповідають міфи, які вони підготували вдома (зазначити назву міфу, головних героїв, тему, основну думку міфу, своє враження від нього):

- а) подвиги Геракла;
- б) про Ікара і Дедала;
- в) про Прометея;
- г) міфи Троянського циклу;
- д) про Деметру та Персефону.

ТЕМА. ГРЕЦЬКА КУЛЬТУРА

Мета: сформувати уявлення про досягнення грецької культури; визначити особливості формування культури; охарактеризувати наукові досягнення греків; визначити місце грецької культури в античній та світовій культурі; розвивати вміння порівнювати культурні досягнення різних народів, критично мислити, працювати в групах, висловлювати власну думку.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: «театр», «комедія», «трагедія», «ораторське мистецтво», «академія», «ліцей», «портик».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Учитель сприяє самостійному цілепокладанню учнів.

1. Знайдіть ключовий термін у записі теми уроку. Поставте запитання до цього слова.
2. Що означає цей термін? (*Вчитель на дошці пише термін «культура».*)
3. Які асоціації викликає у вас цей термін? (*Мистецтво, наука, література, театр і т.д.*)

II. Мотивація навчальної діяльності

Вправа «Коло ідей»

Пригадайте, першопочатками яких знань володіли первісні люди, жителі Давнього Сходу.

III. Вивчення нового матеріалу

Учні на попередньому уроці отримали завдання зробити картки про відомих діячів науки. На уроці вони по черзі розповідають декількома реченнями про діячів науки Давньої Греції і прикріплюють картку з його ім'ям до дошки.

У цей час учні класу заповнюють у зошитах таблицю «Представники науки Давньої Греції».

Галузь науки	Представники
Математика	
Філософія	
Історія	
Медицина	

Завдання учням

1. У Греції розвивались різні науки, які були відомі й раніше, але одна наука — історія — вперше виникла саме в цій країні. Подумайте, чому історія виникла саме в Греції.
2. Що вивчає історія?
3. У греків був підвищений інтерес до минулого. Чому? Якими історичними подіями вони особливо пишалися?

Робота з текстом по групах

Поділити клас на три групи.

- 1-а група. «Розвиток літератури».
- 2-а група. «Виникнення театру».
- 3-я група. «Ораторське мистецтво».

Прочитати текст, поставити літеру «Т» там, де йдеться про грецький театр, літеру «Л» там, де йдеться про розвиток літератури, та «О» там, де йдеться про ораторське мистецтво.

Текст

Демократичний устрій вимагав від громадян уміння виголошувати промови: на зборах, у суді, перед учнями тощо. Першим учителем риторики був Ісократ. Серед ораторів улаштовувалися змагання, переможців уславлювали. Славетними ораторами були державні діячі Фемістокл, Демосфен, Алквіад, Перікл.

У II пол. VIII ст. до н. е. в Греції виникає писемність. Це дозволило Гомеру записати поеми — «Іліаду» та «Одіссею». Ці поеми — епічні, тобто їх значною мірою можна вважати результатом колективної творчості — народної. Але вже у VIII ст. до н. е. ми маємо приклади й індивідуальної творчості. Гесіод у поемі «Труди та дні» розповів про життя землеробів. Відомою поетесою середини VII ст. до н. е. була Сапфо.

Виникнення театру пов'язано зі святами на честь бога виноробства і виноробів Діоніса. Ці веселі свята називали діонісіями. Музика та співи, танці на честь Діоніса не вщухали кілька днів. Тут же розігрували сцени з його життя. До програми діонісій входили конкурси на кращі хор, п'єсу, актора.

Згодом для проведення діонісій відвели спеціальне місце. Його називали театром, що означає видовище. Майданчик для хору називався оркестра, звідки й пішло сучасне слово «оркестр». За нею влаштовували споруду для перевдягання акторів. Вона називалась сцена, тобто сцена. Театральні вистави починались із сьомої години ранку і тривали до заходу сонця. Видатними авторами трагедій були Есхіл, Софокл, Евріпід; комедій — Аристофан.

Завдання

Після розповіді учителя про архітектуру та скульптуру Давньої Греції учні, використовуючи ілюстрації в підручнику, відповідають на запитання.

1. Подивіться на єгипетські піраміди і Парфенон. Яке враження викликають у вас піраміди, а яке — Парфенон? Які особливості ви б відзначили у грецькому храмі?
2. Портик — відкрите приміщення, дах якого підтримували колони. Подумайте, чому в грецьких містах було багато портиків. Як це пов'язано з кліматом?
3. Порівняйте статую Дискобола зі статуєю єгипетського фараона. Які їх головні відмінності?

IV. Закріплення вивченого матеріалу

Вправа «Знайди помилку»

Учитель читає текст, а учні знаходять та виправляють помилки.

V. Домашнє завдання

1. Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 32 С. 174–178; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 36, С. 168–171, 173–177).
2. За бажанням підготувати повідомлення «Афінський Акрополь — пам'ятка архітектури», використавши терміни: Пропілеї, храм Ніки Аптерос, Ерехтейон, Парфенон.

ТЕМА. АНТИЧНІ МІСТА-ДЕРЖАВИ В ПІВНІЧНОМУ ПРИЧОРНОМОР'І

Мета: розкрити причини виникнення античних міст-держав у Північному Причорномор'ї; розглянути відносини між античними містами-державами Північного Причорномор'я та сусідніми народами; охарактеризувати господарське та суспільне життя полісів.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, аплікації, історичний атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: Понт Евксинський, Ольвія, Пантікапей, Херсонес, Тіра, Феодосія.

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент**

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Актуалізація опорних знань учнів**Історичний диктант**

Дайте визначення таким поняттям: «амфора», «метрополія», «емпорій», «поліс», Понт Евксинський, «колонія».

Метод «Мікрофон»

1. Пригадайте причини і час Великої грецької колонізації.
2. Назвіть основні напрямки грецької колонізації. Покажіть їх на карті.
3. Пригадайте, які народи мешкали у Північному Причорномор'ї в VI–IV ст. до н. е.

III. Вивчення нового матеріалу**Сюжетне читання за ролями**

Від імені автора, двох селян, торговця, ремісника, знатного грека учні читають нижченаведений текст.

«Греки їхали за море з різних міст. Перед вами Коринф — багате торгове місто. Тут зібралися кілька сотень греків, що мають намір виїхати. Вони знайомляться один з одним, розпитують про причини, за яких кожний залишає рідну домівку.

— Я бідний селянин, — каже один. — Ділянка моя високо в горах, в долині вся земля належить знаті. Скільки не працюю, а залишишся бідним. Може, на чужині я знайду собі кращу долю.

— У мене справи ще гірші, — розповідає другий селянин. — Як поставили у мене на ділянці борговий камінь, немає мені спокою. Весь час думаю: як би не стати рабом-боржником. Кажуть, що за морем є країни, де землі скільки завгодно, і родить вона краще, ніж на берегах Нілу!

Тут до них підійшли двоє добре одягнених греків.

— Хто ви такі? — питають їх. — Не схоже, щоб голод чи борги гнали вас із дому.

— Ви вгадали, — відповідає один з них. — Ми торговці і живемо тут, у Коринфі. Надійні люди розповідали, що в заморських країнах вигідно міняють пшеницю і рабів на розписні вази, вовняні тканини,

вино й оливкову олію. Ми попливемо з вами, морська торгівля небезпечна, але вона може збагатити нас.

У розмову втручаються два брати, обидва ткалі-ремісники, що раніше жили на одному з островів Егейського моря.

— Нам довелося назавжди залишити домівку, — розповідають вони. — Ми підняли демос на боротьбу проти знаті. Почалося повстання, але аристократи перемогли, і ми на першому ж човні втекли.

Один з присутніх мовчав, похмуро дивився й у розмову не втручався.

— Хто ти? — спитали його. — Зовні ти схожий на знатну людину. Що тебе спонукало вирушити в далеку путь?

— Ви не помилилися, — відповів чоловік. — Я походжу з давнього знатного роду. Я був правителем у своєму місті. Але однієї ночі вірний служник розповів, що в місті почалося повстання демосу, багато знатних людей вбито у власних ліжках. Ця страшна звістка застала мене зненацька. Як сказав поет: «На корабель біженця я пишний свій дім проміняв».

Так розмовляли між собою ці дуже різні люди».

Запитання

Назвіть причини переселення греків до інших країн.

Розповідь учителя про колонізацію греками Північного Причорномор'я супроводжується показом на карті Херсонеса, Пантікапея, Ольвії.

Самостійна робота

Прочитати текст підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 180–182; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 177–180) і виконати завдання.

1. Із наведеного переліку позначте грецькі колонії у Північному Причорномор'ї.
Карфаген, Керкінітіда, Ольвія, Пантікапей, Регій, Сиракузи, Тарент, Феодосія, Херсонес.
2. Допишіть сучасні назви грецьких колоній:
  - а) Херсонес — «Півострів», __;
  - б) Пантікапей — «Рибний шлях», __;
  - в) Ольвія — «Щаслива», __.
3. Опишіть суспільний устрій у грецьких колоніях. Чи відрізнявся він від устрою полісів метрополії?
4. Прочитайте клятву херсонеситів. Які слова у джерелі свідчать про демократичний устрій Херсонеса? Які її твердження варто пам'ятати жителям сучасної України?
5. Колонії вели з метрополією жваву торгівлю. У метрополію колоністи продавали __. Натомість з ойкумени надходили __.
6. Назвіть основні заняття жителів колоній.
7. Назвіть спільні ознаки духовного життя міст-колоній Північного Причорномор'я та Греції.

IV. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 179–182; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 177–180).

УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАТЬ ЗА ТЕМОЮ «ГРЕЦІЯ В V–IV СТ. ДО Н. Е.»

Мета: узагальнити та систематизувати знання учнів з теми; формувати вміння порівнювати, критично мислити, аналізувати, працювати з різними історичними джерелами, висловлювати власну точку зору з приводу тих чи інших подій; виховувати в учнів повагу до історії інших народів.

Тип уроку: узагальнення та систематизації знань.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал.

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент**

Клас ділиться на дві команди, що змагаються між собою.

II. Мотивація навчальної діяльності

Назва теми «Греція в V–IV ст. до н. е.» записана на дошці. Учитель пропонує назвати основні питання, які були розглянуті в ході вивчення теми.

III. Узагальнення та систематизація знань

1. Учитель називає географічні об'єкти, команди по черзі називають подію, дати та імена історичних осіб, пов'язаних з ними. У разі неправильної відповіді друга команда може відповісти та отримати додатковий бал.

- а) Мис Афон;
- б) Марафонська рівнина;
- в) о. Саламін;
- г) Геллеспонт;
- д) Фермопільська ущелина;
- е) м. Платеї.

2. Бліц-турнір. Перемагає команда, що дасть більше правильних відповідей.

- а) Яка система влади склалася в Афінах?
- б) Поясніть значення поняття «демократія».
- в) Що таке Перший Афінський морський союз?
- г) Хто став основним противником Першого Афінського морського союзу?
- д) Назва народних зборів в Афінах.
- е) Яку посаду і протягом якого часу обіймав Перікл?
- ж) Яку назву отримав період правління Перікла?
- з) Перерахуйте реформи, здійснені Періклом.
- і) Яку назву отримала боротьба між Першим Афінським морським союзом та Пелопоннеською лігою?
- к) Хто переміг у Пелопоннеській війні?
- л) Назвіть умови капітуляції Афін.
- м) Які міста-колонії були засновані греками у Північному Причорномор'ї?
- н) Назвіть сучасні назви міст: Херсонес, Ольвія, Пантікапей, Феодосія.

3. Поясніть походження висловів.

- а) «Із щитом або на щиті».
- б) «Яблуко розбрату».
- б) «Троянський кінь».
- г) «Авгієві стайні».

4. Назвіть сучасне значення висловів.

- а) «Лаконічна мова».
- б) «Канути в Лету».

5. Дайте відповіді на запитання.

- а) Про який острів йдеться?

Острів у Греції, присвячений богу Геліосу, променистому богу сонця. За легендою греків, сам Зевс створив цей острів на розраду Геліосу. На цьому острові було головне зображення Геліоса — грандіозна статуя, що увійшла в історію як одне з семи див світу. (*Родос*)

- б) Про яких дів йдеться у розповіді?

Вічноюні діви були вигодувані їжею богів амброзією. Граціозні та дужі, такі, що у випадку необхідності могли перетворитися на невидимих, мешкали вони в тихих долинах і гротах, проводячи час в іграх та танцях, плескаючись у воді та наповнюючи сміхом і піснями все навколо. Греки споруджували на їх честь прекрасні жертовники. Називали їх відповідно до місця перебування: в горах жили ореади, в лісах і гаєх — дріади, в морях nereїди, біля струмків та водних джерел — наяди. (*Німфи*)

6. Бліц-завдання

Кожна команда протягом трьох хвилин повинна дати відповідь на три запитання. На кожне завдання відповідно надається одна хвилина. Бал команда отримує, якщо дасть правильні відповіді на всі три запитання.

- а) Яку кількість подвигів здійснив Геракл? (*12*)
- б) Чи є в грецькій міфології міфи про загибель світу? (*Нема*)
- в) Де поселили Мінотавра? (*У лабіринті*)
- г) Як ще називають Давню Грецію? (*Еллада*)
- д) Як звати богиню кохання, доньку Зевса? (*Афродіта*)
- е) Хто був батьком Геракла? (*Зевс*)

7. «Чорна скриня»

- *1-а команда.* У цій скрині міститься річ, за допомогою якої Тесеї знайшов вихід з лабіринту. (*Клубок ниток*)
- *2-а команда.* У цій скрині знаходиться макет винаходу греків, без якого вони не змогли існувати й спілкуватися з жителями інших країн. (*Корабель*)

IV. Підбиття підсумків, виставлення оцінок

ТЕМА 7. ЕЛЛІНІЗМ

УРОК 43

ТЕМА. КРИЗА ГРЕЦЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ТА ПІДНЕСЕННЯ МАКЕДОНІЇ

Мета: визначити причини політичної роздробленості Греції в середині IV ст. до н. е. та посилення могутності за часів Філіппа II, охарактеризувати його реформи; дати характеристику історичним особам; формувати навички критичного мислення.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: Македонія, «гетайри», «македонська фаланга», «філіппіки».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Актуалізація опорних знань

Установіть відповідність між поняттями та поясненнями.

1) Афіни	А) Докорінна перебудова
2) Реформа	Б) Об'єднання держав зі спільною метою
3) Союз	В) «Грецією» її назвали римляни
4) Фаланга	Г) Один з головних центрів ахейської цивілізації
5) Еллада	Д) Грецький бойовий порядок у вигляді щільно зімкнених шеренг важкої піхоти

Відповідь: 1 Г; 2 А; 3 Б; 4 Д; 5 В.

III. Вивчення нового матеріалу

Розповідь учителя про протистояння Афін та Спарти, що супроводжується показом по карті.

Запитання класу

1. Чим можна пояснити суперництво між грецькими містами-державами? До чого це може призвести?
2. Грецькі багатії потай присягнулися: «Клянусь бути вічним ворогом народу і принести йому стільки зла, скільки зможу». Який висновок можна зробити з даного висловлювання?

Розповідь учителя про створення македонського царства.

Завдання класу

Користуючись картою, охарактеризуйте географічне положення Македонії.

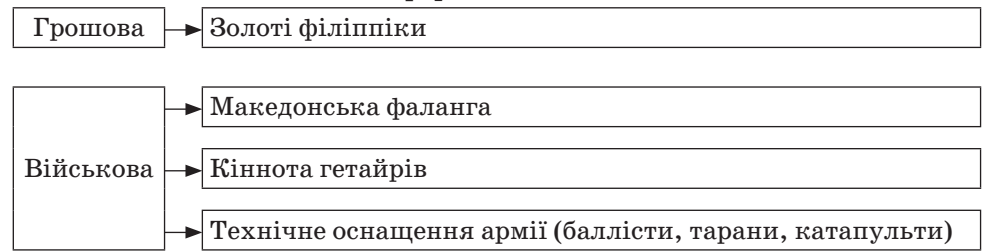
Самостійна робота

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 185) й визначити, які реформи здійснив Філіпп II.

Вправа «Коло ідей»

Учні називають по одній реформі Філіппа II, що можна відтворити у вигляді схеми.

Реформи Філіппа II

Формування поняття

Гетайри (від грец. «друзі») — важко озброєна кіннота, що була ударною силою македонського війська.

Розповідь учителя про боротьбу прихильників і супротивників Філіппа II в Афінах.

Вправа «Займи позицію»

Уявіть, що ви — представники афінського суспільства. Чиї заклики — Ісократ чи Демосфена — ви б підтримали? Займіть позицію. Поясніть свій вибір.

Робота з текстом. Характеристика особистості

Плутарх. З біографії Александра Македонського.

Підкресліть однією рисою слова, які свідчать про рівень освіченості Александра, двома — про його силу духу, рішучість, честолюбство.

«На питання друзів, чи не хотів би він взяти участь в Олімпійських іграх (а бігав він швидко), Александр відповів: «Так, але якщо тільки моїми суперниками будуть царі». ...Щоразу, коли надходило повідомлення про те, що Філіпп завоював якесь місто, Александр слухав це без радості, а перед своїми ровесниками навіть дорікав: «Хлопці, мій батько встигне все захопити, так що не залишить мені з вами ніякої можливості здійснити великий і блискучий подвиг».

...Александр від природи любив літературу і багато читав. Він казав, що читання «Іліади» — це засіб виховання в собі військової доблесті. ...Коли Александр захопив Фрігію з містом Гордієм, він побачив тут славнозвісну колісницю з вузлом з кори терну і почув переказ про те, що хто цей вузол розв'яже, той стане володарем світу. Оскільки кінці вузла були сховані, а сам вузол був дуже заплутаний, Александр розрубав його мечем».

IV. Закріплення знань

1. Установіть в даних словосполученнях причину та наслідок.
2. Занепад Греції у IV ст. до н. е. — політична боротьба в середині грецьких держав.
3. Ворожнеча грецьких держав між собою — послаблення Греції у IV ст. до н. е.

V. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 34, С. 184–186; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 39, С. 190–192).

ТЕМА. СХІДНИЙ ПОХІД АЛЕКСАНДРА МАКЕДОНСЬКОГО

Мета: познайомити учнів з подіями Східного походу; розкрити причини перемог Александра Македонського та утворення його імперії; розглянути роль Александра Македонського в історії; розвивати вміння критично мислити, працювати в групах та висловлювати власну думку.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: Геллеспонт, Персеполь, «імперія».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Повторення вивченого матеріалу

1. Скориставшись картою в підручнику або атласі, дайте відповіді на питання:
  - а) Яким було розташування Македонії відносно Греції?
  - б) Яке місто було столицею Македонії за Філіппа II?
  - в) Як відносно столиці Македонії розташовувалося місто Херонея?
2. Якими були причини послаблення Еллади в IV ст. до н.е.?
3. Що сприяло перетворенню Македонії на сильну державу?
4. На які два табори поділились афіняни у своєму ставленні до Філіппа II?
5. Назвіть риси характеру Александра, які сприяли тому, що він став видатною людиною.

III. Вивчення нового матеріалу

Робота в малих групах. Гра «Військові репортери»

Кожна група отримує завдання опрацювати відповідний матеріал підручника (Голованов С. Костирко С. 188; Шалагінова О., Шалагінов Б., С. 192–196) й підготувати військовий репортаж з місця події (від першої особи).

Теми репортажів

1. Битва на р. Гранік.
2. Битва при Іссі.
3. Облога Тира.
4. Греки в Єгипті.
5. Битва при Гавгамелах.
6. Остаточна поразка і смерть Дарія III.
7. Завоювання Середньої Азії.
8. Похід в Індію та повернення до Вавилону.

Представники груп виступають відповідно до хронологічного порядку подій.

Запитання

1. Яку назву має країна, створена шляхом приєднання багатьох підкорених країн?
2. Які держави Давнього Сходу були імперіями?

**ТЕМА. ЕЛЛІНІСТИЧНІ ДЕРЖАВИ В IV–II СТ. ДО Н. Е.
ЕЛЛІНІСТИЧНА КУЛЬТУРА**

Мета: сформувати уявлення про утворення, розквіт і занепад елліністичних держав, елліністичну культуру; розкрити причини її досягнень; розвивати вміння порівнювати, працювати з текстом, аналізувати; виховувати почуття прекрасного.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, історичні джерела до теми.

Поняття: «еллінізм», «діадохи», «Мусейон», «сім чудес світу».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Актуалізація опорних знань

Учитель пропонує учням пригадати, які території входили до складу імперії Александра Македонського.

III. Вивчення нового матеріалу

Робота над поняттям

Еллінізм — це об'єднання давньогрецької та давньосхідної цивілізацій в єдину систему держав.

Учитель розповідає про розпад імперії Александра Македонського, показуючи території на карті.

Працюємо з підручником

Прочитати текст підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 193; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 198–199) та охарактеризувати найбільші елліністичні держави.

Завдання

Співвіднесіть династії з державами, в яких вони правили.

1) Птолемеї	А) Вавилон та Сирія
2) Селевкіді	Б) Мала Азія, Пергам
3) Атталіди	В) Македонія, Греція
4) Антігоніди	Г) Єгипет

Відповідь: 1 Г; 2 А; 3 Б; 4 В.

Працюємо з таблицею «Елліністична культура»

Опрацювати відповідний матеріал підручника (Голованов С., Костирко С., С. 193–195; Шалагінова О., Шалагінов Б., С. 199–201) й заповнити таблицю.

Назва галузі	Відомі діячі	Досягнення та здобутки
Філософія		
Медицина		
Математика		
Скульптура		
Архітектура		

Робота в групах

Прочитати описи шостого і сьомого чудес світу і складіть невелику розповідь. Під час опису бажано використовувати ілюстрації із зображенням Колоса Родоського та маяка на острові Фарос.

Чудо шосте. Колос Родоський

Острів Родос лежить серед безкрайнього моря. Тут стоїть Колос, створений за подобою Геліоса, променистого бога сонця. Статуя була, за повідомленнями деяких античних авторів, 30 чи 40 метрів заввишки. Колос Родоський був заважкий навіть для самої землі. Вона бо витримала його на собі всього близько п'ятдесяти років. А тоді повалила. «Навіть лежачи, був він ще чудом світу», — писав Пліній.

Творцем Родоського Колоса був Харес Ліндський.

Над своєю статуєю Харес працював 12 років. Споруджений Колос був 281 р. до н. е., а звалився під час землетрусу 225 р. до н. е.

Чудо сьоме. Маяк на острові Фарос

А маяк на острові Фарос поблизу Александрії збудував кнідський архітектор Сострат.

Фарос — це малий видовжений острів, розташований поблизу берега, який захищає гавань, що має два входи. Найдальший виступ острова утворює скелю, оточену морем. На тій скелі стоїть гідна подиву багатоповерхова вежа, збудована з білого каменю, яка зветься так само, як і острів. Збудував її Сострат, царів приятель, щоб сприяти безпечному руху мореплавців, як про це сказано в написі: «Сострат із Кніда, син Дексіфана, богам, які охороняють мореплавців». Бо берег з обох боків не має пристані, і він до того ж низький, оточений скелями та мілинами; тому тут потрібний високий знак, який видно було б з моря, щоб мореплавці легко могли знайти вхід у гавань».

Маяк той од землі до вершини мав 180 метрів. Вежа у 180 метрів, що височить на скелі посеред морських хвиль, повинна була викликати подив античного світу. Вона викликала б подив навіть і в наші дні.

Ця споруда мала форму квадрата, сторони якого дорівнювали 180–190 метрів. На цій основі, вочевидь, стояв великий одноповерховий палац з чотирма наріжними вежами. Маяк був збудований приблизно 300–280 рр. до н. е. Маяк декілька разів зазнавав руйнувань внаслідок землетрусів. Землетрус 1326 р. зруйнував його остаточно.

IV. Закріплення вивченого матеріалу

1. Поясніть, у чому полягає значення періоду еллінізму.
2. Визначте переможця серед тих, хто назве більше імен представників доби еллінізму.

V. Домашнє завдання

1. Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 36, С. 192–195; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 41, С. 196–201).
2. Скласти по три запитання за темою «Стародавня Греція доби еллінізму».

УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАНЬ ЗА ТЕМОЮ «ЕЛЛІНІЗМ»

Мета: узагальнити та систематизувати знання учнів про утворення, розквіт і загибель держави Александра Македонського та його діадохів, культуру еллінізму; давати характеристику історичним особам; формувати вміння аналізувати, порівнювати, висловлювати власну точку зору, поважати думку інших.

Тип уроку: узагальнення та систематизації знань.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, картки із завданнями.

ХІД УРОКУ**I. Мотивація навчальної діяльності**

Назва теми — «Еллінізм» — записана на дошці. Учитель пропонує назвати основні питання, які будуть розглянуті в ході вивчення теми.

II. Узагальнення та систематизація знань**Робота з картою**

1. Яким було місцезположення Македонії відносно Греції?
2. З якими грецькими областями межувала Македонія?
3. Яке місто було столицею Македонії за Філіппа II?
4. Яких територій сягала імперія, створена Александром Македонським?
5. Які елліністичні держави були найбільші?
6. Яким було їх місцезположення відносно Македонії?
7. Яким було місцезположення Пергамського царства відносно Македонії?

Завдання

1. Складіть історичний портрет Александра Македонського.
2. Розташуйте події Східного походу Александра Македонського в хронологічній послідовності:
  - а) завоювання Сирії та Фінікії;
  - б) індійський похід;
  - в) падіння Перської держави;
  - г) перебування Александра в Єгипті, заснування Александрії;
  - д) похід до Малої Азії.
3. Позначте слова та словосполучення, які стосуються подій Східного походу Александра Македонського.
  - а) Будівництво Персеполя;
  - б) Вавилон;
  - в) Велика Китайська стіна;
  - г) гетайри;
  - д) гробниця Цінь Шіхуанді;
  - е) діадокси;
  - ж) імперія;
  - з) Кносський палац;
  - и) Конфуцій;
  - л) міф про Мінотавра;
  - м) перська армія;
  - н) перський цар Дарій III.

**ТЕМАТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЗА ТЕМАМИ
«ГРЕЦІЯ В V–IV СТ. ДО Н. Е.» ТА «ЕЛЛІНІЗМ»**

Мета: оцінити навчальні досягнення учнів, здобуті в ході вивчення тем «Греція в V–IV ст. до н. е.» та «Еллінізм».

Тип уроку: урок перевірки знань.

Обладнання: картки із завданнями для двох варіантів.

ХІД УРОКУ

I. Організаційна частина уроку

II. Виконання завдань

Учні виконують один з варіантів завдань.

Варіант I

1. Співвіднесіть події та дати.

1) Марафонська битва	А) 480 р. до н. е.
2) Битва при Фермопілах та Саламіні	Б) 478 р. до н. е.
3) Афінівський морський союз	В) 490 р. до н. е.
4) «Золота доба» Афінівської держави	Г) 479–431 рр. до н. е.

Відповідь: 1 В; 2 А; 3 Б; 4 Г.

- Назвіть країни, які розпочали Пелопоннеську війну та наслідки цієї війни.
- Назвіть держави, що утворилися після розпаду імперії Александра Македонського.
- Назвіть, які природні сили уособлювали боги.
  - Посейдон — __;
  - Гефест — __;
  - Артеміда — __;
  - Арес — __.
- Назвіть сучасні назви грецьких колоній Північного Причорномор'я.
  - Керкінітіда — __;
  - Херсонес — __;
  - Пантікапей — __.
- Співвіднесіть імена греків і сфери діяльності, в яких вони уславилисьь.

1) Геродот	А) Скульптор Еллади. Автор статуї «Дискобол»
2) Піфагор	Б) Лікар, чиє вчення ґрунтувалося на точному встановленні діагнозу
3) Гіппократ	В) Перший історик серед еллінів, автор книги «Історія», що стала першим історичним твором в античній культурі
4) Мірон	Г) Відомий математик, що заснував свою школу

Відповідь: 1 В; 2 Г; 3 Б; 4 А.

- У чому полягає світове значення культури Давньої Греції?

Варіант II

1. Співвіднесіть події та дати.

1) Правління Перікла	А) 338 р. до н. е.
2) Пелопоннеська війна	Б) 431–404 рр. до н. е.
3) Доба еллінізму	В) 444–429 р. до н. е.
4) Битва біля м. Херонеї	Г) 323 р. до н. е. — 30 р. до н. е.

Відповідь: 1 В; 2 Б; 3 Г; 4 А.

2. Назвіть країни, які захопив Александр Македонський.

3. Назвіть основні битви, які відбулися під час греко-перських воєн.

4. Назвіть, які природні сили уособлювали боги:

а) Зевс — __;

б) Афродіта — __;

в) Аполлон — __;

г) Деметра — __.

5. Назвіть загальногрецькі свята в V–IV ст. до н. е.

6. Співвіднесіть імена греків і сфери діяльності, в яких вони уславились.

1) Есхіл	А) Скульптор доби еллінізму, автор статуї Ніки Самофракійської
2) Сократ	Б) Засновник філософії класичного періоду; за свої погляди був засуджений до страти
3) Фідій	В) Автор трагедій. Його твори: «Перси», «Прометей закутий»
4) Піфократ	Г) Скульптор, архітектор, друг Перікла, керівник перебудови Акрополя; створив статуї Зевса, Афін, Афродіти, Уранії

Відповідь: 1 В; 2 Б; 3 Г; 4 А.

7. У чому полягає значення періоду еллінізму?

ТЕМА 8. ДАВНІЙ РИМ У VIII–I СТ. ДО Н. Е.

УРОК 48

ТЕМА. ПРИРОДНІ УМОВИ ІТАЛІЇ ТА ВИНИКНЕННЯ РИМУ

Мета: сформувати уявлення про природно-географічні та кліматичні умови, населення Італії та міста Риму; розкрити особливості початкового етапу розвитку Римської держави; розглянути заняття населення Італії; розвивати вміння порівнювати історичну інформацію.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас», історичні документи.

Поняття: «етруски», «латиняни», «італіки», Палатин, Капітолій, «форум», «фамілія», «сенат», «патриції», «плебеї».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності учнів

Тема уроку записана на дошці. План вивчення нового матеріалу попередньо записаний на дошці, але записи закриті. Учитель сприяє самостійному цілепокладанню учнів, використовуючи внутрішньо-курсіві аналогії.

Завдання учням

Спираючись на досвід вивчення історії інших країн стародавнього світу, складіть план вивчення нового матеріалу. Запишіть його у зошити.

Учитель просить назвати пункти плану, які пропонуються учнями для розгляду на уроці, і записує їх на дошці. Відкриває власний варіант плану вивчення нового матеріалу і пропонує дітям порівняти їх. Пропонує сформулювати завдання уроку. Пропозиції учнів записуються на дошці і зберігаються до кінця уроку, що дасть їм можливість зробити висновок про те, чи було досягнуто поставленої на початку уроку мети.

III. Вивчення нового початкового матеріалу

Працюємо з картою

Порівняйте природні умови Греції та Італії. Учитель може роздати незаповнену таблицю з критеріями для порівняння. Учні самостійно її заповнюють письмово або усно. У готовому вигляді таблиця матиме такий вигляд:

Питання для порівняння	Греція	Італія
Півострів, на якому знаходяться	Балканський півострів, південь Європи	Апеннінський півострів, південь Європи
Якими морями омиваються	Егейське, Іонічне, Критське	Адріатичне, Тірренське, Іонічне, Середземне
Клімат	Влітку — спека; клімат теплий	Теплий, м'який клімат, багато дощів

Питання для порівняння	Греція	Італія
Рельєф: гори, рівнини, ріки тощо	Північна Греція — гірська країна. Середня Греція — рівнина, з широкими долинами. Південна Греція — кам'яниста. Неширокі річки. З півночі Греція захищена горами	Рівнинна країна, вкрита густими лісами, широкими луками. З півночі захищена горами Альпами, а зі сходу — довгим хребтом Апеннінських гір. Річки Тибр, По, Макра, Рубікон тощо
Острови	Велика кількість островів. Найбільший — Крит	Островів мало. Сицилія, Сардинія та Корсика
Особливості прибережної смуги	Узбережжя створює безліч заток, бухт, проток, зручних для стоянок кораблів	Прибережна смуга пряма, немає місць для облаштування морських стоянок
Корисні копалини	Залізо, мідь, срібло, глина	Залізо, срібло, олово, мармур, глина. В Альпах багато міді та золота

Завдання

1. Назвіть спільні та відмінні риси природних умов Греції та Італії.
2. Яким заняттям людей сприяли природні умови Апеннінського півострова?
3. Як ви вважаєте, чому греки були вправними мореплавцями, а римляни довго боялися моря?

Учитель розповідає про поділ Італії на історичні області та племена, що населяли територію Апеннінського півострова.

Робота з історичним джерелом

Учні опрацьовують зміст легенди про Ромула і Рема та про заснування Рима та дають відповіді на запитання.

1. У якому столітті було засновано місто Рим?
2. Підрахуйте, скільки років відділяють нас від дати заснування Рима.
3. Хто вважається засновником Рима?
4. Хто, згідно з давньоримською легендою, вважається матір'ю Ромула?
5. На Капітолійському пагорбі у Римі встановлена статуя вовчиці. На згадку про які події було встановлено цю статую?

IV. Закріплення нового матеріалу

Історичний диктант

1. Патриції — це ___.
2. Плебеї — це ___.
3. Коли в Римі тривав «царський період»?
4. Назвіть імена римських царів.
5. Що означав термін «республіка»?
6. Коли в Римі розпочався період Республіки?

V. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 37, С. 201–204; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 42, С. 205–208).

ТЕМА. РИМСЬКА РЕСПУБЛІКА V — СЕРЕДИНИ III СТ. ДО Н. Е.

Мета: дослідити процес створення Римської республіки, розкрити причини та наслідки боротьби плебеїв та патрициїв, познайомити учнів із завоюваннями Римом Італії та наслідками Пунічних воєн; розвивати вміння давати характеристику історичним особам, аналізувати, порівнювати, критично мислити, працювати в групах, висловлювати власну думку, толерантно ставитися до думок інших.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу, 6 клас».

Поняття: «республіка», «консул», «нобілі», «вершники», «плебс», «пролетарі», «народні трибуни», «вето», «диктатор», Пунічні війни, Карфаген.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Вивчення нового матеріалу

Учитель знайомить учнів з організацією влади в Римі за часів республіки, учні складають схему «Римська республіка».

Працюємо з поняттями

Записати в зошити визначення понять: «патриції», «плебеї», «вершники».

Вправа «Коло ідей»

Прочитати текст підручника (Голованов С., Костирко С., С. 206–207; Шалагінова О., Шалагінов Б., С. 209) й назвати права, які отримали плебеї у боротьбі з патриціями.

Працюємо в парах

За допомогою тексту підручника поясніть такі вислови:

- «Гуси Рим урятували»;
- «Піррова перемога»;
- «Горе переможеним».

Пара, яка швидше за інших виконає завдання, отримає додаткові бали до оцінки.

Працюємо у групах

Поділити клас на три групи. Кожна група опрацьовує відповідний текст підручника і відповідає на питання. Результатом роботи в групах повинна стати заповнена текстова таблиця «Пунічні війни».

1-а група. «Перша Пунічна війна» (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 209–210; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 213).

1. Чому війни, що почалися між Римом та Карфагеном, отримали назву Пунічних? Назвіть причини війни.
2. Хто такий Гамількар Барка?
3. Назвати хронологічні рамки війни.
4. Хто переміг та якими були результати?

2-а група. «Друга Пунічна війна» (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 210–211; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 213–215).

1. Що стало приводом до початку Другої Пунічної війни? Назвіть її хронологічні рамки.
2. Хто такий Ганнібал? Поясніть вислів «клятва Ганнібала».
3. Покажіть по карті шлях війська Ганнібала до Рима.
4. Хто такий Публій Корнелій Сципіон? Якою була його роль в історії цієї війни?
5. Хто переміг у Другій Пунічній війні, які її результати?

3-я група «Третя Пунічна війна» (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 211–212; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 215–216)

1. Поясніть походження вислову «А втім, Карфаген має бути зруйнований». Кому він належить?
2. Назвіть хронологічні рамки Третьої Пунічної війни. На якій території вона відбувалася?
3. Наведіть факти мужності захисників Карфагена.
4. Хто був на чолі римського війська?
5. Назвіть переможця та результати цієї війни.

Подія	Роки	Хто переміг	Значення
Перша Пунічна війна	264–241 рр. до н.е.	Рим	Рим отримав Сицилію, Карфаген мав сплатити контрибуцію та повернути без викупу полонених
Друга Пунічна війна	218–201 рр. до н.е.	Рим	Рим здобув нові заморські території: Іспанію, Північну Італію. Карфаген мав знищити свій флот, сплатити контрибуцію, не мав права без дозволу Риму вести будь-яку війну
Третя Пунічна війна	149–146 рр. до н.е.	Рим	Рим став повним володарем Середземномор'я. Карфаген був знищений

III. Закріплення вивченого матеріалу

Вправа «Вгадай героя»

1. Він походив із відомого роду полководців Карфагену — Барка, що у перекладі означало «Блискавка». (*Гамількар*)
2. Він походив із старовинного патриціанського роду Корнеліїв, був консулом. За успішне здійснення висадки римського війська у 204 р. до н. е. в Африці дістав прізвисько Африканський. (*Сципіон*)
3. Консервативний політичний діяч Риму, автор книги «Про сільське господарство», учасник Другої Пунічної війни, критикував Сципіона за надмірну поміркованість у боротьбі з пунами. Щоразу свою промову в сенаті з будь-якого приводу завжди закінчував словами: «А Карфаген має бути зруйнований!» (*Катон*)
4. Ім'я цього видатного діяча Карфагену у перекладі означає «Дар Ваала», син полководця Гамількара Барки. Уславився тривалою війною проти Риму на його власній території. У 183 р. до н. е., щоб не потрапити до рук римлян, отруївся. (*Ганнібал*)

IV. Домашнє завдання

1. Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 38, 39; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 43, 44).
2. Додаткове завдання за бажанням: скласти розповідь про римську армію.

ТЕМА. РИМСЬКА РЕСПУБЛІКА У II–I СТ. ДО Н. Е.

Мета: дослідити процес розвитку Римської республіки у II–I ст. до н. е.; охарактеризувати римське суспільство та суспільно-політичну боротьбу в Римі цього періоду; розкрити причини встановлення диктатури Сулли та утворення першого тріумвірату; розвивати вміння давати історичну характеристику діячам, аналізувати, критично мислити, висловлювати власну думку; виховувати почуття толерантності, поваги до людей.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: «оптимати», «популярні», «легіон», «когорта», «центуріон», «проскрипції», «гладіатор», «тріумвірат».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Вивчення нового матеріалу

Працюємо з підручником

Опрацювати текст підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 216; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 216–218) і скласти хронологічну таблицю «Війни Риму II–I ст. до н. е.».

Таблиця може мати такий вигляд:

Подія	Дата	Результати та значення
Перша Македонська війна	215–205 рр. до н. е.	Перемога Риму
Друга Македонська війна	200–197 рр. до н. е.	Рим переміг. Македонія позбавлена влади над Грецією
Третя Македонська війна	171–168 рр. до н. е.	Рим переміг. Македонія втратила незалежність. У 147 р. до н. е. Греція і Македонія були перетворені на провінцію Македонія
Мітрідатові війни	89 рр. до н. е.	Поразка Мітрідата. Понтійське царство потрапило в залежність від Риму

Розповідь учителя про створення нових провінцій супроводжується показом на карті.

Працюємо з поняттями

Провінція — підкорена Римом країна, правителя якої призначав римський сенат.

Завдання

1. Яким чином було організоване життя в провінціях?
2. Хто такі претори чи проконсули?

Повідомлення учнів про організацію римського війська.

Працюємо по групах

Поділити клас на дві групи, які мають опрацювати текст підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 217–218;

Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 220–221) і виконати завдання.

- 1-а група. Розкрити особливості діяльності Тіберія Гракха.
- 2-а група. Розкрити особливості діяльності Гая Гракха.

Після того як групи розкриють основні положення реформ братів Гракхів, доречно поставити запитання для закріплення матеріалу.

Запитання

1. Чому назріла необхідність змін у земельній політиці Риму?
2. Хто виступив супротивником реформ братів Гракхів?
3. Чим закінчились реформи братів?
4. «З промови Тіберія Гракха перед народом:
— Дикі звірі, що населяють Італію, і ті мають нори і лігво для ночівлі, а люди, які б'ються і вмирають за Італію, не мають нічого, крім повітря й світла. Як бездомні волоцюги, блукають вони з дітьми й жінками повсюди. А воюють і вмирають оці римські «володарі світу» за чужі розкоші й багатство, хоч у них самих немає й клаптика власної землі!»
• Як ви вважаєте, до чого закликав у своїй промові Тіберій Гракх?

Працюємо з поняттями

Оптимати — захисники інтересів аристократії.

Популяри — прибічники інтересів трудящих верств.

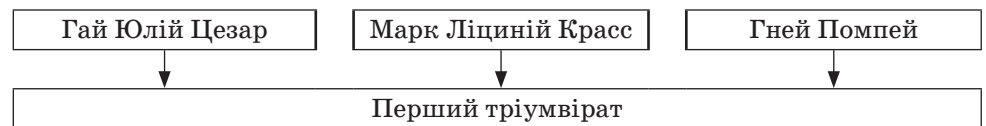
Розповідь учителя про характер диктатури Луція Корнелія Сулли.

Працюємо з підручником

Прочитайте текст підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 219–220; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 225–226) про повстання Спартакса, визначте причини поразки повстання та його наслідки.

Працюємо зі схемою

Розповідь учителя про створення Першого тріумвірату супроводжується роботою учнів над схемою.

III. Закріплення навчального матеріалу

Провести за запитаннями в кінці параграфа.

IV. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 41, С. 216–220).

УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАНЬ ЗА ТЕМОЮ «ДАВНІЙ РИМ У VIII–I СТ. ДО Н. Е.»

Мета: узагальнити та систематизувати знання учнів з теми; вдосконалити вміння встановлювати зв'язок між причинами та наслідками історичних подій, давати характеристику історичним особам та їхній ролі в історії; формувати вміння порівнювати, критично мислити, висловлювати власну думку та поважати думку інших.

Тип уроку: узагальнення та систематизації знань.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006, С. 223), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006, С. 231–232), роздавальний матеріал, ілюстрації до теми.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності

Назва теми записана на дошці. Учитель пропонує назвати основні питання, які були розглянуті в ході вивчення теми.

III. Узагальнення та систематизація знань

Завдання за картою

Завдання за картою можна виконати письмово, обмінятися з сусідом по парті і провести перевірку, використовуючи правильні відповіді, надані вчителем.

1. Покажіть на карті Апеннінський півострів. Визначте його географічне положення.
2. Назвіть племена, що населяли Апеннінський півострів.
3. Порівняйте природні умови Греції та Італії.
4. Які гори відокремлюють Італію від материкової частини Європи?
5. Які гори простягаються уздовж усього Апеннінського півострова?
6. Які моря омивають Апеннінський півострів?
7. Яке місцезоположення міста Рим?
8. Яку територію охоплювала Римська держава близько 500 р. до н. е.?
9. Які частини Італії перебували під владою Риму перед Першою Пунічною війною?
10. Як розташовані острови Корсика та Сардинія відносно Апеннінського півострова? Кому вони належали до Пунічних воєн?
11. Де розташований острів Сицилія? Кому він належав до Пунічних воєн?
12. Яким було місцезоположення Карфагенської держави відносно Римської держави?
13. Яким був шлях війська карфагенян до Італії під час Другої Пунічної війни?
14. Які гори довелося долати Ганнібалу на шляху до Італії під час Другої Пунічної війни?
15. Які країни завоювала Римська держава протягом II ст. до н. е.?
16. Яка територія належала Римській державі на кінець II ст. до н. е.?

Працюємо з таблицями

1. Заповніть таблицю про природно-географічні особливості Італії та Греції, вписавши у колонки таблиці відповідні цифри.

Італія	Греція

- 1) Альпійські гори.
- 2) Апеннінський півострів.
- 3) Апеннінські гори.
- 4) Апулія.
- 5) Аттика.
- 6) Балканський півострів.
- 7) Гора Олімп.
- 8) Етрурія.
- 9) Лаконіка.
- 10) Лацій.
- 11) Острів Евбея.
- 12) Острів Крит.
- 13) Острів Сицилія.
- 14) Річка По.
- 15) Річка Тибр.

Відповідь

Італія: 1, 2, 3, 4, 8, 9, 10, 13, 14, 15.

Греція: 5, 6, 7, 11, 12.

2. Доберіть до наведених імен відповідні характеристики.

1) Гай Марій	А) Полководець Карфагену, який керував армією пунійців під час Другої Пунічної війни
2) Ганнібал	Б) Народний трибун, який виступав за перерозподіл державних земель серед найбідніших громадян Риму
3) Корнелій Сулла	В) Полководець, 6 разів обраний консулом, який здійснив військову реформу, що перетворила римську армію на найману
4) Мітрідат Євпатор	Г) Цар держави на північному узбережжі Малої Азії, який воював з Римом
5) Спартак	Д) Гладіатор, який очолив найбільше за всю історію Риму повстання рабів
6) Тіберій Гракх	Е) Римський диктатор, з ім'ям якого пов'язують початок першої громадянської війни в Римі

Відповідь: 1 В; 2 А; 3 Е; 4 Г; 5 Д; 6 Б.

3. Установіть відповідність між поняттями і визначеннями.

1) Народний трибун	А) Посадовець, який обирався плебеями для захисту їхніх прав та інтересів у сенаті
2) Диктатор	Б) Посадовець, який перевіряв сенат, стежив за моральністю громадян
3) Цензор	В) Найвищий посадовець у державі, якого призначали за надзвичайних обставин на шість місяців

Відповідь: 1 А; 2 В; 3 Б.

IV. Домашнє завдання

Підготуватися до тематичного оцінювання, повторити основні поняття, дати, події теми (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 37–41; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 42–45).

ТЕМА 9. ПАДІННЯ РЕСПУБЛІКИ ТА РАННЯ РИМСЬКА ІМПЕРІЯ

УРОК 52

ТЕМА. ДИКТАТУРА ГАЯ ЮЛІЯ ЦЕЗАРЯ

Мета: з'ясувати причини встановлення диктатури Гая Юлія Цезаря, розглянути діяльність другого тріумвірату; дати характеристику історичним особам; розвивати вміння критично мислити, аналізувати та порівнювати історичну інформацію, висловлювати власну точку зору.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: «громадянська війна», «диктатура», «імператор».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Актуалізація опорних знань

1. Пригадайте визначення поняття «тріумвірат».
2. Хто входив до складу першого тріумвірату?

III. Вивчення нового матеріалу

Метод «Мікрофон»

Що вам відомо про Гая Юлія Цезаря?

Працюємо з історичним джерелом

Прочитати характеристику Цезаря за Плутархом або Светонієм (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 224; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 229) і дати відповідь на запитання.

- Які риси характеру допомогли Цезарю здобути перемогу?

Коментоване читання

Опрацювати матеріал підручника про перебіг подій громадянської війни (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 222–223; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 230–231) і дати відповіді на запитання до нього.

Громадянська війна — збройна боротьба між громадянами однієї держави.

Вправа «Чиста дошка»

На дошці записані запитання. Якщо відповідь на запитання знайдена, воно витирається. Робота продовжується доти, поки дошка не залишиться чистою.

1. Коли і де була розбита армія Помпея?
2. Кого у боротьбі за єгипетський трон підтримав Цезарь?
3. Коли й у зв'язку з якими подіями Цезарь виголосив: «Прийшов, побачив, переміг!»? Що означає цей вислів?
4. Скільки тріумфів було у Цезаря? Назвіть їх.
5. Хто виступив проти Цезаря в 45 р. до н. е.? Чим закінчилась ця битва?

Працюємо з підручником

Прочитати текст підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 223; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 231–232), написати тези про діяльність Юлія Цезаря.

Розповідь учителя про змову й убивство Юлія Цезаря.

Запитання

Римський оратор Цицерон після вбивства Цезаря писав: «Тиран загинув, а тиранія жива». Що хотів цим сказати Цицерон? Поясніть зміст його слів.

Розповідь учителя про створення другого тріумвірату.

Працюємо з порівняльною таблицею

Питання	Другий тріумвірат
1. Роки існування	43–32 рр. до н. е.
2. Склад учасників	Октавіан Август Марк Антоній Марк Емілій Лепід
3. Мета створення	Тріумвіри вирішили взяти владу у свої руки на п'ять років, щоб навести в державі лад
4. Результати діяльності	У Римі була встановлена диктатура трьох полководців
5. Причини розпаду	Кожен із тріумвірів прагнув одноосібної влади, через що між ними розпочалася війна

IV. Закріплення вивченого матеріалу

- Встановіть хронологічну послідовність подій.
  - Утворення першого тріумвірату;
  - утворення другого тріумвірату;
  - диктатура Гая Юлія Цезаря;
  - галльський похід Гая Юлія Цезаря.
- У зв'язку з якими подіями прозвучали ці висловлювання.
  - «Жереб кинуто!»
  - «Прийшов, побачив, переміг!»
  - «І ти, Бруте?»

Відповідь:

- Рішучий крок Юлія Цезаря в січні 49 р. до н. е., коли той перейшов через річку Рубікон, яка відділяла Галлію від Італії, що поклало початок громадянській війні.
- Легка та швидка перемога Юлія Цезаря над понтійським царем.
- Зрада тих, від кого Юлій Цезар цього не очікував.

V. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 42, С. 222–225; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 46, С. 230–232, § 47, С. 233 (п. 1).

ТЕМА. РИМСЬКА ІМПЕРІЯ В I–II СТ. Н. Е.

Мета: сформуванати уявлення про принципат Августа, внутрішню та зовнішню політику Римської імперії в I–II ст. н. е.; охарактеризувати періоди правління династій Юліїв Клавдіїв і Флавіїв; дати характеристику історичним особам; розвивати вміння порівнювати історичну інформацію; критично мислити, аналізувати, висловлювати власну думку, складати текстові таблиці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: «принципат», «принцепс», «преторіанська гвардія», «прокуратор», династії Юліїв-Клавдіїв, Флавіїв, Антонінів.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Актуалізація опорних знань та вмінь

1. Поясніть значення поняття «диктатура».
2. Назвіть причини встановлення диктатури Юлія Цезаря.
3. Порівняйте перший та другий тріумвірати. Назвіть спільне та відмінне.
4. Поясніть причини загибелі римської республіки.

III. Вивчення нового матеріалу

Розповідь учителя про перемогу у громадянській війні Октавіана.

Працюємо з ілюстрацією та історичним джерелом

Порівняйте портрет Октавіана Августа на ілюстрації та його словесний портрет.

«Він боявся протягів, завжди одягав чотири сорочки і верхній одяг, оскільки постійно мерзнув..., боявся грому й блискавки».

Працюємо з підручником

Прочитати текст підручника про правління Октавіана Августа. Зробити на полях маркування: літерою «П» позначити визначення поняття «принципат», причини його утворення; літерою «В» — внутрішні перетворення в державі; літерою «З» — зовнішні перетворення.

Завдання до тексту

1. Дайте визначення поняття «принципат».
2. Яка різниця між принципатом і республікою?
3. Назвіть внутрішні перетворення в державі, здійснені за часів правління Октавіана Августа.
4. Назвіть особливості зовнішньої політики Октавіана Августа.
5. Хто такі прокуратори?
6. Перерахуйте нові провінції, утворені за правління Октавіана.

Працюємо з таблицею

Вчитель на дошці креслить таблицю або пропонує роздавальний матеріал у формі таблиці. Вона може бути частково заповнена:

зазначено династії, імена імператорів, роки їх правління, натомість учні заповнюють колонку основних подій.

Римська імперія в I–II ст. н. е.			
Правляча династія	Імператор	Роки правління	Основні події
Юліїв — Клавдіїв	Тіберій	14–37 рр. н. е.	Позбавив народні збори права вибору посадовців; боровся з римською знаттю
	Калігула	37–41 рр. н. е.	Проголосив себе абсолютним монархом і вимагав, щоб його вшановували, як бога
	Клавдій	41–54 рр. н. е.	Припинив терор; уперше до сенату були допущені не італійці
	Нерон	54–68 рр. н. е.	Не дбав про управління державою. Його життя було наповнено розгулом, марнотратством і небувалою жорстокістю
Флавіїв	Гальба	68–69 рр. н. е.	Знову почалися насильство і сваволя
	Веспасіан	69–79 рр. н. е.	Установив добрі стосунки з сенатом і провінційною знаттю
	Тит	79–81 рр. н. е.	Дбав про плебс, влаштував видовища
	До-міціан	81–96 рр. н. е.	Розгорнув у Римі будівництво; намагався вести завойовницьку політику; за його влади римські воїни досягли берега Каспійського моря. Відкрито став іменувати себе богом
Антонінів	Марк Кокцій Нерва	96–98 рр. н. е.	Припинив терор, преторіанці проти нього вчинили заколот. Нерва пішов на союз із військовою верхівкою
	Траян	98–117 рр. н. е.	Перший імператор-провінціал; був справедливим, скромним, мав великий авторитет в армії; сприяв розвитку торгівлі. За Траяна відбулися останні територіальні завоювання імперії: римські воїни дійшли до Карпат; Дакія стала римською провінцією, до Риму були приєднані Месопотамія та Вірменія
	Публій Елій Адріан	117–138 рр. н. е.	Римська імперія перейшла до оборони. Парфія та Вірменія знову стали самостійними
	Антонін	138–161 рр. н. е.	Один із найспокійніших періодів історії імперії, економічний розвиток досяг високого рівня
	Марк Аврелій	161–180 рр. н. е.	Підвищилася боєдатність армії. Рим переміг Вірменію та Парфію
	Коммод	180–192 рр. н. е.	Уклав союз із германцями, відмовився від нових територій. Вимагав особливого вшанування, проголосивши себе богом Геркулесом

IV. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 43, С. 226–231; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 47, С. 234–235; § 48, С. 237–238, 240–241).

ТЕМА. РИМСЬКА РЕЛІГІЯ ТА КУЛЬТУРА

Мета: сформувати уявлення про римську релігію та культуру, досягнення римського мистецтва, видатних римських митців; розкрити особливості впливу на римське суспільство культур інших народів; розглянути досягнення римської культури та науки; порівнювати грецьку та римську культури, висловлювати власну точку зору.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу, 6 клас».

Поняття: «арка», «акведук», Колізей, «мозаїка», «римське право», «тріумфальні арки», «бетон».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності

Тема уроку та план вивчення нового матеріалу записані на дошці, запис закрито. Учитель сприяє самостійному цілепокладанню учнів.

Завдання учням

1. Знайдіть ключовий термін у записі теми уроку. Поставте запитання до цього слова.
2. Дайте визначення поняття «релігія».
3. Дайте визначення поняття «культура».

Учитель відкриває запис плану вивчення нового матеріалу. Пропонує сформулювати завдання уроку.

III. Вивчення нового матеріалу

Працюємо з таблицею

Учні мають опрацювати текст підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 232; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, міфологічний словничок на другому форзаці підручника) і заповнити таблицю «Боги Греції та Риму».

Грецькі боги	Римські боги	Що уособлювали
Зевс	Юпітер	Бог неба й блискавок
Арес		
Афродіта		
Гера		
Афіна		
Гермес		
Посейдон		
Артеміда		
Аїд		
Деметра		

Працюємо по групах

Клас ділиться на чотири групи. Учні мають опрацювати відповідний матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 44; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія

стародавнього світу, С. 235–236; С. 239; С. 242–244), заповнити таблицю «Діячі римської культури доби Республіки».

- 1-а група. Римська культура доби республіки.
- 2-а група. Культура імператорського Риму.
- 3-я група. Основні архітектурні пам'ятки.
- 4-а група. Римське мистецтво.

Діячі культури доби Республіки		
Представник	Галузь	Досягнення
Марк Туллій Цицерон	Філософія, право	Розвинув вчення, започатковані греками, був прекрасним оратором та юристом
Марк Теренцій Варрон	Наукова література	Трактат «Про сільське господарство»
Юлій Цезар	Література	«Записки про Галльську війну»
Тіт Макцій Плавт	Драматургія	Автор численних комедій. Переробляв грецькі комедії на «римський лад»
Гай Валерій Катулл	Поезія	Ліричні твори, що оспівували кохання
Тіт Лукрецій Кар	Література, філософія	«Про природу речей» — філософський твір, написаний у віршах

Діячі культури імператорського Риму		
Представник	Галузь	Досягнення
Публій Вергілій	Література	Поема «Енеїда»
Квінт Горацій	Література	Поезії на теми кохання
Публій Овідій	Література	Поєми «Метаморфози», «Мистецтво кохання»
Тіт Лівій	Історія	«Історія Риму від заснування міста»
Корнелій Тацит	Історія	«Історія»
Плутарх	Історія	«Паралельні життєписи». Залишив 46 біографій видатних діячів грецької та римської історії
Луцій Анней Сенека	Філософія	Учитель і вихователь Нерона, розвинув філософію стоїцизму

Завдання та запитання

1. В поемі «Енеїда» Вергілій писав:

Ты же народами правь, о римлянин!
Вот искусство твоё: всех побеждённых щадить,
Войной смиряя надменных.

- а) Що прославляє і передбачає Вергілій у своїх віршах?
  - б) Чиї інтереси він відображує?
2. Доведіть на прикладах, що, створюючи власне мистецтво, римляни мали за зразок грецьке мистецтво.
  3. Розгляньте римські архітектурні споруди. Поділіться своїми враженнями? Як на них позначився вплив грецької архітектури?
  4. Римський поет писав: «Греція, взята в полон, переможців диких полонила, несучи в Лацій (тобто в Рим) суровий мистецтво». Що хотів даними словами сказати поет?
  5. Хто такий Меценат? Чому це власне ім'я стало загальною назвою?
  6. «Рим завоював світ не тільки мечем — він переміг його своєю культурою». Поясніть значення цього вислову, висловіть свою думку.

IV. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 44, С. 232–236; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 235–236, 239, 242–244).

ТЕМА. МІСТО РИМ І ЖИТТЯ ЙОГО МЕШКАНЦІВ

Мета: сформувати уявлення про місто Рим та його мешканців, їхнє життя і побут, традиції та систему освіти й виховання; дати характеристику відомим римським спорудам та пам'ятникам; розвивати вміння порівнювати історичну інформацію.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас», ілюстрації до теми.

Поняття: «інсули», «домус», «клоака», «туніка», «тога», «терми», «педагог», «форум», «матрона», «патер», «граматика», «луду», «ритор».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Актуалізація опорних знань

1. Коли був заснований Рим?
2. Хто, згідно з легендою, є засновником Рима?
3. У перші століття нашої ери Рим налічував близько мільйона жителів. Як ви вважаєте, чому його населення весь час зростало?

III. Вивчення нового матеріалу

Розповідь вчителя про подорож Римом супроводжується роботою учнів з ілюстраціями.

Гра «Знайди відмінності»

Учні, заслухавши зачитані вчителем уривки й розглянувши ілюстрації, по черзі називають відмінності у способі життя бідняків та багатіїв. Виграє найбільш уважний.

Уявна екскурсія Форумом Романум

Один з учнів отримав домашнє завдання підготувати невелику доповідь про Форум.

Працюємо по групах

Поділити клас на три групи. Прочитати текст підручника (С. Голованов, Костирко С. Історія стародавнього світу, § 45 С. 238–239; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 49, С. 244–246) і скласти міні-розповідь.

- 1-а група. Побут римських громадян.
- 2-а група. Звичаї та традиції.
- 3-я група. Римська сім'я та виховання дітей.

Додаткова інформація

Їжа

Раби подали закуски, з яких починався римський обід: яйця, салати, устриці, мариновану рибу. Коли гості закусили, почався власне обід. Чого тільки не з'являлося на багатих столах: смажені журавлі, лелеки, голуби, бекаси, павичі... Особливо смакували паштетами з... язичків, брали різні копченості, варені та кров'яні ковбаси, сосиски... На завершення обіду подавали пироги з найрізноманітнішими

начинками, а на третє — десерт..., фрукти, мариновані й солоні гриби, печива, тістечка. Насамкінець десерту...— сніг, облитий медом.

Хто з ремісників чи міської бідноти не мав удома традиційного обіду, що складався, як звичайно, з пульти — міцної юшки з бобового, ячного чи пшеничного борошна, тертого сиру і меду, той обідав на вулиці.

Одяг

Чоловіки одягалися одноманітно — білі вовняні тоги... Натомість вбрання жінок вирізнялося вишивками, яскравими тканинами, каймами. Поверх довгої, до кісточок туніки заможні римлянки носили столу. У багатьох стола була справжнім витвором мистецтва — вишивки, узорі із самоцвітів. Дівчата носили поверх туніки ще одну туніку, коротку, з рукавами до ліктів. І жінки, і дівчата, виходячи з дому, накидали... плащ — палу... На голові — прозорий серпанок, що кріпився до круглої шапочки, оздобленої золотою чи срібною сіткою. Черевики — найдорожчі, теж оздоблені самоцвітами.

Гладіаторські та морські бої, цькування звірів

З часом з'являються криваві видовища, що набули величезної популярності серед римських громадян. Найпопулярнішими були гладіаторські бої, які брали початок ще від етрусських поховальних звичаїв (людських жертвоприношень). До середини III ст. н. е. вони перетворюються на публічне видовище, що проводилось в амфітеатрі. Бої могли тривати дуже довго. Наприклад, імператор Траян влаштував бої, що тривали 117 днів. На штучних озерах інсценувалися відомі морські битви.

З початку II ст. н. е. у звичку входить цькування диких звірів, яке теж проводили в амфітеатрі. Іноді це було просто полювання на безпечних тварин, а іноді звірів нацьковували одне на одного або на людей.

Більшість римських громадян не бажали працювати, вважаючи це обов'язком рабів, і вимагали лише «Хліба та видовищ!»

Працюємо з поняттями

Лудус — початкова школа в Давньому Римі.

Граматика — середня школа в Давньому Римі.

Ритор — вчитель красномовства.

Клоака — каналізація.

Патер — голова римської родини.

Матрона — заміжня жінка, мати сімейства.

Форум — центральна площа.

Терми — лазні, якими користувався міський плебс.

Поняття необхідно записати в зошити.

IV. Закріплення вивченого матеріалу

1. Ви — житель Рима. Як ви проводите своє дозвілля? Які громадські місця ви любляете відвідувати найбільше?
2. Чи схожими були розваги римлян та греків?

V. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 45; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 49, С. 241–242, 244–248).

ТЕМА. **ВИНИКНЕННЯ ХРИСТИЯНСТВА**

Мета: познайомити учнів з історією та причинами появи християнства; розглянути діяльність перших християнських громад; розвивати вміння порівнювати, критично мислити, складати розгорнутий план та опорний конспект, висловлювати власну думку; виховувати почуття поваги до людей різних віросповідань, толерантне ставлення до думок інших.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: «християнство», «апостоли», Євангеліє, Біблія.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Вивчення нового матеріалу

Розповідь учителя про виникнення християнства супроводжується показом по карті.

Робота з текстом

Прочитати текст, визначити причини виникнення християнства.

Текст

Першими християнами були бідняки і раби, життя яких було безрадіним і тяжким. У Римській державі було багато повстань рабів, але всі вони закінчувалися перемогою рабовласників. Це призвело до того, що раби втратили віру у власні сили, вони почали сподіватися не на себе, а на «доброго бога».

Уявіть собі величезне господарство, наприклад у Сирії. Давно зайшло сонце. Робочий день скінчився. Хочеться спати, болять від важкої праці руки, ломить спину. Але перед сном ці люди зберуться в окремому місці де-небудь за виноградниками і поведуть між собою розмову. «Напевно, перемогти рабовласників неможливо, — говорять вони. — Дуже сильний Рим, багато в імператора військ. Навіть великий Спартак не зумів звільнити нас. Не судилося, мабуть, нам перемогти рабовласників. Даремно ми приносимо жертви римському Юпітеру, грецькому Зевсу, єгипетському Озірісу, ці боги не чують наших молитов і не можуть допомогти нам... Не цим богам потрібно молитися. Існує тільки один могутній і добрий бог, що може врятувати нас. Він спустився з неба на землю, щоб врятувати нас, знищити жорстокий Рим. Цей бог зробить бідняків щасливими: кожен отримає у сто разів більше, ніж мав; виноград стане рости не на кущах, а на деревах з тисячами плодів. Пшениця буде хилитися до землі від зерна... Тільки бог звільнить нас від рабства і принесе добробут у наші будинки...»

Запитання

1. Чим християнство приваблювало широкі верстви населення?
2. Що давало християнство пригнобленим верствам населення?

Розповідь учителя про те, як склалися відносини влади і християн.

Працюємо з підручником

Прочитати текст підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 240, пункт 2; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 249–250), виписати визначення понять.

Апостоли — учні і прибічники Ісуса Христа.

Євангеліє — священний текст християн, оповідь про життєвий шлях Ісуса Христа.

Христос — Син Божий, який заради спокути людських гріхів прийняв смерть на хресті, потім воскрес і вознісся на небеса.

Біблія — священна книга християн.

Працюємо з текстом

Прочитати уривки з «Нагірної проповіді Ісуса Христа» і «Заповіді» Ісуса Христа і висловити думку, у чому полягає новий смисл життя, відкритий християнами.

1. Блаженні ті, що плачуть, бо втішаться.
2. Блаженні лагідні, бо вони успадкують землю.
3. Блаженні милостиві, бо вони помилувані будуть.
4. Блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать.
5. Блаженні гнані за правду, бо їх буде Царство небесне.
6. Просіть — і дано вам буде; шукайте — і знайдете; стукайте — і відчинять вам.
7. Не судіть, щоб і вас не судили.
8. Любіть ворогів ваших, благословляйте тих, хто проклинає вас, добро творіть тим, хто ненавидить вас, і моліться за тих, хто кривдить і гонить вас.
9. Тому, хто просить у тебе, дай; і від того, хто хоче в тебе позичити, не відвертайся.
10. Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі були твої дні на землі...
11. Не вбивай!
12. Не кради!
13. Не свідчи неправдиво на свого ближнього!
14. Не зазри!

III. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 46; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 50, С. 249–250).

УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАНЬ ЗА ТЕМОЮ «ПАДІННЯ РЕСПУБЛІКИ ТА РАННЯ РИМСЬКА ІМПЕРІЯ»

Мета: узагальнити та систематизувати знання учнів з теми; формувати вміння узагальнювати, порівнювати, висловлювати власну думку.

Тип уроку: узагальнення та систематизації знань.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Урок проходить у вигляді змагання між двома командами.

II. Узагальнення та систематизація знань

1 етап

Дві команди отримують картки з завданнями.

Заповнити таблицю про природно-географічні особливості Італії та Греції, вписавши цифри у відповідні колонки таблиці.

Італія	Греція

- *1-а команда.* 1) Альпійські гори; 2) Балканський півострів; 3) річка Тибр; 4) Етрурія; 5) гора Олімп; 6) Аттика.
- *2-а команда.* 1) Апеннінські гори; 2) Лаконіка; 3) Апеннінський півострів; 4) острів Крит; 5) річка По; 6) острів Сицилія.

2 етап. «Вислови крізь віка»

Команди повинні визначити, хто, коли, за яких умов виголосив нажченаведені висловлювання.

1-а команда

1. «Прийшов, побачив, переміг!»
2. «Царів обирати більше не будемо, встановимо республіку».

2-а команда

1. «Карфаген має бути зруйнованим, і він буде зруйнованим».
2. «Жереб кинуто!»

3 етап. «Наведіть лад»

Команди повинні привести у відповідність імена богів і сферу їх діяльності.

1-а команда

1) Юпітер	А) Богиня Місяця і полювання
2) Юнона	Б) Бог грому і блискавки
3) Меркурій	В) Бог вогню і ковальства
4) Діана	Г) Богиня шлюбу і родючості
5) Плутон	Д) Бог торгівлі
6) Вулкан	Е) Бог підземного царства

Відповідь: 1 Б; 2 Г; 3 Д; 4 А; 5 Е; 6 В.

ТЕМАТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЗА ТЕМАМИ «ДАВНІЙ РИМ У VIII–I СТ. ДО Н. Е.» ТА «ПАДІННЯ РЕСПУБЛІКИ ТА РАННЯ РИМСЬКА ІМПЕРІЯ»

Мета: закріпити знання з історії Давнього Риму, вміння користуватися історичною картою; вдосконалити навички роботи в групі, вміння користуватися додатковою літературою, історичними джерелами, вміння працювати з текстом, виділяти головне, розвивати комунікативні зв'язки, вчитися самооцінки та оцінювати товаришів по групі.

Тип уроку: узагальнення.

Вид уроку: урок-проект.

Обладнання: історичний атлас, робочі зошити, підручники, додаткова література з даної теми.

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація знань

II. Пояснення змісту проектного методу роботи

Алгоритм роботи в групі:

- вибір капітана;
- вибір завдання;
- розподіл обов'язків;
- пошук матеріалу;
- фіксація у зошити;
- узагальнення.

Алгоритм характеристики держави.

Політика		Соціальні відносини	Економіка
Зовнішня	Внутрішня	Шари суспільства	Розвиток землеробства і скотарства
Війни	Державний устрій	Боротьба між верствами суспільства	
Захоплення територій		Повстання	
Культура			

III. Виконання завдань

1-а група. Зовнішня політика

- Війни Риму із сусідніми племенами та галлами;
- римське військо: склад, побудова у битві, озброєння, стратегія і дисципліна;
- пунічні війни (причини, основні битви, полководці, наслідки);
- встановлення панування Риму в Середземномор'ї.

2-а група. Внутрішня політика

- Державний устрій Римської республіки;
- сенат;
- народні трибуни, «вето»;
- консули;
- ухвалення законів у Римі.

3-я група. Соціальні відносини

- Боротьба патрициїв та плебеїв;
- початок цивільних розбратів (брати Гракхи);
- рабство в Римі (гладіатори, повстання Спартака).

4-а група. Культура

- а) Батьківська мораль;
- б) римська релігія;
- в) література;
- г) скульптура та архітектура.

Оцінювання та самооцінювання роботи в групах*

Прізвище, ім'я __ .

Оцініть себе за кожним із визначених напрямів від 0 до 2 балів.

1. Ви брали активну участь у роботі групи.
2. Ви вносили вдалі пропозиції, які врахувала група.
3. Ви дали підтримку іншим членам групи, заохочували їх до роботи.
4. Ви висунули цілком нову ідею, що сподобалась іншим.
5. Ви вдало узагальнювали думки інших і просували роботу групи вперед.
6. Ви доповідали класу про результати групової роботи.

Оцінювання учнів учителем

Оцінка за кожним показником може виставлятися за 12-бальною системою.

Діяльність учня	Ім'я учня			
Допомагає визначати питання для обговорення				
Ретельно працює над питанням				
Є цікавим та уважним слухачем				
Порівнює ідеї, що викладаються, зі своїми власними				
Обмірковує інформацію, що надається іншими учнями				
Узагальнює ідеї, коли це необхідно				
Доходив висновків, що призводять до нового розуміння				
Загальна оцінка				

IV. Домашнє завдання

Підготувати комп'ютерну презентацію своєї теми групи.

* Наводиться за книгою: *Пометун О., Піроженко Л.* Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науково-методичний посібник. — К.: А.С.К., 2006. — С. 133–134.

ТЕМА 10. ПІЗНЯ РИМСЬКА ІМПЕРІЯ

УРОК 59

ТЕМА. РИМСЬКА ІМПЕРІЯ У ІІІ СТ. Н. Е.

Мета: сформуванати уявлення про життя Римської імперії в ІІІ ст. н. е.; розкрити причини кризових явищ у Римській імперії та вторгнення варварів; розповісти про особливості періоду правління «сенатських» та «солдатських» імператорів; розвивати вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та навички критичного мислення.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал.

Поняття: «криза», «колони», «солдатські» та «сенатські» імператори», «варвари».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Вивчення нового матеріалу

Розповідь учителя про причини кризових явищ у житті Римської імперії.

Працюємо з поняттям

Записати в зошити визначення поняття «економічна криза», «раб з хатиною», «колон», «пікулій».

Сюжетна розповідь

Уявіть собі власника великого маєтку в Італії. Він розповідає своєму другові, що приїхав до нього здалеку: «Ти бачиш, що в моєму маєтку на різних роботах зайнято багато рабів. Всі вони люди погані, ні на що не здатні».

— За що ж ти гніваєшся на них? — питає його друг.

— Розсуди сам, — відповідає володар маєтку. — Вони ж ліниві, волів та іншу худобу випасають погано, так-сяк обробляють виноградники. Простежити за усіма важко: не встигли наглядати відвернутися, а вони вже кидають роботу. Знаряддя праці вони не беруть, до того ж всі вони злодії: так і намагаються вкрасти то виноград, то оливки, то зерно!

А днями я ненадовго поїхав, так послухай тільки, що вони вигадали. Канаву за городами прикрили хмизом, підвели до неї найкращого бика, той оступився, впав і зламав собі ногу. Коли я повернувся, наказав побити винних палками. Я б їх побив до смерті, — понизивши голос, зізнався господар, — та боюсь, що вони повстануть. У маєтку рабів декілька сотень. А охорона маленька.

Запитання

1. Чим був незадоволений господар маєтку?
2. Як він пояснював таку поведінку рабів?
3. Чому саме таким було ставлення рабів до праці?
4. Чим загрожувала господарю велика кількість рабів у маєтку?

Розповідь учителя про занепад господарства, заснованого на використанні рабської праці, й поширення оренди.

Рольова гра

Ось багатій пропонує вільному бідняку:

— Хочеш отримати на деякий час ділянку землі?

— А на яких умовах?

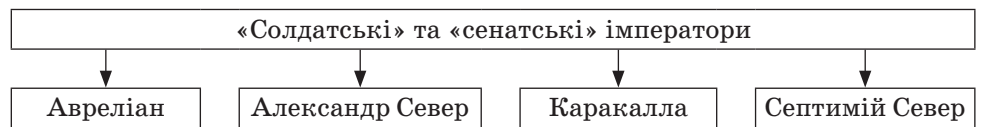
— Збереш врожай: дві третини собі, одну третину за користування землею віддаси мені.

— Згоден, але у мене нема нічого, крім рук.

— Знаю. Візьмеш у мене у борг гроші, купиш пару волів, плуг, зерно на насіння, робочий інвентар. Розбагатієш — віддаси.

Працюємо з підручником

Прочитати текст підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 245; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 255).

Працюємо з поняттями

«Сенатські» імператори — імператори, яких проголошував сенат.

«Солдатські» імператори — імператори, поставлені при владі своїми легіонами.

Розповідь учителя про послаблення військової могутності Римської імперії та посилення нападів завойовників.

III. Закріплення вивченого матеріалу

1. Назвіть причини економічної кризи II–III ст. н. е.
2. Хто такі колоні? Чим вони відрізняються від «рабів з хатинками»?
3. Що таке правління «солдатських» імператорів?
4. Кого римляни називали «варварами»? Чому варвари нападали на Рим?

Вправа «Мікрофон»

Учні по черзі висловлюють власну думку щодо причин вторгнення варварських племен на територію Римської імперії.

IV. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 47; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 51, С. 254–255).

ТЕМА. ПІЗНЯ РИМСЬКА ІМПЕРІЯ IV–V СТ. Н. Е.

Мета: познайомити учнів з особливостями політичного та економічного життя Римської імперії в IV–V ст. н. е.; розкрити суть реформ імператорів Діоклетіана та Константина; встановити причинно-наслідкові зв'язки; висловлювати власну думку; розвивати вміння критично мислити.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006).

Поняття: «домінант», «тетрархія», Західна та Східна Римські імперії, Константинополь, «вестготи».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Вивчення нового матеріалу

Працюємо з таблицею

Прочитати текст підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 246–247; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 255–256) і заповнити текстову таблицю.

- 1-а група заповнює таблицю «Реформи Діоклетіана».
- 2-а група — «Реформи Константина».

Реформи Діоклетіана	
Назва реформи	Суть та значення
1. Адміністративна	У 293 р. поділив верховну владу між чотирма правителями — тетрархами. Кожний тетрарх мав свою власну столицю, управляв своїми провінціями. Поділив імперію на 12 областей, керованих окремими управителями
2. Фінансова	Упорядкував фінансові справи, знизив ціни
3. Військова	Посилив боєздатність армії
4. Політична	Встановив домінат — форму державного управління на основі безмежної влади правителя
5. Податкова	Провів перепис населення, облік усіх орних земель, садів, виноградників, пасовиськ, щоб ніхто не міг ухилитися від сплати податків

Реформи Константина	
Назва реформи	Суть та значення
1. Фінансова	Випустив нову золоту монету — «солід». Фінансова система держави значно поліпшилася, що сприяло поживленню торгівлі, зміцненню економіки
2. Адміністративна	Переніс столицю держави на схід, у м. Візантій, що розташоване на європейському березі Боспора Фракійського, на перехресті торгових шляхів. Пізніше Візантій було перейменовано на Константинополь на честь Константина
3. Релігійна	Християнство стало державною релігією у 313 р.

Групи захищають свої роботи. Крім заповненої таблиці, вони можуть коротко розказати про імператора як особистість. В результаті роботи в групах в учнів у зошитах повинні бути дві таблиці з описом реформ імператорів.

Працюємо з таблицею

У ході розповіді учителя учні заповнюють таблицю «Розподіл Римської імперії на Західну і Східну».

Питання для порівняння	Римська імперія	
	Західна	Східна
Столиця	Рим	Константинополь
Територія	Італія, Галлія, Іспанія, територія колишнього Карфагену	Греція, Фракія, Мала Азія, провінції Близького Сходу, Єгипет
Дата падіння	476 р.	1453 р.

Поставте свої запитання до інформації в таблиці.

III. Закріплення вивченого матеріалу

1. Чому правління Діоклетіана і Константина називають домінантом?
2. У чому схожість і відмінність правління цих двох імператорів?
3. Чому виникла потреба поділу імперії на дві частини? Коли і як стався цей поділ?

IV. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 48; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 51, С. 255–257).

ТЕМА. ХРИСТИЯНСЬКА ЦЕРКВА

Мета: сформувати уявлення про християнську церкву як релігійну організацію; розкрити причини перетворення християнства на державну релігію Римської імперії; простежити зв'язок між світською і духовною владою; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, критично мислити, висловлювати власну думку, толерантно ставитися до представників інших релігій.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006).

Поняття: «диякон», «єпископ», «єресь», «аріанство», «Вселенський Собор», Нікея, «християнська церква».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

Проблемне запитання

- Чому християнство стало державною релігією?

II. Вивчення нового матеріалу

Метод «Мікрофон»

- Що ми знаємо про становище перших християн у Римській імперії?

Учитель. У III ст. у складі християнської общини перебувала значна кількість римських багатіїв і провінційної знаті. Для управління общиною обирали пресвітерів. У II ст. посада помічника управителя називалася *диякон*. До їхніх обов'язків входило управління віруючими та майном общини.

Керівників общин, що склались у містах, називали *єпископами*, а в столицях і великих містах — *архієпископами*. Архієпископ Рима отримав особливий титул — папа. Він став на чолі всієї християнської церкви, яка перетворилась на велику й могутню релігійну організацію, помітно впливаючи на державні справи Римської імперії, а з IV ст. дістала підтримку імператорської влади.

Учні слухають учителя і записують у зошити визначення понять: «диякон», «єпископ», «архієпископ».

Розповідь учителя про зміни у соціальному складі християн, що призвело до перетворення християнської віри на релігію всього суспільства.

Учитель. У 313 р. імператор Костянтин зробив християнство державною релігією.

Християнська релігія вчить: «Церква повинна піклуватися не про те, щоб зробити рабів вільними, але про те, щоб зробити їх добрими», «Раби, у всьому підкорюйтесь господарям вашим, бійтеся Бога», «Всяка душа нехай буде покійна владі, оскільки влада — від Бога». Як у цих словах відбилась ставлення християнства до рабства? Чи можна з цих слів зрозуміти причини перетворення християнської релігії з релігії пригноблених у релігію пануючих?

Працюємо з підручником

Прочитати текст підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 249 (2–4 абзаци)) і визначити:

1. Що означають терміни «канон» і «секта»?
2. Чому виникають секти?
3. Найбільш впливові секти того часу.
4. Яким чином християнська церква боролася з сектами?

Учитель. Як державна релігія величезної Римської імперії, християнство невтомно поширювало свій вплив не тільки на її території, а й за її межами. У 325 р. у місті Нікеї (Мала Азія) відбувся Перший Вселенський Собор. На ньому зібралися керівники церковних організацій усіх країн імперії. Собор рішуче засудив аріанство та заборонив цю секту. У 381 р. пройшов Другий, у 431 р. — Третій, а у 449 р. — Четвертий Вселенські Собори.

Після перетворення християнства на державну релігію декілька десятків років вона співіснувала на території імперії зі старою, язичницькою релігією. Християнські та язичницькі храми стояли поряд, прихильники двох різних релігій виконували кожен свої обряди.

Але цього християнству було вже замало — апологети панівної релігії почали переслідувати язичників. На вимогу керівників церкви імператор Феодосій у 392 р. заборонив язичницьку релігію і наказав закрити їхні храми. Гонінь і переслідувань тепер зазнали ті, хто вшановував старих римських богів — Юпітера, Марса, Юнону, Венеру, Нептуна. Християни почали знищувати наукові і мистецькі твори. Церква заборонила зображувати голі тіла, стверджуючи, що головне в людині не тіло, а душа. Тому християни нищили античні статуї, руйнували язичницькі храми, палили книжки, бо там не було жодної згадки про Христа. Позбувшись суперників, християнська релігія почала стрімко розвиватися та поширюватися.

III. Закріплення вивченого матеріалу

1. Коли й чому імператорська влада перетворила християнство на державну релігію?
2. Хто такі язичники? Яким богам вони поклонялися?
3. Назвіть дату, до якої язичництво і християнство мирно співіснували?
4. Яку роль відігравало християнство в тогочасному суспільстві?
5. У чому полягала причина стрімкого поширення християнства?

IV. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 51; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 50, С. 250–252).

ТЕМА. ПАДІННЯ ЗАХІДНОЇ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Мета: виробляти в учнів уявлення про Велике переселення народів, розкрити причини загибелі Західної Римської імперії; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, критично мислити, висловлювати власну точку зору; виховувати повагу до культури інших народів.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: «гуни», «германці», «франки», «вандали», «Велике переселення народів», «варварські» королівства, «вандалізм».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Пригадайте, яке політичне становище склалося в Римській імперії у IV ст. н. е.
2. Кого і чому римляни називали варварами? Який зміст ми вкладаємо у це поняття тепер?
3. Які відносини склалися між Римом та варварськими племенами?

III. Вивчення нового матеріалу

Учитель розповідає про розподіл Римської імперії на Східну та Західну, користуючись картою.

Працюємо з підручником

Прочитати текст підручника про варварські племена, що проживали на кордонах Римської імперії та в її межах, і записати їх назви до зошита.

Евристична бесіда

1. Яку роль щодо варварських племен відігравала Римська імперія на початку нової ери?
2. Поясніть, чому у III ст. н.е. кордони Римської імперії більше не стримували наступу варварських племен.

Працюємо з картою

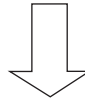
1. Знайдіть місце битви між повсталими вестготами і римлянами у 378 р.
2. Назвіть дату захоплення Рима вестготами на чолі з Аларіхом.
3. Знайдіть на карті місце, де сталася Каталаунська битва.
  - а) Хто брав участь у цій битві?
  - б) Хто здобув перемогу?

Працюємо зі схемою

Учитель розповідає про Велике переселення народів, учні складають схему.

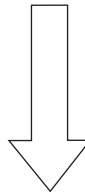
Центральна та Середня Азія
II–IV ст. н. е.

Г
У
Н
И

Причорноморські та Приазовські степи

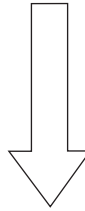
С
а
р
м
а
т
и

О
с
т
г
о
т
и

Подунав'я

В
е
с
т
г
о
т
и

Землі Римської імперії

Працюємо з таблицею

Прочитати текст підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 253; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 258–259) і скласти таблицю «Утворення варварських королівств на території Римської імперії».

Назва	Хто заснував	Час заснування	Географічне розташування
Королівство вестготів	готи	418 р.	Аквітанія
Королівство вандалів	вандали	429 р.	Африка
Королівство бургундів	галли	443 р.	Південний схід Галлії
Королівство остготів	остготи	493 р.	Італійська держава

«Мозковий штурм»

Пригадайте, що сталося в Давній Греції після нашествия дорійців. Порівняйте ці процеси з процесом нашествия варварських племен і падінням Західної Римської імперії.

IV. Закріплення вивченого матеріалу

1. Назвіть відомі вам варварські племена.
2. Поясніть суть процесу Великого переселення народів. Які племена були його найбільш активними учасниками?
3. Що таке варварські королівства? Які варварські держави і коли саме були утворені на території Римської імперії?
4. Чому відбувся розкол Римської імперії?
5. Назвіть дати захоплення Риму варварськими племенами.
6. Які наслідки мало падіння Західної Римської імперії?

V. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 50; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 52).

УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАТЬ ЗА ТЕМОЮ «ПІЗНЯ РИМСЬКА ІМПЕРІЯ»

Мета: Узагальнити та систематизувати знання учнів з теми.

Тип уроку: узагальнення та систематизації знань.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Узагальнення та систематизація знань**

У ч и т е л ь. Історія Давнього Риму стала перехідною епохою світового розвитку. Падіння Західної Римської імперії — це рубіжна подія, яка завершує історію стародавнього світу та розпочинає відлік наступного періоду — Середньовіччя. Це також завершення розвитку античної греко-римської цивілізації, досягнення якої є еталоном і для наших сучасників.

Римська імперія об'єднала під своєю владою величезний простір та безліч народів. Назва «Рим» викликала жах у сучасників. Проте будь-яка імперія, навіть найбільша і наймогутніша, не може існувати вічно — це історично доведено. Давайте пригадаємо події останнього періоду історії Давнього Риму — пізньої імперії, які привели до її поділу й занепаду.

Запитання

Учитель ставить запитання, за правильну відповідь на які учні отримують певну кількість балів. У кінці уроку підбиваються підсумки, учитель виставляє оцінки найбільш активним учням.

1. Чому рабовласницькі господарства III–IV ст. вже втратили колишню ефективність?
2. Що таке криза?
3. Як римська влада намагалася вийти з кризи?
4. Кого називали колонами?
5. У чому різниця між колонами і рабами?
6. Чому імператори III–IV ст. отримали назву «солдатських» та «сенатських» імператорів?
7. Що ви знаєте про діяльність Луція Септимія Севера?
8. Кого римляни називали варварами?
9. Як жителі Римської імперії намагалися захищатися від навали варварів?
10. Хто такий Діоклетіан?
11. Чому наприкінці III ст. н. е. в Римській імперії знову виникає потреба в сильній владі?
12. Як і чому називалася нова форма влади, створена Діоклетіаном?
13. На які частини було поділено Римську імперію в період правління Діоклетіана?
14. Хто управляв цими частинами імперії? Які титули вони мали?
15. Які міста стали резиденціями правителів східної і західної частин Римської імперії за часів правління Діоклетіана?
16. Назвіть наслідки реформ Діоклетіана.
17. Назвіть роки правління Константина I Великого.

18. Розкажіть про обставини приходу до влади Константина.
19. У чому полягала суть грошової реформи Константина?
20. Що таке префектура?
21. Яке місто стало новою столицею імперії за Константина?
22. Яка подія сталася у 395 р.?
23. Яке місто після розподілу держави стало столицею Західної Римської імперії?
24. Яку книгу називають Біблією?
25. Чому, на вашу думку, в III ст. н.е. християнство стає найбільш поширеною релігією в Римській імперії?
26. Хто такий єпископ?
27. Як ви гадаєте, чому Константин вирішив підтримати християн?
28. Що таке Вселенський Собор?
29. В яких містах відбулися перші собори?
30. Які рішення були прийняті на соборі в місті Нікеї?
31. Які архієпископи отримали звання патріархів та пап?
32. Що ви знаєте про Атіллу?
33. Хто такі гунни?
34. Що називають Великим переселенням народів?
35. На якій території була утворена держава гуннів?
36. Яку битву і чому називають «битвою народів»?
37. Як склалася доля племені гуннів після смерті Атилли?
38. Які держави історики називають «варварськими королівствами»?
39. Назвіть варварські королівства, утворені на території Римської імперії.
40. Коли і з чієї вини вперше впав Рим?
41. Яке значення має поняття «вандалізм»?
42. Розкажіть про захоплення Рима вандалами.
43. Хто став останнім імператором Західної Римської імперії?
44. Як було усунуто від влади Ромула Августула?
45. Назвіть рік остаточного падіння Західної Римської імперії.

Учитель. Західна Римська імперія впала під натиском варварських племен. Було зруйноване «Вічне місто», засноване ще в 753 р. до н. е., яке народи стародавнього світу вважали всемогутнім і непереможним.

«Варвари» поглинулися з римської культури. Але навіть вони не змогли знищити всі здобутки високорозвиненої античної цивілізації. Сучасні люди користуються багатьма її здобутками: латиною (основа багатьох європейських мов), алфавітом та латинськими назвами (ліки тощо), архітектурними винаходами (бетон, арка, акведук), системою римського права, що стала основою законодавства європейських держав.

Отже, саме римська цивілізація створила основний фундамент, на якому зародилася сучасна європейська цивілізація. Культура всіх сучасних європейських народів є у своїй основі греко-римською.

III. Підбиття підсумків уроку

IV. Домашнє завдання

Повторити основні положення теми.

ТЕМА 11. ДАВНІ СЛОВ'ЯНИ ТА ЇХ СУСІДИ

УРОК 64

ТЕМА. СЛОВ'ЯНИ НАПЕРЕДОДНІ ВЕЛИКОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ НАРОДІВ

Мета: дати уявлення учням про життя слов'ян напередодні Великого переселення народів; познайомитися із суспільним і господарським життям слов'янських племен; показувати на карті територію розселення венедів, склавинів та антів; розвивати вміння критично мислити та висловлювати власну думку.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: «давні слов'яни», «зарубинецька культура», «венеди», «віче», «князь», «вирубна та орна системи землеробства», «язичництво».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

Метод «Мікрофон»

Учні по черзі пригадують все, що їм відомо про слов'ян з курсу «Вступ до історії України», художньої літератури, фільмів, казок. Вчитель записує думки учнів на дошці в колонку під назвою «Вже знаємо».

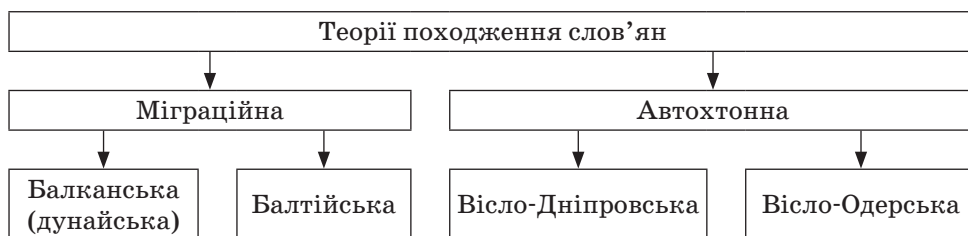
III. Вивчення нового матеріалу

Учитель характеризує історичні джерела, показуючи територію розселення слов'янських племен. Учні складають схему «Теорії походження слов'ян».

Працюємо з поняттями

Автохтонний — той, що виник чи зародився на місці сучасного проживання певного народу.

Міграція — переселення, переміщення.

Робота з історичними джерелами

Учні мають ознайомитися з історичними джерелами і скласти таблицю «Господарське життя слов'ян», доповнюючи її матеріалом з розповіді учителя.

Маврикій «Стратегікон»

У них велика кількість різноманітної худоби і плодів земних, що лежать у купах, особливо проса і пшениці.

Вони селяться у лісах, біля важкодоступних рік, боліт та озер, влаштовуючи у своїх житлах багато виходів... Необхідні для них речі вони заривають у схронах, нічим зайвим відкрито не володіють і ведуть життя бродяче.

Ібн-Руст (арабський автор)

...Це народ, котрий пасе свиней, а більша частина його посівів — із проса.

Прокопій Кесарійський. «Історія воєн».

А живуть вони в убогих хатинах, розташовуючись далеко один від одного... Саме тому вони займають надзвичайно обширні землі.

А племена ці, слов'яни та анти, не управляються однією людиною, а здавна живуть у народоправстві. Й від того у них вигідні й невигідні справи завжди ведуться спільно...

Господарське життя слов'ян

1. Землеробство
  - перелогове;
  - підсічне.
2. Скотарство
  - домашнє
3. Промисли
  - збиральництво;
  - мисливство;
  - рибальство;
  - бортництво (лісове бджільництво).
4. Ремесло
  - металообробка;
  - гончарство;
  - прядіння, ткацтво;
  - каменярство;
  - деревообробка.
5. Торгівля (натуральний обмін)
  - внутрішня;
  - зовнішня.

Працюємо з підручником

Учні знайомляться з текстом підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 262–263; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, С. 272–273) і виписують імена давньослов'янських богів та природні сили, що вони уособлювали.

IV. Закріплення вивченого матеріалу

1. Хто зі стародавніх істориків наводить інформацію про слов'ян?
2. Назвіть ранні слов'янські культури, які відкрили археологи на теренах України.
3. Які гіпотези висувують історики щодо прабатьківщини слов'ян?
4. Охарактеризуйте основні заняття ранніх слов'ян.
5. Назвіть давньослов'янських богів та сили природи, які вони уособлювали.

V. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 51; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 53).

ТЕМА. СУСІДИ ДАВНІХ СЛОВ'ЯН

Мета: дати уявлення про римський період Північного Причорномор'я, Боспорського царства, пізніх скіфів, сарматів, готів та гунів; розкрити причини активних міграційних рухів на території Північного Причорномор'я.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), атлас «Історія стародавнього світу. 6 клас».

Поняття: Боспорське царство, «сармати», «готи», «гуни», «авари».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку.

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Розподіліть наведені твердження по відповідних колонках таблиці.

Зернові культури	Городні культури	Свійські тварини	Ремесла	Купували	Продавали

- а) Велика й дрібна рогата худоба, вівці, свині.
 б) Горох, ріпа, редька, цибуля й часник.
 в) Ливарна справа й ковальство.
 г) Посуд, вироби зі скла, бронзи, срібла й золота, вина, олія.
 д) Просо, ячмінь, пшениця, жито, овес, льон, конопля.
 е) Хутро, мед, віск, шкури, зерно.

2. Назвіть слов'янських богів, зазначаючи сфери їхнього впливу.

III. Вивчення нового матеріалу

Проблемне запитання

- Чому в Північному Причорномор'ї такою активною була міграція племен?

Розповідь вчителя супроводжується показом по карті.

Учитель. У I ст. до н. е. Рим переміг Понтійське царство на чолі з Мітрідатом VI. Римський період в історії Північного Причорномор'я тривав він з середини 1 ст. до н. е. до 70-х років V ст. н. е. Держави Північного Причорномор'я стали для Римської імперії своєрідним бар'єром перед натиском кочових племен. У цей період спостерігається певне економічне піднесення Херсонесу, Пантікапею, а Тіра, Ольвія, Херсонес входять до складу римської провінції — Нижньої Мезії.

Працюємо з підручником

Поділити клас на три групи. Групи опрацює матеріал підручника і складають міні-розповідь з 8–10 речень.

- *1-а група.* Римський період грецьких міст-держав Північного Причорномор'я (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 265–266; Шалагінова О., Шалагінов Б., Історія стародавнього світу, С. 275).
- *2-а група.* Пізні скіфи на Дніпрі та в Криму (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 266; Шалагінова О., Шалагінов Б., Історія стародавнього світу, С. 274–275).
- *3-я група.* Сармати (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, С. 267; Шалагінова О., Шалагінов Б., Історія стародавнього світу, С. 276).

Після того як учні презентують роботу в групах, вони можуть поставити одне одному запитання. Далі відбувається бесіда за запитаннями вчителя, на які відповідає весь клас.

1. Поясніть інтерес Риму до Північного Причорномор'я.
  2. Визначте позитивні та негативні риси у відносинах давньослов'янських племен з Римом. Чи могли ці відносини змінитися і чому? Відповідь обґрунтуйте.
  3. Що спричинило загибель Скіфської держави?
  4. Де збереглися сучасні нащадки скіфів та сарматів?
  5. Чим сармати відрізнялися від скіфів?
  6. У чому полягали переваги сарматського війська?
- Повернутися до проблемного питання початку уроку.

IV. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 52; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 54, § 55, С. 277–279 (вибірково)).

ТЕМА. СЛОВ'ЯНИ ПІД ЧАС ВЕЛИКОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ НАРОДІВ

Мета: сформувати уявлення про слов'ян під час Великого переселення народів; розкрити причини поділу слов'ян на північних, західних та східних; дати характеристику слов'янським племенам; розвивати вміння порівнювати історичну інформацію, формулювати та висловлювати власну думку.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань та вмінь.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу, 6 клас».

Поняття: «анти», «склавини», «авари», «північні, західні, східні слов'яни».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Оголошення теми та мети уроку.

II. Актуалізація опорних знань

1. Дайте визначення поняття «Велике переселення народів». У чому його суть?
2. Які народи взяли в цьому участь?
3. На яких територіях проживали слов'яни на початку нашої ери?

III. Вивчення нового матеріалу

Проблемне запитання

- Чому слов'яни почали об'єднуватися?

Можна одразу заслухати прогнози учнів з цього питання й записати їх на дошці.

Розповідь вчителя про вторгнення готів і боротьбу з ними антів та гунів супроводжується показом по карті.

Працюємо з історичним джерелом

Ознайомитися з уривками історичних творів візантійських істориків і дати відповіді на запитання.

Прокопій Кесарійський. «Історія воєн»

«Близько 547 р. н. е. військо склавинів, перейшовши р. Істр, почало творити жахливе зло... Вбиваючи і забираючи в рабство всіх дорослих людей... і грабуючи майно..., вдалося їм оволодіти і багатьма фортецями, які раніше вважалися надійними, причому жодна не виявила опору; вони ризикали у пошуках здобичі всюди, де хотіли».

Прокопій Кесарійський. «Таємна історія»

«Гуни, й анти, і склавини здійснювали набіги майже щороку з того часу, коли Юстиніан (імператор Візантії) прийняв владу над ромеями, і творили жахливе зло тамтешнім людям. При кожному вторгненні виявлялося більш ніж по 200 тис. загублених і забраних у рабство ромеїв, тому скіфська пустеля стала справді в цій землі».

Іоанн Ефеський. «Церковна історія»

«На третьому році по смерті Юстиніана... рушив проклятий народ слов'ян, який пройшов всю Елладу, і по країні Фессалоніці, і по фракійських провінціях. Здобув багато міст і фортець, спалив, пограбував

і підкорив країну, сів на ній владно і без страху, як у своїй власній, і впродовж чотирьох років... вся країна була залишена напризволяще слов'янам...»

Іоанн Ефеський. «Церковна історія»

«Вони спустошують, палять і грабують країну навіть до зовнішніх стін, так що захопили і всі імператорські табуни, багато тисяч голів худоби й інше... От тепер... вони живуть, сидять і грабують в римських провінціях без турбот і страху, вбиваючи і спалюючи; вони стали багатими, мають золото і срібло, табуни коней і багато зброї. Вони навчилися вести війну краще, ніж римляни...»

1. Якими постають слов'яни за описом візантійських істориків?
2. Порівнюючи різних авторів, чи зустрічаються відмінності в характеристиках слов'янських племен?
3. З якою метою здійснювали свої походи слов'яни на Візантію?

IV. Повторення вивченого матеріалу

1. Покажіть на карті та назвіть межі прабатьківщини слов'ян.
2. Які ви знаєте групи слов'ян?

V. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника (Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу, § 53; Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу, § 55, С. 279–281).

УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАНЬ ЗА ТЕМОЮ «ДАВНІ СЛОВ'ЯНИ ТА ЇХ СУСІДИ»

Мета: закріпити та систематизувати знання учнів з теми.

Тип уроку: узагальнення та систематизації знань.

Обладнання: Голованов С., Костирко С. Історія стародавнього світу (К., 2006), Шалагінова О., Шалагінов Б. Історія стародавнього світу (К., 2006), роздавальний матеріал, атлас «Історія стародавнього світу, 6 клас».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності

Назва теми записана на дошці. Учитель пропонує назвати питання, які були розглянуті в ході вивчення теми.

III. Узагальнення та систематизація знань

Завдання

- Покажіть на карті, яку територію займали стародавні слов'яни до Великого переселення народів.
- Знайдіть і виправте помилки в даній таблиці, що стосується писемних джерел про слов'ян.

Арабські	Римські	Візантійські	Арабські	Київської Русі
Йордан «Історія готів»; Птолемей «Географія»	Пліній Старший «Природничча історія»; Тацит «Германія»	Прокопій Кесарійський «Історія воєн»; Менандр Протектор «Історія»	Ібн-Руста; Ібрагім Ібн-Якуба	Нестор «Повість минулих літ»; Іларіон «Слово про закон і благодать»

- Про які народи або події йдеться в даних історичних джерелах?
- Які висновки можна зробити за матеріалами даних історичних джерел?

Працюємо з історичними джерелами

Прочитайте уривки з джерел і, даючи відповіді на запитання, складіть невеличку розповідь від імені представників сусідніх народів про слов'ян.

Маврикій «Стратегікон»

«У них велика кількість різноманітної худоби і плодів земних, що лежать у купах, особливо проса і пшениці. Вони селяться у лісах, біля важкодоступних річок, боліт та озер, влаштовуючи у своїх житлах багато виходів... Необхідні для них речі вони заривають у схронах, нічим зайвим відкрито не володіють і ведуть кочове життя».

Ібн-Руст (арабський автор)

«...Це народ, котрий пасе свиней, а більша частина його посівів — із проса».

**ТЕМАТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЗА ТЕМАМИ
«ПІЗНЯ РИМСЬКА ІМПЕРІЯ» ТА «ДАВНІ СЛОВ'ЯНИ ТА ЇХ СУСІДИ»**

Мета: перевірити та оцінити рівень засвоєння учнями тем «Пізня Римська імперія» та «Давні слов'яни та їх сусіди».

Тип уроку: урок контролю та перевірки знань (письмова контрольна робота).

ПЕРШИЙ ВАРІАНТ

I. Організаційна частина уроку

II. Виконання завдань

Учні виконують один з варіантів завдань.

Варіант I

1. Дайте визначення понять: «колони», «солдатські імператори», «Велике переселення народів».
2. Опишіть діяльність Діоклетіана.
3. Вставте пропущені слова.
Римська імперія __ року була поділена на __ і __ імперії. У III ст. до н. е. скіфів у причорноморських степах заступили __. Найбільш відомим гунським вождем був __. Богом сонця у слов'ян був __.
4. Назвіть дати зазначених подій:
  - а) захоплення готами Рима;
  - б) падіння Західної Римської імперії.
5. Назвіть римські писемні джерела, де міститься інформація про слов'ян.
6. Назвіть дві основні теорії походження слов'ян.
7. Які археологічні культури були першими археологічними культурами слов'ян?

Варіант II

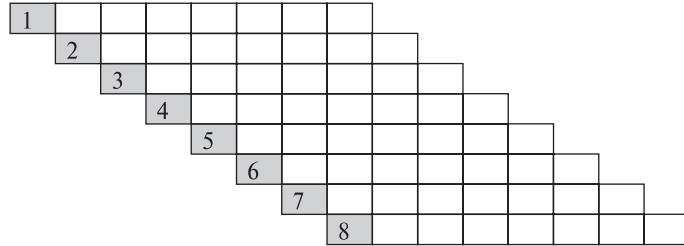
1. Дайте визначення понять: «варвари», «сенатські імператори», «вандалізм».
2. Опишіть діяльність Константина.
3. Вставте пропущені слова.
Константинополь став столицею __ імперії. Рим став столицею __ імперії, що перестала існувати __ року. У IV ст. н. е. готів у причорноморських степах заступили __. Перший Вселенський собор був скликаний у місті __. Богом грому і блискавки у слов'ян був __.
4. Назвіть дати зазначених подій:
  - а) захоплення вандалами Рима;
  - б) християнство стало державною релігією в Римській імперії.
5. Назвіть писемні джерела Київської Русі, де міститься інформація про слов'ян.
6. Назвіть основні заняття слов'ян.
7. Які назви давніх слов'ян зустрічаються в тогочасних історичних джерелах?

ДРУГИЙ ВАРІАНТ

I. Організаційна частина уроку

II. Виконання завдань

Учні отримують кросворд, правильно розв'язавши який, у виділених клітинках вони прочитають назву найдавнішого періоду в історії людства.

1. Територія України, де містилися грецькі міста-держави, — __
Причорномор'я. (*Північне*)
2. Укріплена частина давньогрецького міста. (*Акрополь*)
3. Велике природне випробування, що випало на долю первісних людей. (*Льодовик*)
4. Фігурки оленя, лося, голови коня, барана — це основні __ звірного стилю. (*Елементи*)
5. До якого типу споруд належать стіни, вали, рови? (*Оборонні*)
6. Один зі «світів», що існував на території України за доби бронзи. (*Лісостеп*)
7. Геродот, Прокопій Кесарійський, Тацит, Пліній Старший — це стародавні __. (*Історики*)
8. Назва села на Київщині, від якого походить назва культури IV–III тис. до н. е. (*Трипілля*)
(*Палеоліт*)

**ТЕМА. УРОК ПОВТОРНОГО УЗАГАЛЬНЕННЯ
«ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ»**

Мета: шляхом проведення історичної вікторини перевірити рівень знань учнів з курсу історії стародавнього світу, визначити найкращих знавців давньої історії людства.

Тип уроку: узагальнююче повторення.

Вид уроку: історична вікторина «Знавці історії стародавнього світу».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Учитель знайомить учнів з правилами проведення історичної вікторини. Кожному учневі видається сигнальна картка, піднявши яку, він символізує, що готовий відповідати. Давши правильну відповідь на запитання, учень отримує фішку. В кінці уроку підсумовуються фішки. Той, хто набрав найбільшу кількість фішок, стає переможцем.

II. Узагальнення та повторення знань

Питання вікторини

1. Неоліт — середній кам'яний вік. Так чи ні?
2. Після неолітичної революції виділяють три види землеробства. Які?
3. Відгінне скотарство передбачало, щоб свійську худобу випасали на луках, переганяючи з місця на місце. Так чи ні?
4. З часом народи, що обрали для себе головним видом господарювання землеробство, залишаються постійно жити на певній місцевості. Вони стають (кочовими, осілими) народами?
5. Народи, які обрали для себе головним заняттям скотарство, стають (кочовими, осілими) народами?
6. Землеробство і скотарство — належать до (привласнювального, відтворювального) типу господарств?
7. Як називається перехід людства від привласнювального до відтворювального господарства?
8. Першим металом, який почала обробляти людина, була ___ ?
9. Енеоліт — це пізньокам'яний вік. Так чи ні?
10. Сукупність культурних, національних, релігійних, економічних особливостей країни чи кількох країн на певному історичному етапі — ___ .
11. Наука, що вивчає минуле людства через речові пам'ятки, які знаходять переважно під час розкопок, — ___ .
12. Наука, що вивчає традиції, звичаї, вірування, способи ведення господарства різних народів, — ___ .
13. Наука, яка вивчає різні системи лічби часу, — ___ .
14. Віра в надприродні сили та поклоніння їм — ___ .
15. Особливий, найбільш досконалий спосіб організації суспільства, який забезпечує панівне становище класу, що володарює над пригнобленими, — ___ .
16. Форма державного правління з необмеженою владою верховного володаря — ___ .
17. Віра в існування багатьох богів — ___ .
18. Віра у безсмертя душі та існування духів — ___ .

19. Свято на честь полководця-переможця в Давньому Римі — __ .
20. Ім'я грецького історика, що називав Єгипет даром Нілу, — __ .
21. Система рільництва, що заснована на штучному зрошенні, — __ .
22. Ім'я фараона, якому було збудовано найбільшу гробницю, — __ .
23. Назвіть відомих вам єгипетських фараонів.
24. Назвіть фараона, що провів релігійну реформу.
25. Назвіть відомих вам єгипетських богів.
26. Давньогрецька назва місцевості між річками Тигр та Євфрат — __ .
27. Правитель Вавилону, що уклав перший в історії збірник писаних законів, — __ .
27. Заморське поселення, засноване переселенцями з інших країн, — __ .
28. Столиця Ассирії — __ .
29. Споруда в Єгипті — одне із семи чудес світу — __ .
30. Назвіть винаходи народів Передньої Азії — __ .
31. Групи населення в Індії, що відрізняються професією та суспільним становищем, — __ .
32. Споруда, що збудована у Китаї за часів імперії Цінь, яку можна побачити з космосу, — __ .
33. Філософське вчення у Китаї, що проповідувало єднання з природою, — __ .
34. Назва народного повстання в Китаї, що почалося у 184 р. до н. е., — __ .
35. Острів, на якому знаходився центр Мінойської цивілізації, — __ .
36. Державний лад, що передбачає виборні органи влади та широке залучення громадян до управління державою, — __ .
37. Назва народних зборів в Афінах — __ .
38. Найбільш відомі твори Гомера — __ .
39. Демос — це __ .
40. Поясніть значення крилатого вислову «лаконічна мова».
41. «Золотою добою» називають в історії Греції період __ .
42. Олімпійські ігри були запроваджені __ р.
43. Цар Македонії з 359 р. до н. е. — __ .
44. Рік заснування Рима — __ .
45. Плебеї — це __ .
46. Патриції — це __ .
47. Поясніть крилатий вислів «Піррова перемога».
48. Армію карфагенян у Другій Пунічній війні очолював __ .
49. Повстання Спартака сталося __ р.
50. Народні збори у Римі називались __ .
51. Дрібні орендарі землі в Римській імперії, які обробляли землю за натуральну плату, — __ .
52. Імператор, який визнав християнство державною релігією Римської імперії, — __ .
53. Римську імперію було поділено на __ .
54. Константинополь став столицею Західної Римської імперії. Так чи ні?
55. «Вандалізм» — це __ .
56. Рік падіння Західної Римської імперії — __ р.
57. Ім'я останнього імператора Західної Римської імперії — __ .
58. Ім'я давньослов'янського бога сонця — __ .

III. Підбиття підсумків вікторини

Література

1. *Байєр Н. Б.* Вступ до історії стародавнього світу. 6 клас // Історія та правознавство. — 2007. — № 12.
2. *Бандровський О. Г., Власов В. С.* Історія стародавнього світу. Підручник для 6 класу середньої школи. — К.: Генеза, 2001.
3. *Бондаренко М. П.* Римська республіка в V — середині III ст. до н. е. 6 клас // Історія та правознавство. — 2007. — № 6.
4. *Борисова О. М.* Позакласний захід «Давній Рим». 6 клас // Історія та правознавство. — 2007. — № 15.
5. *Бунятян К. П., Зубар В. М., Селіцька С. І.* Історія стародавнього світу: Пробний підручник для 6 класу середніх загальноосвітніх шкіл. — К.: Либідь, 1997.
6. *Вітрук Л. В.* Місце і роль слов'ян у поєднанні східної та західної цивілізацій. 6 клас // Історія та правознавство. — 2008. — № 5.
7. *Варава І. П.* Суд Зевса. Повторно-узагальнюючий урок за темою: «Розквіт Давньої Греції». 6 клас // Історія та правознавство. — 2007. — № 3.
8. *Вишковський І. В.* Історія Стародавньої Греції. Панорамний урок. 6 клас // Історія та правознавство. — 2007. — № 36.
9. *Вишковський І. В.* Узагальнення з теми «Передня Азія». 6 клас // Історія та правознавство. — 2007. — № 29.
10. *Власенко О. В.* Мандрівка в математичний світ давніх цивілізацій. Позакласний захід // Історія та правознавство. — 2004. — № 3.
11. *Голованов С., Костирко С.* Історія стародавнього світу: Підручник для 6 класу. — К.: Грамота, 2006.
12. *Гончарова С. В.* Тематична атестація «Давній Схід» // Історія та правознавство. — 2007. — № 29.
13. *Горбачова Л. П.* Кам'яний вік людства. 6 клас // Історія та правознавство. — 2005. — № 22–24.
14. *Д'ячков С. В., Мартем'янов О. П.* Історія стародавнього світу. Підручник для 6 класу середньої загальноосвітньої школи. — Х.: Ранок, 2006.
15. *Д'ячков С. В.* «Зверни своє серце до книг...» // Історія та правознавство. — 2005. — № 28.
16. *Д'ячков С. В.* Китайська грамота, або П'ять возів мудрості // Історія та правознавство. — 2005. — № 31.
17. *Збандут І. Ю., Дейна Н. О., Мірошникова Н. Р.* Міфи Давньої Греції // Історія та правознавство. — 2008. — № 15.
18. *Євтушенко Р. І.* Шкільний курс історії Стародавнього світу та історії Середніх віків у контексті навчальних програм для 12-річної школи // Історія та правознавство. — 2004. — № 24.
19. *Іванова Л. О.* Давній Рим у VIII–I ст. до н. е. // Історія та правознавство. — 2008. — № 14.
20. *Інтегрований курс історії.* 6 клас. Дидактичні матеріали / Упоряд. Н. М. Морозова. — Х.: Вид. група «Основа», 2006.
21. *Історія стародавнього світу в літературних творах: Хрестоматія для 6 кл. серед. шк.* / Упоряд. К. І. Крилач. — К.: Ірпінь: ВТО «Перун», 1998.
22. *Календарне планування. Історія України. Всесвітня історія.* 5–11 класи / Упор. Н. М. Морозова, В. В. Нартов, М. В. Татаринів, Н. І. Харківська. — Х.: Вид. група «Основа», 2008.
23. *Ковальчук О. М.* Виникнення християнства. Всесвітня історія. 6 клас // Історія та правознавство. — 2007. — № 12.
24. *Ковальчук О. М.* Слов'яни напередодні Великого переселення народів. 6 клас // Історія та правознавство. — 2007. — № 11.
25. *Кодола В. І.* Тріумф грецької культури. 6 клас // Історія та правознавство. — 2008. — № 2.
26. *Кожем'яка О. Л.* 20 ігор з історії Стародавнього світу: Методичний посібник для проведення підсумкових уроків у 6 класі. — Х.: Вид. група «Основа», 2004.
27. *Кожем'яка О. Л.* Інтелектуальні ігри на уроках історії. — Х.: Вид. група «Основа», 2005.
28. *Кожем'яка О. Л.* Розробка теми «Давні Індія та Китай». 6 клас // Історія та правознавство. — 2008. — № 35, 36.
29. *Коломієць Л. Г.* Гра «Давній Єгипет» // Історія та правознавство. — 2007. — № 27.

30. *Колос О. Л.* Проект програми самореалізації особистості учнів з курсу історії стародавнього світу. 6 клас // Історія та правознавство. — 2005. — № 14.
31. *Кулікова Л. Б.* Духовний світ давніх греків як приклад виховання сучасних моральних цінностей // Історія та правознавство. — 2005. — № 9.
32. *Кулікова Л. Б.* Краса, здоров'я й досконалість по-давньогрецьки // Історія та правознавство. — 2004. — № 20.
33. *Лобач С. М.* Передня Азія. Давній Вавилон // Історія та правознавство. — 2008. — № 2.
34. *Марченко А. В.* Природа і населення Дворіччя. Урок-подорож. Всесвітня історія. 6 клас // Історія та правознавство. — 2005. — № 26.
35. *Мокрогуз О. П., Єрмоленко А. О.* Дидактичні ігри з історії. 5–9 класи. — Х.: Вид. гр. «Основа», 2004.
36. *Моргун І. М.* Самоосвітня діяльність учнів з історії стародавнього світу у 6-му класі з метою поглиблення знань та розвитку творчих здібностей // Історія та правознавство. — 2005. — № 26.
37. *Нікітіна І. П.* Міфологія Стародавнього світу. Дидактичні матеріали. — Х.: Вид. гр. «Основа», 2004.
38. *Навчальний атлас.* Історія стародавнього світу. — К.: Картографія, 2000–2004.
39. *Охредько О. Е.* Гра «Іліада». 6 клас // Історія та правознавство. — 2007. — № 29.
40. *Охредько О. Е.* Гра «Римська імперія». 6 клас // Історія та правознавство. — 2007. — № 14.
41. *Охредько О. Е.* Дидактична гра на уроках історії Стародавнього світу // Історія та правознавство. — 2004. — № 21.
42. *Охредько О. Е.* Крок у дитинство на уроках стародавнього світу // Історія та правознавство. — 2007. — № 5.
43. *Пономарьова Т. В.* Порівняння на уроках історії (5–6 класи) // Історія та правознавство. — 2007. — № 33.
44. *Програми для загальноосвітніх навчальних закладів.* Історія України. Всесвітня історія. 5–12 класи. — К.: Перун, 2005.
45. *Протасова Л. В., Климович О. Ю.* Математична спадщина стародавніх греків. Інтегрований урок. 6 клас // Історія та правознавство. — 2006. — № 3.
46. *Пушкар Ф.* Виникнення християнства. 6 клас // Історія та правознавство. — 2008. — № 12.
47. *Рибалка Л. Д.* Боротьба Рима з Карфагеном за панування в Західному Середземномор'ї. Урок з історії Стародавнього світу в 6 класі // Історія та правознавство. — 2004. — № 5, 7.
48. *Сінаєвська Л. І.* Повторювально-узагальнюючий уроку з теми «Давня Греція (II–I тис. до н. е.)» // Історія та правознавство. — 2007. — № 36.
49. *Савицька О. В.* Боги-олімпійці. Театралізована вистава. 6 клас // Історія та правознавство. — 2005. — № 11.
50. *Сапіжук Т. В.* Греко-перські війни. 6 клас // Історія та правознавство. — 2007. — № 36.
51. *Спекторук В. С.* Римська республіка. Урок-гра. 6 клас // Історія та правознавство. — 2008. — № 12.
52. *Сушко О. М.* Розробка теми «Стародавній Єгипет». 6 клас // Історія та правознавство. — 2008. — № 32.
53. *Тисовська О. С.* Термінологічний довідник «Історія стародавнього світу» // Історія та правознавство. — 2007. — № 2, 5.
54. *Трифонов С. В.* Елліністичні держави у IV–II ст. до н. е. Елліністична культура // Історія та правознавство. — 2008. — № 6.
55. *Усі уроки до курсу «Історія Стародавнього світу».* 6 клас. / Упоряд. Н. М. Морозова, Н. І. Харківська. — Х.: Вид. група «Основа», 2006.
56. *Шалагінова О., Шалагінов Б.* Історія стародавнього світу: Підручник для 6 класу. — К.: Педагогічна преса, 2006.
57. *Шепель В. М.* Ранній монетний період. Стародавній Схід (Китай, Месопотамія, Ізраїль, Єгипет) // Історія та правознавство. — 2004. — № 5.
58. *Шепель В. М.* Час і гроші. Догрошовий період // Історія та правознавство. — 2004. — № 2.
59. *Шепель В. М.* Час і гроші. Монетний обіг у Стародавній Греції // Історія та правознавство — 2004. — № 9.
60. *Яценко В. О.* Криза Римської республіки у I ст. до н. е. 6 клас // Історія та правознавство. — 2005. — № 6.